S. Nortkot Parkinson

PARKINSONOV ZAKON

i druge studije o administraciji

Ilustrovao
Osbert Lankaster

Predgovor
Dr Vojislav Stanovčić

Preveo
Slobodan Petković

BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD
Beograd, 1974.

»Sociološki sarkazam« S. N. Parkinsona

Britanski pisac i profesor istorije S. N. Parkinson napisao je više dobrih i zapaženih knjiga. No popularnost u svetskim razmerama — kako kod upućenih naučnika tako još više kod široke čitalačke publike — stekao je tek knjigom u kojoj nam saopštava da je otkrio »zakon« kome je dao sopstveno ime i stavio ga u naslov knjige — *Parkinsonov zakon.* Ta knjiga je u Engleskoj za tri godine doživela 13, a u Americi za nekoliko godina 30 izdanja.

Mnogi istraživači su novootkrivene zemlje, elemente, pojave, prirodne zakone nazivali po imenima poznatih ili njima bliskih ljudi, ili su, još češće, drugi ljudi u znak priznanja pojedinim otkrićima davali imena onih koji su za to zaslužni (npr. Arhimedov zakon, Bojl-Mariotov zakon, Kant-Laplasova teorija, Lineov sistem, Njutnovi zakoni, itd.). Po ovoj tradiciji i Parkinson je zakonima koje je utvrdio dao svoje ime. To bi bilo suviše samohvalisavo, kad ga ceo sadržaj knjige i način tretiranja predmeta o kome piše ne bi opravdavali u očima čitalaca.

Baveći se administracijom, birokratijom, načinom života i rada po kancelarijama, ovaj pisac zapravo piše o pojavama koje su odavno uočene i koje svaki oštroumniji posmatrač svakodnevno zapaža. To su pojave koje i oni koji rade po kancelarijama, u administraciji, i oni koji su u situaciji da se obrate ljudima koji rade s papirima često osećaju na svojim leđima. Ono što Parkinsonovo delo čini izuzetnim jeste sposobnost zapažanja detalja koji rečito govore, koji otkrivaju apsurdnosti, nelogičnosti, a opet imaju svoju duboku logiku u prirodi kancelarijskog poslovanja i odnosa u administraciji. Pisac nas navodi da se smejemo stvarima koje nas inače svakodnevno ogorčavaju. Čitalac u

stvari zajedno s piscem ponovo otkriva ono što je često već imao prilike da zapazi ili iskusi — ako se javljao na neki konkurs, ako je bio početnik u službi, ako se ikada zapitao kakvi su rezultati tog ogromnog posla koji se obavlja po kancelarijama i koji stalno raste pretrpavajući police papirima i formularima, upitnicima i upozorenjima. Parkinson će mnogo štošta objasniti građanima koji traže potvrde, dozvole, uverenja, izvode, overe, isprave itd. — svima od kojih se traži i koji traže ma šta što mora biti »napismeno«.

Ne okrivljuje Parkinson administraciju ni za jedan greh — on je samo izučava. Podnaslov američkog izdanja njegove knjige i jeste — »Proučavanje administracije«. Nijedan činovnik nije učinio ništa što bi Parkinson izričito osuđivao, kritikovao. Administracija se ponaša po Parkinsonovim zakonima, a njih treba otkriti. To čini pisac ove knjige, koju je inače dosta teško svrstati u određeni rod. To je jedna vrsta eseja o pojedinim fazama životnog ciklusa administracije. Po spoljnoj formi, koja je uzeta šale radi, mogla bi to biti sociološko-politikološka studija administracije sa pozivanjem na statistiku, sa izračunatim prosecima, datim matematičkim formulama. Ali i to je samo svojevrsna satira na poznatu maniju kvantificiranja u istraživanjima pojedinih pojava u društvu. Po načinu tretmana predmeta to je literarna satira — sličice iz svakodnevnog života administracije.

Ispod na prvi pogled površnog slikanja detalja pisac je duboko zasekao do samog živca administracije. Saopštio je o njoj i neke duboke istine koje potvrđuje svakodnevni život i naučna proučavanja. Zato je termin »Parkinsonov zakon« i mnogi drugi koje je ovaj pisac skovao ušao u rečnik ozbiljnih istraživača birokratije. Ipak, najveći uspeh je ova knjiga doživela kod široke čitalačke publike koju pleni svojom duhovitošću; u stvari, vodeći čitaoca kroz lavirinte administracije i navodeći ga da se priseća svojih sličnih doživljaja iz susreta sa njom — administracijom. To je ovoj knjizi obezbedilo retko viđeni uspeh. Pored desetine izdanja na engleskom jeziku, prevedena je na veliki broj je-

zika u svetu. Parkinsonu se pripisuju čak i pojedine duhovite ocene o birokratiji koje on nije napisao. Toliko, dakle, svaka duhovita kritika birokratije asocira na Parkinsona da mu se pripisuje. Zato je sasvim izvesno da će i naš čitalac uz veliko uživanje iz ove knjige saznati mnoge nove pojedinosti o birokratiji.

* * *

Siril Norkot Parkinson (Cyril Northcote Parkinson), rođen 1909. godine, profesor istorije na Univerzitetu u Singapuru, imao je tokom svetskog rata priliku da neposredno posmatra funkcionisanje javnih službi, odnosno administracije. Napisao je više studija iz političke, ekonomske i vojne istorije. To su studije o britanskoj intervenciji u Malaji u drugoj polovini 19. veka i o ratu u istočnim morima krajem 18. i početkom 19. veka (*War in the Eastern Seas, 1793—1815*, London, 1954; i *British Intervention in Malaya, 1867—1877*, Oxford, 1964). U drugoj vrsti svojih radova nastojao je da o izvesnim pojavama u životu kaže svoj kritički sud, da dâ jednu društvenu satiru. U takve radove spada i *Parkinsonov zakon*. Posle ogromnog uspeha ove knjige, pisac je pokušao da sličnim tretmanom problema zađe u jednu drugačiju oblast. Tako je nastao *Zakon ljube Parkinsonove (Misteress Parkinson's Law*, London, 1968). Istorija društvene i političke misli je treća oblast u kojoj je Parkinson dao svoje zapažene radove. I ovde je njegov sarkazam došao do izražaja. Napisao je jednu »sarkastičnu istoriju britanskog socijalizma od Marksa do Vilsona« (*Left Luggage; a Caustic History of British Socialism from Marx to Wilson*, London, 1967) i *Evoluciju političke misli (The Evolution of Political Thought*, London, 1958). Ovo poslednje je i njegovo najbolje delo, mada po popularnosti na prvom mestu stoji *Parkinsonov zakon*.

U svakom svom delu ovaj pisac je izrazito originalan po pristupu, sklon traženju neobičnih i malo poznatih, ali veoma relevantnih detalja, koje veoma ubedljivo predstavlja, ne kao izolovane pojedinosti već

kao važne kamenčiće jednog šireg mozaika. I potčinjava sve detalje jednoj osnovnoj ideji koja uvek pokazuje piščevo »drugačije gledanje« na stvari. Ovo je naročito došlo do izražaja u *Evoluciji političke misli* i *Parkinsonovom zakonu.*

* * *

Parkinsonova *Evolucija političke misli* neuobičajena je po pristupu, sistematizaciji građe i po sadržaju, odnosno selekciji ideja koje nam autor predstavlja. Njegov pristup je svetskoistorijski u smislu da on u globalnim crtama prati razvitak misli onih naroda i zemalja koji su nekada izgledali vremenski ili prostorno udaljeni pa im se obično nije pridavala veća pažnja. U svoje razmatranje uključuje i misao Kine, Indije, Japana, pa i neke oblike političkog mišljenja naroda koji se nalaze na veoma niskom stepenu političkog, ekonomskog i kulturnog razvoja. Autor prigovara svim istorijama političke misli koje počinju od Platona i Aristotela, odnosno njihovih neposrednih prethodnika u antičkoj Grčkoj. Jedna od prvih grešaka u pisanju istorije političke misli uopšte, koju Parkinson ističe, u tome je što se politička misao vezuje samo za one koji su pisali. Tako Platon i Laski ulaze, a Perikle i Čerčil ne ulaze u istoriju političke misli. A, po Parkinsonu, ideja izražena usmeno, ili nekim činom, može biti isto toliko nova i plodna koliko i ona koja je napisana. Drugi utisak koji nam nameću istoričari političke misli, a sa čime se Parkinson ne slaže, jeste da istorija samo ilustruje jedan proces neprekidnog poboljšavanja, i, u vezi s tim, da je to poboljšavanje rezultat razvitka i uticaja zapadnoevropske civilizacije. Sam pojam evolucije pak podrazumeva i rast i opadanje, odnosno raspadanje. Zbog toga Parkinson i daje svom delu naslov *Evolucija.*

Zabluda je, smatra Parkinson, to što se u udžbenicima podrazumeva da su razne knjige i teoretičari politike vršili uticaj na praksu. Robespjer, koji je kao što se zna nazivao sebe učenikom besmrtnog Žan-Žak

Rusoa, nije, po Parkinsonu, nimalo više spavao s *Društvenim ugovorom* pod jastukom nego što bi se Luj XVI pozivao na *Levijatana*. Nijedna politika u stvarnosti nije bila mnogo pod uticajem knjiga iz političke teorije, mada su neke bile pod uticajem verskih knjiga. Ako je neka knjiga omiljena jednom vladaru, to je sigurno stoga što u njoj piše da vladar treba da učini baš ono što je ovaj već odlučio da učini. »Historijski, knjige dolaze kasnije, da brane dela. To ne znači da je knjiga *napisana* uvek posle revolucije koju izgleda da opravdava. Može ona biti napisana i pre, a da se masovno širi tek posle događaja... Tako postoji prirodna selekcija među knjigama, koja nekima daje popularnost i donosi im da prežive zato što iznose preovlađujući duh vremena, a drugima osudu rezervisanu za sve što izgleda ekscentrično i nenaštimovano. U staroj Kini (isto kao i u modernoj Kini) knjige koje nisu bile u saglasnosti s partijskom linijom bile su svesno spaljivane. U Engleskoj ili Americi knjige koje su u sličnom raskoraku, ostaće neobjavljene zbog toga što se ne očekuje njihova prodaja. Ne utiču knjige na političke događaje. Politički događaji određuju koja će se knjiga samleti u kašu, a koja će postati obavezno školsko štivo.« (*Evolution of Political Thought*, p. 9). Ukratko pisac smatra da dela u osnovi prethode teorijama i da evoluciju ovih poslednjih treba posmatrati u tom svetlu. Zato pisac različite teorije vezuje za različite oblike vladavine, a ove opet za probleme koje su pojedina društva morala da rešavaju. »Ako su Atinjani bili demokrati u vreme kad Persijanci nisu, to je u osnovi zbog toga što su oni imali da rešavaju različite probleme« (Ibid. p. 13). Moglo bi se zaključiti da Parkinson potcenjuje autonomnost i uticajnost ideja, pa ih stoga i uzima više kao ilustraciju nego kao jednu od determinanti duha nekog vremena.

Ideju o zakonitom smenjivanju sistema vladavine, o određenom sledu oblika, nalazimo još kod Platona, Aristotela i Polibija. Polazeći od njihovih ideja i nalazeći potvrdu u izvesnim istorijskim procesima i događajima, posmatranim u globalnim crtama, ne obazirući se na odstupanja od njegove opšte šeme, Parkinson

polazi od toga da se u istoriji očituje cikličnost smenjivanja političkih oblika vladavine. Počevši sa monarhijom (kao vladavinom jednoga) kod nerazvijenih poljoprivrednih naroda, preko oligarhije kao vladavine grupe, autor dolazi do demokratije, posle koje opet dolazi faza opadanja i period diktatura. Parkinson, doduše, i sam kaže da je to tako samo kad se posmatra u globalu, tačnije, na način koji je pisac odabrao. Tako će iz njegovog ugla posmatranja istoričar u dalekoj budućnosti moći da primeti da su »zemlje Evrope uglavnom prešle sa demokratije na diktaturu tokom prve polovine 20. veka« (Ibid., p. 13).

Parkinson smatra da postoje razlozi da se u proučavanju političkih ustanova i ideja koje ove proizvode zanemari hronologija i da se pisac koncentriše na oblike vladavine koji slede jedan iza drugoga. »U ovoj knjizi plan koji sam sledio jeste — uzeti svaki oblik jedan za drugim i pokazati njegovo poreklo, prirodu, relativna dostignuća, teorijsko opravdanje, njegovo opadanje i raspadanje. U ovu svrhu istorijski primeri će biti uzimani, ilustracije radi, iz bilo koga perioda i bilo koje zemlje.« (Ibid.) Ovakav koncept može biti kritikovan zbog proizvoljnosti i subjektivizma, ali inače piscu pruža vanredne mogućnosti da ide za pikantnim primerima koji golicaju radoznalost čitalaca. Zbog ovakve osobine primeri i stavovi iz Parkinsonove *Evolucije* su veoma često navođeni.

Njegova koncepcija cikličnog smenjivanja oblika i uspona, opadanja i izumiranja civilizacija očigledno je slična idejama Arnolda Tojnbija, koga inače nigde ne spominje, a neke ideje asociraju na Osvalda Spenglera, čija se knjiga *Propast Zapada* pojavila u vreme koje Parkinson ocenjuje kao period u kome je demokratija prevalila vrhunsku tačku svoje popularnosti (*Evolution*, p. 260), ali za koga Parkinson nema simpatija. Čak obrnuto, naročito na mestima gde Špenglera povezuje sa Hitlerom. Ipak, Špenglerov stav da sve duhovno stvaralaštvo i moralno vrednovanje ima osnovu u organskim životnim snagama i moćima, nije daleko od Parkinsona, koji kaže: »Čovek je imao, od početka, fizičke, biološke i mentalne karakteristike;

i mnoge od njih još uvek je zadržao. Upravo ove nasleđene karakteristike, koje datiraju hiljadama godina unazad, utiču na političke ustanove.« (Ibid., p. 10).

Stekli bismo potpuno pogrešnu predstavu o Parkinsonu ako bismo pridali suviše mnogo značaja ovoj njegovoj šemi. Materijal koji je odabrao da u nju smesti daje nam sasvim drugu sliku. On naglašeno teži da istakne ono što je progresivno i da kritički i zajedljivo prokomentariše ono što se obično naziva »mračnim«. Parkinson je zajedljiv iz principa, pa bilo da piše o preobražaju inače simpatičnog Sidnija Veba od mladog buntovnika u plemića i člana Gornjeg doma (p. 229), ili kada se radi o ironičnom komentaru uz preterano hvalisava mesta Musolinijeve zvanične biografije iz vremena kada je bio diktator Italije (p. 271).

»Nisu svi diktatori bili nepismeni — kaže Parkinson. — Musolini, primećujući da je ‚Realnost iskustva daleko rečitija nego sve doktrine i sve teorije na svim jezicima i iz svih skupa rafova knjiga', ipak je vodio brigu da se naglasi da on poseduje svoju kulturnu stranu. Njegov zvanični biograf kaže nam o njemu da je,

> ‚kao mlad čovek posvećivao duge časove proučavanju i prevođenju nemačkih pisaca, kao što su Niče, Šopenhauer, Štirner, Vajninger, Marks, Šiler, Klopštok, fon Platen, Hajne, Gete i Hegel. Njegovi najomiljeniji italijanski pisci su Dante, Karducći, Orijani, Foskolo, Pareto; njegovi francuski miljenici su Sorel, Blanki, Balzak, Le Bon. On čita i iščitava Platona, i voli da raspravlja o Fedonovim argumentima o besmrtnosti duše. Povremeno pregleda neke nove publikacije. Sluša Vagnerove, Verdijeve i Pučinijeve opere, ali — Ja obožavam Betovena — kaže on...'

Da li je on zaista sve ovo čitao? — pita se Parkinson. — Verovatno jeste onoliko koliko jedan novinar uopšte ikada nešto ozbiljno čita. Izvesno je čitao Sorela. A kako stoji stvar s drugim diktatorima?« (*Evolution*, p. 271.) I Parkinson o čitavom nizu drugih navodi zvanične priče i slične sopstvene procene i komentare.

Iz stranice u stranicu svoje istorije misli Parkinson otkriva čitaocu nedovoljno poznate a ipak veoma logične i umesne ideje i sumnje koje prate grube činjenice političkih odnosa, procese deifikacije ljudi i reifikacije ideja, ukazuje na raskorake između ideja i stvarnosti kad iza ideja jednakosti američke revolucije navede žene, crvenokošce i Crnce koji su lišeni prava, kad idilu francuske deklaracije prava narušava klopot giljotine itd. Tako zakon opšte smene, zbog koga hvali Aristotela, pisac ilustruje na bezbroj istorijskih primera koji najviše ovu knjigu i čine interesantnom i korisnom, knjigom u kojoj je rečeno nešto na šta se već dugo čekalo — kako su se o njoj pohvalno izrazili profesor Maks Belov i istoričar Alan Balok, poznati pisac slike jedne (Hitlerove) tiranije.

*

* *

Sociološki sarkazam nije Parkinsonov pronalazak. Satira je oduvek bila oblik kritike i »popravljanja« društva. Aristofanova »mislionica« iz *Oblakinja,* u stvari Sokratova kuća u kojoj filozofi vise u mrežama ispod tavana, a uče razne gluposti, na primer merenje daljine buvinim korakom i sl., podseća na Sviftovu »šaptaonicu« i Volterovog Kandida kad uči školu kod Panglosa.

Za način na koji je pristupio kritici javnih službi, administracije odnosno birokratije, Parkinson je mogao naći brojne i slavne bliže uzore u svetskoj literaturi. Prirodno, najbliža mu je bila engleska. Društvena satira, sarkazam u analizi društvenih odnosa, karakteristični su u poslednja tri veka za niz genijalnih pisaca, od A. Popa, Voltera, Džonatana Svifta iz 18. veka do Iljfa i Petrova (naročito *Kako se stvarao Robinson),* M. Žoščenka i dr. iz naših dana. Ovde pomenuti veliki pisci 18. stoleća učvršćivali su a i doprinosili formiranju skepticizma kao raširenog gledanja na svet običnog Engleza. Iz tog skepticizma proizlazi uzdržljivost, blaga

ironija, traženje onoga ko vuče konce, umesto zadovoljavanja igrom lutaka.

Prototip »tupoglavca« kome se pruža prilika da vlada zemljom dao je A. Pop. U njegovoj *Dansijadi (Dunciad,* 1728, sa više kasnijih prerada; naslov potiče od »dunce« = glupak, tupoglavac, neznalica, rđav đak) boginja Gluposti vrši smotru svojih snaga da bi izabrala vladara na zemlji. Parkinsonov opis britanskog metoda selekcije upravljača (nova škola), kad se traži da ima više u nogama nego u glavi, ili kad, još ranije, sastavljanje dobrih stihova na grčkom ili latinskom kvalifikuje za upravljanje Indijom, a slab uspeh određuje da mora ostati da upravlja Britanijom — podseća na Popovu smotru. Volter je poznat kao duhovit i jedak kritičar svoga doba. Za vreme trogodišnjeg izgnanstva u Engleskoj prihvatio je mnoge ideje rasprostranjene ili tada izražavane u toj zemlji kojom se oduševio zbog njenih sloboda i tolerancije. Pored filozofskih uticaja koje je pretrpeo u Engleskoj, na njega su neizbrisiv trag ostavili upravo stavovi A. Popa i, zatim, nenadmašnog satiričara Džonatana Svifta.

Klasično delo filozofsko-satirične pripovetke i inspiracija za mnoga slična kasnija dela — Volterov *Kandid* — nastalo je kao razračunavanje sa jednom idejom. Pod uticajem Popovog *Ogleda o čoveku,* Volter je napisao svoje *Razmatranje o čoveku, u stihovima (Discours en vers sur l'homme,* 1734—1737). Ovde je Volter još pod uticajem jednog poznatog stava Popa da je »sve što postoji — razumno, opravdano« i da je, kako kaže Lajbnic, ovaj svet najbolji od svih mogućih svetova. Kad je Volterov optimizam iščezao, više puta se vraćao na kritiku ovog Lajbnicovog stava. S takvim pogledima obračunava se i u *Kandidu (Candide ou l'Optimisme,* 1759). Ideju o utopijskom Eldoradu uzeo je iz Sviftovih *Guliverovih putovanja.* Volter ismeva »glupologiju« kao nauku koju učeni Nemac Panglos, inače zastupnik pomenutog Lajbnicovog stava, predaje svome vaspitaniku Kandidu (moglo bi se ovo ime prevesti sa »naivčina«). Volterov *Kandid* je za njegova života, tj. do 1778. doživeo 40 izdanja i niz prevoda.

Satirički pristup krupnim društvenim problemima uvek je nalazio čitaoce. U Volterovo vreme birokratija nije bila pojava onakvih razmera kao što je to danas slučaj. Izraz *birokratija* je ušao u upotrebu negde pred kraj Volterovog života. Ali »glupački raj« dat u jednoj pesmi satiričnog speva *Orleanska devica (La pucelle d'Orleans,* 1730—1735), gde je inače data čitava galerija sveštenih lica i službenika koji ispovedaju jedno a rade drugo, mogao bi da primi dobar deo savremenih birokrata.

Parkinson nas ipak navodi da se pre svega setimo Svifta, satiričara pored koga u tom književnom rodu po snazi izraza i po oštrini kritike ne može stati nijedan engleski pisac. Crkva i država, političke partije i ministarske smicalice, verska netrpeljivost, sukob »starih« i »novih«, »proverenog i pomodnog« — sve je predmet njegove satire. Jedno od ranih dela koje ga je pročulo po duhovitosti bilo je »Priča o buretu, napisana radi opšteg usavršavanja čovečanstva. Kojoj je dodat prikaz borbe između starih i novih knjiga, itd.« (»A Tale of a Tub. Written for the Universal Improvement of Mankind. To Which is added An Account of a Battle Between the Ancient and Modern Books, etc., 1704). Ova knjiga je tokom prve godine doživela tri izdanja. »Priča o buretu« ili »o tri brata«, u stvari je priča o katoličkoj, anglikanskoj i puritanskoj crkvi i o tome kako ispunjavaju zaveštanje svoga oca (hrišćanstva) domišljajući se na sve moguće načine da izigraju obaveze, odnosno izabrano ponašanje dovedu u sklad sa slovom zaveštanja (svetog pisma). Tu su »šaptaonice« (ispovedaonice), »univerzalni raso« (sveta vodica), »sredstvo protiv glista« (oproštaj grehova) i čitav arsenal drugih izuma kojima se vrše obmane ljudi od strane Petra, najstarijeg brata, koji se prevarama i obogatio i terao braću da ga veličaju. Ovu satiru na račun religije Svift je nastavio u čitavom nizu drugih spisa. »Bitka knjiga« je alegorična priča. Bitka je počela kad je bibliotekar najbolje police dao novim knjigama. Stare knjige su se pobunile zahtevajući da im se vrate njihova ranija mesta. Stari imaju na svojoj strani i olimpske bogove, ali i mladi imaju zlobnu

boginju Kritiku. Ona je kćerka Neznanja i Gordosti. Prate je njena deca Bestidnost, Galama, Taština, Pedanterija, Glupost. Pisac je knjigu namerno ostavio nezavršenom, ali je alegorija bila providna, a borba knjiga je u stvari bila borba ideja i ljudi, stranaka, pri čemu su i Sviftovi prijatelji i neprijatelji bile ličnosti-učesnici ove borbe. Ipak, Sviftovo majstorsko delo i izvor inspiracije za mnoge pisce bila su *Putovanja u razne krajeve sveta Lemjuela Gulivera*. To je delo na kojem je Svift s prekidima radio čitavih 12 godina i ono se pojavilo iz štampe 1726, iste godine kada je Volter proteran iz Francuske u Englesku. Sviftov Guliver priča svoje doživljaje, šta je sve video i čuo u zemlji Liliputanaca (Engleska), Hujhnma i dr., ali sve je to ispričano da bi se osudile ljudske slabosti, žeđ za vlašću, neverstvo, zloba, sadizam, neljudska ponašanja motivisana sticanjem profita, nezahvalnost, nesocijalno ponašanje naučnika, da bi se pokazalo za kakve je sve niskosti čovek sposoban. Osnovna je tema čovekova sposobnost i za dobro i za zlo. Često se ističe da je njegovo slikanje života i naravi plemena Jehua pogrešno shvatano i da on u stvari nije tu slikao čovečanstvo već »rđavu stranu« potencijalno prisutnu kod čoveka. No, bez obzira na tumačenja, to su svakako mesta najoštrije kritike. Guliver priča šta su mu kazali o ulizicama koji se vrzmaju oko ljudi od vlasti, pri čemu im jedni služe neposrednim uslugama, a drugi perom. Evo šta je Guliver čuo o zemlji bestijalnih antropoida:

> »Kod većine stadâ Jehua postoji neka vrsta predvodnika koji su od čitavog stada najgadniji i najzlobniji. Svaki predvodnik obično ima svoga favorita koji pokazuje vanrednu sličnost sa predvodnikom i čija je dužnost da liže noge i zadnjicu svoga gospodara i da mu privodi ženske u njegovu pešteru. Kao nagradu za to on s vremena na vreme dobija veliki komad magarećeg mesa. Favorita mrzi čitavo stado, zbog toga se ovaj mora stalno čuvati i uvek se nalazi uz skute svoga gospodara. On obično ostaje na vlasti sve dok se ne nađe neki Jehu još gori od njega. Čim, pak, ode s vlasti, svi Jehui date oblasti, mladi i stari, muški i ženski, na čelu sa njegovim naslednikom, saleću ga sa svih strana i pokrivaju izmetom od glave do peta. Koliko se sve to

može odnositi na naše dvorove, favorite i ministre, moj domaćin ostavio mi je da sam presudim. A ja nisam smeo ništa da prigovorim na ovakvu zlobnu insinuaciju.«

Kada su Guliveru čarobnjaci pružili mogućnost da se susretne sa senima davno umrlih ljudi, dovedenih za tu svrhu iz donjeg sveta, evo šta je Guliver saznao i shvatio:

»Kada sam se susreo oči u oči sa ljudima koji su tokom prošlog veka uživali bučnu slavu na dvorovima kraljeva, shvatio sam u kakvoj zabludi drže svet prodana piskarala, pripisujući najveće vojne podvige kukavicama, mudre savete — budalama, iskrenost — laskavcima, vrlinu — izdajnicima, pobožnost — bezbožnicima, čednost — sodomitima, pravednost — potkazivačima. Doznao sam koliko je nevinih i izvrsnih ljudi bilo osuđeno na smrt ili proterano zahvaljujući intrigama moćnih ministara i potkupljivih sudija, zahvaljujući borbi partija; koliko je podlaca uzdignuto na visoke položaje gde stiču poverenje, vlast, uživaju poštovanje i stiču materijalna dobra; doznao sam kakva su sve nedela činili po dvorovima, državnim savetima i senatima podvodači, prostitutke, paraziti i dvorske budale.«

Na kraju Svift svoga Gulivera vraća u Evropu da bi ovaj otkrio kako ipak ceo svet ne živi kao Jehui i da portugalski kapetan koji ga vraća ima više humanosti nego on sâm.

Tradicija pisanja na analogan način veoma je razvijena u Engleskoj. Pomenimo samo B. Šoa, Dikensovu *Sumornu kuću* gde se posebno slika birokratija i dr.

N. Parkinson se naslanja na jednu bogatu tradiciju, no njegovo je delo daleko od onakve filozofske dubine kakvu nalazimo kod Voltera, isto kao što je daleko i od onakve jetkosti i oštrine satire kakvu smo videli kod Svifta, ili stila i karakterizacije likova kakvu nalazimo kod Dikensa, itd. Parkinson se i ne stavlja uz velika imena filozofske priče ili majstore umetničke proze. On svojom knjigom ne namerava da ulazi u sukob s društvom. U tretmanu birokratije kod njega nema preterane jetkosti, činovnici nisu krivi što postoji od njih sasvim nezavisan »Parkinsonov zakon«. Ali, sve dok se birokratska hijerarhija, svejedno pod kojim imenom, bude ponašala po tom »zakonu«, njegova će knjiga biti rado čitana.

* * *

Piščeva polazna tačka i osnova »Parkinsonovog zakona« jeste njegovo »otkriće« nekih odnosa u vezi s pojavom brojčanog rasta birokratije, njenom unutrašnjom strukturom i načinom rada. Političari i naivne poreske platiše su uočavali i znali da se činovništvo povećava u pogledu broja. Ali su, nasuprot skepticima, naivno verovali da to mora značiti da se povećava obim posla koji činovnici obavljaju. Skeptici su, pak, pre pomišljali da to mora nekoga ostaviti bez posla ili da svi činovnici zajedno rade manje nego ranije. Ovaj problem je rešen otkrićem zakona »o rastućoj piramidi«, »Parkinsonovog zakona«. On otkriva da obim posla i broj činovnika koji ga obavljaju ne stoje ni u kakvoj međusobnoj vezi. Kancelarijski posao je toliko rastegljiv da se uvek može proširiti na onoliko činovnika koliko ih stoji na raspolaganju i ispuni raspoloživo vreme. Postoje dve vrste pojava u administraciji, dva faktora koji utiču na njen brojčani porast. Prvi faktor je taj što svaki činovnik nastoji da poveća broj njemu potčinjenih činovnika, a ne da poveća broj rivala. To se postiže na taj način što kad, recimo, činovnik »A« ima mnogo posla, onda neće tražiti samo jednog novog službenika. Jer, u tom slučaju morao bi posao deliti s njim i time bi mu opao značaj, a i izgledi za unapređenje. Uz to, imao bi rivala. Zato će on tražiti dva činovnika, recimo »B« i »C«. Podeliće posao između njih, a on će ostati da vrši opšti nadzor nad njima, da im bude šef. Vremenom će ova dva novoprimljena isto tako primiti po novu dvojicu (»D« i »E«, odnosno »F« i »G«) i piramida će rasti, a najstariji po stažu, činovnik »A«, automatski će sebi obezbediti unapređenje. Da li će biti posla za toliko mnogo činovnika? Na to pitanje odgovara drugi aksiom »Parkinsonovog zakona«. Kad se broj činovnika već toliko namnoži, oni onda prave posao jedni drugima i svi su prezaposleni. Pisac je sve ovo veoma lepo pokazao na primerima, potkrepio statističkim podacima i uobličio u

formule kojima se može lako izračunati koliko će porasti broj činovnika tokom jednog određenog perioda vremena.

Slede »slike iz činovničkog života« od primanja u službu do odlaska u penziju. Svaki početak je težak, a dolazak do početka tj. do službe još je teži. Svejedno koji metod selekcije da se primeni, kandidatu nikad nije lako ako ima konkurenciju. Evo primera »britanskog metoda (stare škole)« koji se sastojao u proveravanju kandidata kroz lični razgovor. Kandidat »bi bio doveden pred nekolicinu džentlmena posađenih oko stola od mahagonija, i oni bi ga odmah zapitali za ime. Pretpostavimo da bi kandidat odgovorio: ‚Džon Sejmur'. Jedan od gospode bi tada rekao: ‚Da niste u srodstvu s vojvodom od Somerseta?' Na ovo bi kandidat najverovatnije odgovorio: ‚Nisam, gospodine'. Onda bi drugi džentlmen rekao: ‚Možda ste neki rod biskupu od Vatminstera?' Ako bi ponovio ‚Ne, gospodine', treći bi očajnički zapitao: ‚Pa s kim ste onda uopšte u srodstvu?' U slučaju da kandidat odgovori: ‚Znate, moj otac je prodavac ribe u Čipsajdu', intervju bi bio suštinski završen.«

Prijem u mornaricu tekao bi drugačije utoliko što admirali nisu bili očarani titulama, već samo precima koji su služili mornarici. Ali, kad naiđe idealan kandidat čiji su dedovi bili komodori, dalji rođaci admirali, otac kapetan, braća u mornarici, kome čak i mali brat nosi mornarsko odelce, onda se komisija pita šta tome bi da i on stupi u mornaricu. No, takav je ipak bio prihvatljiv.

Kineski metod (stare škole) je, na osnovu pismenog takmičenja kandidata, nametao jedinstvene kriterijume kako bi se kandidati mogli međusobno upoređivati. Zato, svejedno da li su geolozi, fizičari ili prevodioci, ispit bi bio najpogodniji kad bi se sastojao u pisanju stihova na grčkom ili latinskom jeziku. Napredak kineskog sistema odlično je ilustrovan primerom. Traži se prevodilac za kineski jezik u Ministarstvu inostranih poslova. Na konkurs se javilo 483 kandidata, sve doktori nauka, mnogi bivši ministri sa Formoze, studenti

s Kornela i drugih poznatih univerziteta. Komisiju od pet članova čine tri službenika Ministarstva i dva kineska stručnjaka. »Predsednik komisije obraća se najistaknutijem kineskom stručnjaku i kaže: ‚Možda bi nam dr Vu mogao reći koji bi od ovih kandidata došli u obzir za uži izbor.' Dr Vu se zagonetno smeška i pokazuje na gomilu. 'Niko od njih ne vredi ni pišljiva boba', odseca kratko. ‚Ali kako, mislim zašto?' pita iznenađeno predsednik. ‚Zato što se nijedan pravi naučnik ne bi prijavio. Plašio bi se da će se obrukati ako ne bude izabran.' — ‚Pa šta ćemo onda?' pita predsednik. ‚Mislim, kaže dr Vu, da bismo mogli nagovoriti dr Lima da preuzme ovo mesto. Šta vi mislite dr Li?' — ‚Da, mislim da bi on odgovarao', kaže Li, ‚ali, prirodno, ne dolazi u obzir da mu se lično obratimo. Mogli bismo zapitati dr Tana da li bi po njegovom mišljenju dr Lim bio zainteresovan'. — ‚Ne znam dr Tana,' kaže Vu ‚ali znam njegovog prijatelja dr Vonga.' Dotle se predsedniku toliko zbrkalo da uopšte ne može da shvati ko se kome treba da obrati. Međutim, suština je u tome što su *sve* prijave bačene u koš, i razmatra se samo jedan kandidat i to čovek koji se uopšte nije prijavio.«

Parkinsonov zakon je knjiga koja prosto vrvi od ovakvih primera, u kojima prepoznajemo detalje i situacije bez obzira što se odigravaju daleko od nas. Jedno od niza manje važnih Parkinsonovih otkrića, rezultat nove nauke o odborima, odborologije i izučavanja oblasti finansiranja jeste »zakon« da ukoliko je jedna suma novca o kojoj neki odbor odlučuje veća utoliko se manje vremena utroši na diskusiju, i obrnuto. Naveden je izvanredan primer odlučivanja o investiranju u atomski reaktor u koji se od 11 članova odbora samo dva nešto razumeju i od kojih jednoga predsedavajući mora nekako da umiri kako ne bi stvar otezao i stvarao nove troškove i teškoće, a drugi nema šta da kaže. Tako se odluka o investiciji od 10 miliona funti donese za oko dva i po minuta. Kad je došlo na dnevni red pitanje izgradnje nastrešnice za bicikle administrativnog osoblja, postavlja se čitav niz pitanja — od onih da li treba izlaziti u susret svakom zahtevu admini-

stracije do onih da li krov mora biti od aluminijuma ili može biti i od azbesta. Tako se oko 350 hiljada funti raspravljalo oko 45 minuta. Ali, diskusija se razbuktala tek kad je na dnevni red došlo pitanje osvežavajućih pića. Počevši sa pitanjima o kakvim se pićima radi (a u stvari radilo se o kafi), došlo se do mnogih drugih pojedinosti. Oko sume od svega 21 funte godišnje raspravljalo se oko 1 sat i 15 minuta, a odlučeno je da se pribave dopunske informacije i stvar raspravi na sledećem sastanku. Parkinson jednostavno konstatuje da je to stoga što se u kafu svi razumeju, a u reaktore malo ko, i onda prelazi na izračunavanje obrnute razmere iznosa sume i vremena utrošenog na odluku. Ali kao što će čitalac videti, ovo izračunavanje nije ni jednostavno niti se može ovom problemu prići linearno. Za to postoji formula kao i za mnoge druge odnose u administraciji. No i tamo gde nema formule Parkinson će na sasvim nepoznatim primerima otkriti sasvim poznate stvari. U tome je u stvari prednost ove knjige, koja vodi čitaoca kroz lavirinte administracije. I mi prepuštamo čitaoca izvrsnom vodiču — profesoru Parkinsonu.

Dr VOJISLAV STANOVČIĆ

PARKINSONOV ZAKON
i druge studije o administraciji

Ani

Predgovor

Vrlo mladim osobama, profesorima i piscima udžbenika o ustavnoj istoriji, politici i privredi, svet je, više ili manje, razumno sazdan. Oni prikazuju kako narod za svoje predstavnike slobodno bira ljude od najvećeg poverenja; oni slikaju postupak kojim najmudriji i najbolji narodni predstavnici postaju ministri; oni zamišljaju kako industrijski magnati, slobodno izabrani na zborovima akcionara, poveravaju upravljanje preduzećima službenicima proverenim na nižim položajima. Neke knjige smelo tvrde ili prećutno podrazumevaju ovakve pretpostavke. Ljudima, s druge strane, sa bogatim životnim i poslovnim iskustvom, ove pretpostavke su, jednostavno rečeno, smešne. Svečani zborovi mudrih i dobrih obične su izmišljotine profesorskih mozgova. Zbog toga je spasonosno ako se povremeno protiv ovakvih zabluda iznese upozorenje. Neka nebo ne dozvoli da studenti prestanu čitati knjige o nauci javne ili poslovne administracije, pod uslovom da takva dela budu svrstana u beletristiku. Postavljeni između romana Ridera Hagarda i H. Dž. Velsa, pomešani s knjigama o čovekolikim majmunima i kosmičkim brodovima, ovi udžbenici ne bi nikome naškodili. Stavljeni drugde, među naučnu literaturu, mogli bi da nahude više nego što bi se u prvi mah moglo naslutiti.

Razočaran saznanjem kako neki ljudi zamišljaju istinu o javnim službenicima ili građevinskim planovima, povremeno sam pokušavao da zainteresovanima pružim blesak stvarnosti. Pronicljivi čitalac naslutiće da ovi odblesci istine nisu zasnovani samo na ličnom iskustvu. U očekivanju, međutim, da će neki čitaoci imati manje pronicljivosti od drugih, smotreno sam ukazao, povremeno, uzgred, kako obiman istraživački

rad predstavlja temelj mojih teorija. Neka čitalac sebi zamisli zidne grafikone, ormančiće s kartotekom, računske mašine, logaritmare i priručnu biblioteku, za koje se smatra da su neophodan temelj za ovakvo izučavanje. Neka bude siguran da stvarnost prevazilazi svu njegovu uobrazilju i da su ovde obelodanjene istine tvorevina ne samo očigledno obdarenog pojedinca, već i obimne i skupe istraživačke ustanove. Poneki čitalac može smatrati da bi trebalo dati podrobniji opis ogleda i proračuna na kojima ove teorije počivaju. Neka samo pomisli, ipak, da bi takvu složenu knjigu trebalo duže čitati, a skuplje bi i koštala.

Mada je nesporno da svi ovi eseji otelotvoravaju plodove godina strpljivog istraživanja, ne sme se pretpostaviti da je u njima sve rečeno. Nedavno otkriće na jednom ratnom bojištu da broj ubijenih neprijatelja stoji u obrnutoj srazmeri s brojem sopstvenih generala otvorilo je čitavo netaknuto polje istraživanja. Sasvim nedavno pridat je novi značaj nečitkosti potpisa; pokušano je da se odredi tačka u uspešnoj službeničkoj karijeri kada rukopis postaje nečitak čak i za samog službenika. Gotovo svakodnevno dolazi se do novih otkrića, pa je sigurno da će docnija izdanja ovog dela ubrzo morati da potisnu prvo.

Želim da zahvalim urednicima na odobrenju za preštampavanje nekih od ovih eseja. Počasno mesto pripada uredniku »Ekonomista«, lista u kome je Parkinsonov zakon prvi put otkriven čovečanstvu. Istom uredniku dugujem za dozvolu preštampavanja eseja »Upravljači i odbori«, kao i eseja »Penzijska tačka«. Neki od drugih članaka pojavili su se prvi put u »Harper-magazinu« i »Reporteru«.

Umetniku Osbertu Lankasteru duboko sam blagodaran što je uneo primesu vedrine u delo koje bi, inače, izgledalo suviše stručno običnom čitaocu. Kompaniji Houtn Miflin, izdavaču ovog izdanja, objavljenog

u SAD, dugujem zahvalnost na podstreku, bez koga bih pokušao malo, a ostvario još manje. Najzad, beležim svoju blagodarnost stručnjaku više matematike, čijom je naučnošću čitalac povremeno zaslepljen i kome je (ali iz drugih razloga) ova knjiga posvećena.

Singapur
1958.

NORTKOT PARKINSON

PARKINSONOV ZAKON

ili rastuća piramida

Posao se širi tako da ispuni vreme predviđeno za njegovo dovršenje. Načelno priznavanje ove činjenice sadržano je u poslovičnoj izreci: »Najzaposleniji čovek ima vremena na pretek.« Tako postarija dokona dama može utrošiti ceo dan na pisanje i odašiljanje dopisnice sestričini u Bognor Regis: sat će biti utrošen u traženju dopisnice, drugi sat u lovu naočara, pola sata u potrazi adrese, sat i četvrt u smišljanju i pisanju poruke i dvadeset minuta u rešavanju da li poneti ili ne poneti kišobran odlazeći do poštanskog sandučeta iza ugla. Ukupni napor koji bi oduzeo poslovnom čoveku, sve u svemu, tri minuta vremena, drugu osobu će potpuno iscrpsti, posle čitavog dana neodlučnosti, strepnje i dirinčenja.

Prihvativši da je posao (naročito kancelarijski) tako rastegljiv u zahtevanju potrebnog vremena, očigledno je da nema mnogo veze, ili je uopšte nema, između posla koji treba obaviti i broja osoba koje treba da ga obave. Nedostatak sadržajne aktivnosti, međutim, ne mora neophodno dovoditi do dokolice. Odsustvo delanja ne mora se nužno odraziti u očiglednom lenčarenju. Predviđeni posao buja u značaju i složenosti u upravnoj srazmeri s vremenom predviđenim za njegovo obavljanje. Ova činjenica je opšte priznata, mada je dosad malo pažnje posvećeno njenoj primeni, naročito u oblasti javne uprave. Političari i

poreski obveznici pretpostavljali su (s povremenim naletima sumnje) da povećavanje broja javnih službenika mora da odražava porast obima posla koji treba savladati. Cinici, sumnjajući u ispravnost ovakvog shvatanja, zamišljali su da povećavanje broja službenika mora imati za posledicu da će neki od njih ostati dokoni, ili će to svima njima omogućiti da kraće rade. Međutim, prilikom razmatranja ovog pitanja, podjednako su neumesne i slepa vera i sumnja. Činjenica je da broj službenika i količina obavljenog posla međusobno uopšte nisu povezani. Porast ukupnog broja zaposlenih vrši se na osnovu Parkinsonovog zakona, pa bi rast podjednako tekao bez obzira da li će količina posla rasti, smanjivati se ili će čak sasvim nestati. Značaj Parkinsonovog zakona raščenja sastoji se u tome što je zasnovan na proučavanju činjenica koje tim raščenjem upravljaju.

Verodostojnost ovog nedavno otkrivenog zakona mora prvenstveno počivati na statističkim dokazima, iznetim nešto docnije. Za prosečnog čitaoca je od većeg značaja objašnjenje činilaca na kojima se temelje opšte smernice iskazane pomenutim zakonom. Izostavljajući tehničke podatke (inače brojne), možemo na početku sagledati dve pokretačke sile. One mogu biti iskazane dvama gotovo bespogovornim tvrdnjama: 1) »službenik želi da umnožava potčinjene, a ne takmace«; 2) »službenici opskrbljuju jedni druge poslom«.

Da bismo razumeli činilac 1, zamislimo da se jedan službenik, nazovimo ga A, oseća preopterećen poslom. Da li je ova preopterećenost stvarna ili imaginarna nije bitno, ali moramo zapaziti, usput, da osećanje (ili uobraženje) koje A ima može lako da bude posledica opadanja njegove energije, (uobičajena pojava kod sredovečnih ljudi). Za ovu stvarnu ili zamišljenu

preopterećenost poslom postoje, načelno govoreći, tri moguća leka: 1) on može dati ostavku, 2) može predložiti da se polovina njegovog posla dodeli kolegi B, 3) može zatražiti pomoć dvaju potčinjenih službenikâ, nazovimo ih C i D. Verovatno da u istoriji nije poznat slučaj da je A izabrao bilo što drugo osim trećeg rešenja. Naime, napuštanjem radnog mesta izgubio bi pravo na penziju, a traženjem da se postavi B na podjednakoj hijerarhijskoj lestvici s njim samo bi mu dovelo takmaca za unapređenje na mesto W-a, kad se W (najzad) povuče. Stoga će A radije hteti da pod sobom ima dvojicu mlađih službenika, C i D. Oni će pridoneti njegovom ugledu, a kako će im on raspodeljivati posao, to će biti jedini čovek potpuno upućen u njihovu delatnost. Bitno je shvatiti da su na ovoj tački C i D nerazdvojno povezani. Imenovati samo jednog, službenika C, bilo bi nemoguće. Zašto? Zato što bi u tom slučaju C delio posao sa A i tako stekao gotovo isti ravnopravni status koji je ranije odbijen B-u; ovaj status bio bi još više istaknut jer bi C bio jedini mogući naslednik prilikom odlaženja službenika A. Potčinjenih mora biti bar dvojica ili više, kako bi međusobno bili zastrašivani pomišlju da će onaj drugi biti unapređen. Kad C počne da se žali na preopterećenost (a to će neminovno učiniti) A će, uz saglasnost C-a, predložiti imenovanje dvojice pomoćnika C-u. Međutim, unutrašnja trvenja može izbeći samo tako ako istovremeno predloži postavljanje dvaju pomoćnika službenika D, jer je ovaj u istom položaju kao i C. Dovođenjem u službu činovnika E, F, G i H, unapređenje službenika A je suštinski obezbeđeno.

Sada sedam službenika radi posao koji je dotada obavljao samo jedan. Ovde stupa u dejstvo činilac 2. Ova sedmorica jedno drugome pripremaju toliko mnogo

posla da su svi potpuno zaposleni dok A stvarno radi napornije nego ikada. Jedan isti pristigli dokument može se izređati kod svih njih naizmenice. Službenik E odlučuje da dokument spada u nadležnost službenika F, ovaj sastavlja nacrt odgovora i podnosi C-u, koji ga iz temelja menja a zatim daje D-u na mišljenje, a ovaj ga prenosi u nadležnost G-a. Kako G baš odlazi na godišnji odmor, ustupa dosije službeniku H. Ovaj sastavlja novi odgovor koji D parafira i dostavlja C-u, koji nacrt prepravlja i konačnu verziju podnosi na odobrenje službeniku A.

Kako će A postupiti? Imao bi sva moguća opravdanja da potpiše nepročitan dokument, jer ima stotinu drugih briga. Pošto zna da će dogodine stupiti na mesto W-a, mora se odlučiti da li da za svog naslednika odredi službenika C ili D. Morao je dopustiti odlazak G-a na godišnji odmor mada, strogo po slovu zakona, ovaj na to još nije stekao pravo. Brine se da li bi bilo bolje da je poslao službenika H na odmor iz zdravstvenih razloga: u poslednje vreme je izgledao bled, a to se delimično, mada ne i isključivo, može objasniti njegovim domaćim trzavicama. Onda se postavlja pitanje koliki dodatak na platu odobriti službeniku F za vreme održavanja konferencije, kao i pitanje kako rešiti molbu E-a za premeštaj u Ministarstvo penzija. A je čuo da D vodi ljubav s nekom udatom daktilografkinjom, zatim da G i F međusobno ne govore mada niko ne zna zašto. Stoga bi A mogao zapasti u iskušenje da, i ne pročitavši, potpiše akt koji je C sastavio. Međutim, A je savestan čovek. On nije čovek koji će izbeći svoju dužnost ophrvan trzavicama koje su njegove kolege stvorile sebi i njemu (stvorile samom činjenicom postojanja tih službenika). Čita brižljivo nacrt akta, briše kitnjaste fraze koje su ubacili C i H, i vraća dokument

u oblik koji je u početku dao sposobni (mada svadljivi) F. Ispravlja stil (nijedan od ovih mladih ljudi ne ume da piše maternji jezik gramatički ispravno) i najzad stvara isti odgovor koji bi bio napisan i da službenici od C do H nikad nisu ugledali svetlo dana. Mnogo više ljudi utrošilo je mnogo više vremena da bi proizvelo isti rezultat. Niko nije sedeo dokon; svi su dali sve od sebe. Već je dockan uveče kad A napušta kancelariju i polazi kući u predgrađe. Poslednje svetiljke u kancelariji se gase dok pada mrak i označava kraj još jednog dana administrativnog dirinčenja. Odlazeći među poslednjima pogurenih leđa i kisela osmeha A misli da su prekovremeni rad, kao i proseda kosa, kazne uspeha.

Na osnovu ovog opisa činjenica izučavalac političkih nauka uvideće da je manje ili više neminovno umnožavanje broja administrativnih službenika. Ništa do sada, međutim, nije rečeno o vremenskom razdoblju koje će proteći između dana kad je A postavljen i datuma kad možemo pretpostaviti da će H otići u penziju. Prikupljena je velika količina statističkih podataka i na osnovu njihova izučavanja izveden je Parkinsonov zakon. Prostor neće dozvoliti podrobniju analizu, ali zainteresovanom čitaocu saopštavamo da je istraživanje počelo u »Pomorskim godišnjacima«. Oni su odabrani stoga što je delokrug rada Admiraliteta lakše merljiva količina nego poslovanje, recimo, Ministarstva trgovine. U prvom slučaju reč je samo o broju osoblja i tonaži brodovlja. Evo nekoliko tipičnih cifara. Jačina ratne mornarice u 1914. godini sastojala se od 146.000 oficira i mornara, 3.249 stručnjaka i službenika u brodogradilištima i 57.000 radnika u brodogradilištima. U 1928. godini bilo je samo 100.000 oficira i mornara i 62.439 radnika, ali se broj stručnjaka i službenika u brodogradilištima popeo na 4.558. Što se tiče ratnih

brodova, njihova snaga u 1928. godini iznosila je samo deo snage kakva je bila 1914. godine (1928. godine 20 velikih ratnih brodova, a 1914. godine 62 broda). U istom razdoblju broj službenika Admiraliteta povećao se od 2.000 na 3.569, čineći tako (kako je zapaženo) »veličanstvenu mornaricu na kopnu«. Brojke će još jasnije delovati iskazane u obliku tabele:

STATISTIKA ADMIRALITETA

Vrsta	*Godina*		*Povećanje ili smanjenje u %*
	1914.	*1928.*	
Velikih ratnih brodova u aktivnoj službi	62	20	— 67,74
Oficira i mornara ratne mornarice	146.000	100.000	— 31,5
Radnika brodogradilišta	57.000	62.439	+ 9,54
Stručnjaka i službenika brodogradilišta	3249	4558	+ 40,28
Službenika admiraliteta	2000	3569	+ 78,45

Kritika izražena u ono vreme usredsređivala se na srazmeru između ljudi namenjenih za borbu i ljudi dodeljenih isključivo na rad u administraciji. Međutim, to poređenje nije naša sadašnja svrha. Ono što treba da zapazimo jeste to da se 2.000 službenika iz 1914. pretvorilo u 3.569 službenika u 1928. godini, i da ovaj porast nije bio povezan s bilo kakvim povećanjem obima poslovanja. Ratna mornarica se u tom vremenskom razdoblju čak smanjila, i to za jednu trećinu u ljudstvu

i za dve trećine u brodovima. Osim toga, nije se moglo ni očekivati da se njena snaga, počev od 1922. godine nadalje, pojačava, pošto je broj brodova (za razliku od broja činovnika) bio te godine ograničen Vašingtonskim pomorskim ugovorom. Kako ovde imamo povećanje od 78 odsto u roku od četrnaest godina, to znači da je prosečno povećavanje iznosilo 5,6 odsto godišnje. Ipak, kao što ćemo videti, stopa porasta nije bila tako ravnomerna. Zasad samo beležimo postotak porasta u datom razdoblju.

Može li se ovo povećanje ukupnog broja javnih službenika objasniti drukčije osim pretpostavkom da njegova ukupnost mora rasti na osnovu zakona rašćenja? Moglo bi se istaći da je razmatrani period bio doba brzog razvoja pomorske tehnike. Korišćenje vazduhoplova prestalo je biti sport ekscentričnih ljudi; električni uređaji su sve mnogobrojniji i usavršeniji; podmornice su tolerisane mada ne i odobravane. Strojarski oficiri gubili su oreol nadljudskih bića. Možemo pretpostavljati da su u takvo revolucionarno doba i magacioneri morali sastavljati znatno složenije inventare. Ne bismo se čudili da u tom periodu na platnim spiskovima naiđemo na veći broj tehničkih crtača konstruktora, tehničara i naučno-istraživačkog osoblja. Međutim, broj ovih brodogradilišnih stručnjaka povećao se samo za 40 odsto, dok se administrativno ljudstvo iz Vajthola povećalo gotovo za 80 odsto. Na svakog novog predradnika ili elektrotehničkog inženjera u Portsmutu otpadala su dva nova pisara u Čering Krosu. Na osnovu ovoga mogli bismo zapasti u iskušenje da na trenutak zaključimo da je tempo porasta broja administrativnog osoblja najverovatnije bio dvostruko veći od porasta tehničkog kadra, i to u vreme kad je stvarno korisna snaga (u ovom slučaju: pomorci) smanjena za

31,5 odsto. Dokazano je, međutim, statistički da je poslednja brojka nebitna. Broj službenika bi se umnogostručavao istom brzinom čak i da uopšte nije bilo pomoraca.

Zanimljivo bi bilo pratiti kako se daljim razvojem broj službenika Admiraliteta od 8.118 u 1935. godini popeo na 33.788 u 1954. godini. Međutim, osoblje Ministarstva kolonija u doba opadanja imperije pruža još povoljnije polje izučavanja. Statistika Admiraliteta opterećena je činiocima (kao što je pomorsko vojno vazduhoplovstvo) koji otežavaju poređenja od godine do godine. Razvoj Ministarstva kolonija je utoliko značajniji jer se kreće u isključivo administrativnoj oblasti. Evo odgovarajućih podataka:

STATISTIKA MINISTARSTVA KOLONIJA

Godina	*1935.*	*1939.*	*1943.*	*1947.*	*1954.*
Osoblje	372	450	817	1139	1661

Pre no što pokažemo stopu porasta, moramo zapaziti da je domašaj nadležnosti ovog ministarstva bio daleko od ustaljenog tokom poslednjih dvadeset godina. U razdoblju između 1935. i 1939. godine kolonijalne teritorije se nisu mnogo menjale u pogledu površine ili stanovništva. Znatno su se smanjile oko 1943, jer su neka područja pala u ruke neprijatelja. Ponovo su se proširile godine 1947, ali se otada iz godine u godinu neprekidno smanjuju, pošto jedna kolonija za drugom stiče samostalnost. Bilo bi, stoga, razumno pretpostaviti da su se promene u opsegu imperije odražavale u opsegu njene centralne administracije. Međutim, već letimičan pogled na brojke dovoljno je ubedljiv da pokaže kako ukupna brojnost osoblja tokom svih

stupnjeva tih promena ne predstavlja ništa drugo sem neizbežnog povećavanja. A ovo povećavanje, mada povezano s promenama u drugim ministarstvima, nema ničeg zajedničkog sa opsegom — pa čak i postojanjem — imperije. Kakvi su postoci povećavanja? Prenebregnimo, u ovu svrhu, brzo povećavanje broja osoblja koje je pratilo smanjivanje odgovornosti tokom drugog svetskog rata. Nego, radije zapazimo stope mirnodopskog rasta: preko 5,24 odsto između 1935. i 1939. i 6,55 odsto između 1947. i 1954. godine. To daje prosečan porast od 5,89 godišnje, postotak izrazito sličan onome već utvrđenom za porast broja službenika Admiraliteta između 1914. i 1928. godine.

Dalja i podrobnija analiza brojnosti osoblja pojedinih ministarstava bila bi suvišna u ovakvom delu. Nadamo se, ipak, da ćemo uspeti da bar približno proračunamo vremenski razmak između postavljenja jednog službenika i trenutka kad isti službenik sebi imenuje dva ili više pomoćnika.

Prilikom proučavanja pitanja umnožavanja broja osoblja, sva naša dosad dovršena istraživanja ukazuju na prosečan porast od 5,75 odsto godišnje. Utvrdivši ovu činjenicu, omogućeno je iskazati Parkinsonov zakon u obliku matematičkog obrasca: u svakom mirnodopskom administrativnom nadleštvu može se očekivati da će porast broja osoblja slediti formulu:

$$x = \frac{2\,k^m + 1}{n}$$

gde k označava broj službenika željnih da steknu unapređenje time što će sebi imenovati potčinjene; l predstavlja razliku između godina stupanja u službu i odlaska u penziju; m je broj radnih časova posvećen pisanju akata u nadleštvu; a n je broj odeljenja kojima

se upravlja, dok će x biti broj novih službenika postavljanih svake godine. Matematičari, naravno, znaju da za pronalaženje postotka povećanja moraju da x pomnože sa 100 i podele sa ukupnim brojem osoblja od prethodne godine (y) tako da dobijamo:

$$\frac{100\,(2\,k^m + 1)}{y\,n}\,\%$$

I ispostaviće se da će se ova brojka obavezno kretati između 5,17 odsto i 6,56 odsto, nezavisno od bilo kakvih promena u količini obavljanog posla (ukoliko je uopšte neki posao obavljan).

Otkrivanje ove formule i opštih načela na kojima je ona zasnovana nema, naravno, nikakve političke vrednosti. Nikakav pokušaj nije učinjen da bi se istražilo je li doista *potrebno* da ministarstva rastu obimom. Oni koji smatraju da je ovakav porast neophodan da bi se ostvarila puna zaposlenost — imaju nesumnjivo pravo da brane svoja gledišta. Oni koji sumnjaju u postojanost ekonomike zasnovane na uzajamnom čitanju izveštaja — podjednako su ovlašćeni da brane svoja shvatanja. Bilo bi, svakako, preuranjeno pokušati na ovom stupnju ispitati kakva treba da bude količinska srazmera između upravljača i upravljanih. Priznavši da bi se mogla utvrditi maksimalno podnošljiva zasićenost službenicima u datoj društvenoj sredini, bilo bi ubrzo moguće formulom utvrditi koliko će godina proći dok se ova zasićenost ne postigne. Ni predviđanje ovakvog ishoda ne bi imalo političke vrednosti. Niti se može dovoljno podvući da je Parkinsonov zakon čisto naučno otkriće, neprimenljivo, izuzev teoretski, na svakodnevnu politiku. Nije zadatak botaničara da plevi korov; dovoljno je ako ukaže kojom se brzinom korov razmnožava.

VOLJA NARODA
ili godišnja skupština

Svi smo upoznati sa osnovnom razlikom između engleskih i francuskih parlamentarnih ustanova, dok su skupštine stvarane po uzoru na njih preuzele i njihove osobine. Uviđamo da suštinska razlika nema ničeg zajedničkog s narodnim temperamentom, već potiče od rasporeda sedišta. Britanci, odgojeni u duhu ekipnih sportskih igara, ulaze u Donji dom kao ljudi koji bi se radije nečim drugim bavili. Ako već ne mogu da igraju golf ili tenis, mogu se bar pretvarati da je politika igra s vrlo sličnim pravilima. Da nije ove domišljatosti, parlamentu bi se posvećivalo još manje pažnje nego sada. Stoga je britanska težnja da se obrazuju dva suparnička tima, sa glavnim i pomoćnim sudijama, i puste da debatuju dok se uzajamno ne izmore. Donji dom je tako izgrađen da je pojedinačni član stvarno prinuđen da se opredeli za jednu ili drugu stranu dok još i ne zna razloge za to, ili čak (u nekim slučajevima) još pre no što sazna predmet rasprave. Obučavan je još od rođenja da se bori za svoju stranu, a to ga pošteđuje svakog izlišnog umnog napora. Uvukavši se na svoje sedište pri kraju govora nekog poslanika, on tačno zna kako će postupati od trenutka kad je stigao pa nadalje. Ako je govornik na njegovoj strani Doma, uzvikivaće: »Čujmo, čujmo!« Ako je na suprotnoj strani može bezbedno dobaciti: »Sramota!« ili samo uzdahnuti: »Uh!« Nešto docnije možda će ugrabiti trenutak

i pripitati suseda o čemu se uopšte raspravlja. Strogo uzevši, nema potrebe da to učini. U svakom slučaju zna dovoljno da ne bi »šutirao« na sopstveni gol. Ljudi koji zauzimaju sedišta prekoputa suštinski greše, a svi njihovi dokazi su obične brbljarije. Ljudi na njegovoj strani su, nasuprot, pravi državnici, a njihovi govori izuzetna smeša mudrosti, rečitosti i umerenosti. Za britanskog državnika ne čini ni najmanju razliku da li se on politički učio u školi Harou ili navijajući na tribinama fudbalskog stadiona za »Aston Vilu«. U obe škole naučiće kad treba da kliče, a kada da zviždi. Suština britanskog sistema je u tome što se isključivo oslanja na raspored sedenja. Kad klupe ne bi bile postavljene jedne nasuprot drugima, niko ne bi mogao da razluči istinu od laži, mudrost od ludosti — izuzev ako bi sve saslušao. Međutim, sve saslušati, bilo bi smešno, jer se polovina govora (onih protivničkih) mora neophodno sastojati od besmislica.

U Francuskoj je početna greška učinjena time što su poslanici raspoređeni u polukrug, tako da su svi licem okrenuti predsedništvu. Zbrka nastala zbog ovoga lako bi se mogla zamisliti, da već nije sveopšte poznata. Nikakvi stvarni opozicioni timovi ne mogu se obrazovati i niko ne može (bez slušanja) utvrditi čiji su dokazi temeljniji. Dalja smetnja sastojala se u tome što se čitava debata vodila na francuskom jeziku (primer koji su Sjedinjene Američke Države mudro odbile da preuzmu). Međutim, francuski sistem bio bi dovoljno loš čak i da jezička teškoća nije nastupila. Umesto da imaju dve strane, od kojih jedna radi ispravno, a druga greši — tako da je pitanje raščišćeno od početka — Francuzi obrazuju mnoštvo timova okrenutih u svemogućim pravcima. Kad na terenu vlada takva zbrka, igra čak ne može ni da počne. U suštini, njihovi poslanici pri-

padaju Desnici ili Levici, već prema tome gde sede. Ovo je savršeno zdrav raspored. Francuzi nisu otišli do krajnosti da postavljaju ljude azbučnim redom. Međutim, polukružna skupštinska dvorana dozvoljava tanana razlikovanja između raznih stupnjeva desničarstva i levičarstva. Nema uopšte one jasno presečene britanske razlike na ispravno i pogrešno. Jedan poslanik opisan je, politički, kao levo od gospodina Untela, ali osetno desno od gospodina Kelkšoza. Ko bi mogao ovo da raspetlja? Ko bi mogao u ovome da se snađe čak i da se govori na engleskom? Šta ovim stvaraju sami od sebe? Odgovor je: »Ništa!«

Sve to je opšte poznato. Ono što je manje opšte priznato jeste vrhunski značaj rasporeda sedenja primenjen na druge skupove i zborove — međunarodne, nacionalne i lokalne prirode. Ova načela važe i za sastanke oko stola kružnog oblika, kao što je konferencija za okruglim stolom. I površno razmišljanje ubediće nas da bi konferencija za četvrtastim stolom bila sasvim drukčija, dok bi konferencija za duguljastim stolom, opet, bila nešto sasvim drugo. Ove razlike ne samo što utiču na dužinu i žučnost diskusije, već takođe uplivišu i na ono što se rešilo (ako se uopšte nešto rešilo). Retko, kao što znamo, glasanje zalazi u samu suštinu pitanja. Na konačnu odluku utiču razni činioci, od kojih nas zasad samo neki zanimaju. Zapazićemo, ipak, da je pitanje stvarno odlučeno glasovima bloka centra. Ovo ne važi za britanski Donji dom, gde se nije dozvolilo izgrađivanje ovakvog bloka. Međutim, na drugim skupovima blok centra je od presudnog značaja. Taj blok sačinjavaju suštinski sledeći elementi:

a) Oni koji nisu proučili nijedan od dokumenata, kojima su nedeljama unapred zasipani kao kiša svi za koje se očekivalo da će prisustvovati.

b) Oni koji su suviše tupoumni da bi uopšte mogli da prate diskusiju, njih je lako raspoznati po sklonosti da jedan drugome mrmljaju: »O čemu opšte taj tip priča?«

c) Gluvaći; oni sede šaka skupljenih u trubu na uhu i gunđaju: »Kad bi samo ti ljudi čestito govorili.«

d) Mamurni od noćašnje sedeljke koji su se pojavili (ko zna zašto) sa užasnom glavoboljom i ubeđenjem da je i onako sve svejedno.

e) Senilni, čiji se glavni ponos sastoji u tome da su krepkiji nego ikad — krepkiji, uistinu, nego gomila mlađih ljudi. »*Dopešačio* sam ovamo«, šapuću. »Prilično dobro za osamdesetdvogodišnjaka, zar ne?«

f) Slabići, koji su pokorno obećali podršku obema stranama, pa sad ne znaju kako da se časno izvuku. Oni se kolebaju da li bi bilo bolje da se uzdrže od glasanja ili se naprave da im je pozlilo.

Da bi se pridobili glasovi bloka centra, prvi korak je pronaći i prebrojati članove. Kad je to učinjeno, sve drugo zavisi od toga gde će sedeti. Najbolja je tehnika odaslati oprobane i nepokolebljive pristalice da stupe u razgovor s najuticajnijim pripadnicima bloka centra još pre nego što je sastanak počeo. U ovom preliminarnom brbljanju proverene pristalice brižljivo će izbegavati da pomenu osnovno pitanje debate. Biće izvežbani da primene sledeće uvodne napomene, nabrojane niže, a koje odgovaraju nešto ranije nabrojanim kategorijama na koje se dele pripadnici bloka centra, i to:

a) »Gubljenje vremena, kažem vam, sastavljati sva ta dokumenta. Svoja sam sva pobacao.«

b) »Očekujem da će nas uskoro zablesnuti rečitošću. Poželeo bih da ljudi manje pričaju i govore o suštini. Sve su to prokleti pametnjakovići, ako mene pitate.«

c) »Akustika ove dvorane je naprosto grozna. Zar stručnjaci ne bi mogli smisliti neko bolje rešenje? Pola vremena UOPŠTE NE ČUJEM ŠTA SE GOVORI. A VI?«

d) »Baš smo izabrali jezivo mesto za skupštinu! Čini mi se da nešto nije u redu s provetravanjem. Gotovo mi se smučilo od lošeg vazduha. Kako se vi osećate?«

e) »Sveca mu, kako to uspevate! Morate mi odati tajnu. Da li vas spasava neki specijalni izbor jela za doručak?«

f) »Toliko se mnogo može reći i za i protiv, da naprosto ne znam za koju stranu da se opredelim. Šta vi mislite?«

Ako su uvodni gambiti ispravno odigrani, svaki provereni pristalica započeće živahan razgovor, a usred razgovora usmeravaće pripadnika bloka centra prema sedištu u dvorani. Dok to čini, drugi provereni pristalica postaviće se tik ispred njih dvojice i takođe ići u istom smeru. Ova vežba najbolje će se objasniti primerom. Pretpostavimo da provereni pristalica X (mister Stardi) upravlja pripadnika bloka centra Y (mister Veverli, tip f) prema sedištu u prvim redovima. Ispred njih probija se provereni pristalica Z (mister Stanč), koji će malo docnije zauzeti mesto praveći se da ne primećuje dvojicu za sobom. Stanč se okreće u suprotnom smeru i maše nekome u daljini. Zatim se naginje unapred da bi nešto rekao čoveku pred sobom. Tek kad Veverli bude seo, Stanč će se okrenuti i reći: »Dragi prijatelju, baš mi je milo što vas vidim!« Tek nekoliko minuta docnije primetiće, kobajagi, Stardija i uzviknuti vidljivo iznenađen: »Zdravo, Stardi — nisam ni znao da ćeš prisustvovati!« — »Oporavio sam se,« odgovara Stardi. »Bio je samo nazeb.« Tako je

postignuto da raspored sedenja izgleda potpuno slučajan, nenametljiv i prijateljski. Time se završava faza I operacije, a ona isto protiče bez obzira u koju kategoriju spadao odabrani pripadnik bloka centra.

Faza II mora se podesiti prema prirodi čoveka na koga se želi uplivisati. U slučaju Veverlija (tip f) cilj faze II je izbeći svako raspravljanje o tekućem pitanju i, umesto toga, izazvati utisak da je odluka suštinski već doneta. Sedeći vrlo napred Veverli neće moći da vidi mnogo drugih članova, pa mu se može nametnuti utisak da svi misle podjednako.

»Doista«, kaže Stardi, »ne znam zašto sam se uopšte potrudio da dođem. Saznao sam da je četvrta tačka dnevnog reda uistinu rešena. Svi poznanici koje sam sreo odlučili su se da glasaju za.« (ili protiv, zavisno od slučaja.)

»Neobično,« kaže Stanč. »Baš sam hteo da kažem to isto. Ishod pitanja gotovo je izvestan.«

»Ja lično još se nisam opredelio,« kaže Stardi. »Ima još mnogo šta da se kaže sa obe strane. Međutim, protiviti se, značilo bi doista gubljenje vremena. Šta mislite, Veverli?«

»Pa,« kaže Veverli, »moram priznati da je pitanje prilično zamršeno. S jedne strane, ima opravdanih razloga usvojiti predlog... S druge strane... Mislite li da će biti usvojen?«

»Dragi Veverli, osloniću se na vaše mišljenje. Pa sami maločas rekoste da je pitanje suštinski rešeno.«

»Jesam li rekao? U svakom slučaju izgleda da postoji većina... Ili bi, možda, trebalo...

»Hvala vam, Veverli,« kaže Stanč, »na mišljenju.« I ja isto mislim, ali sam naročito oduševljen što se slažemo. Nema nikog čije mišljenje cenim više od vašeg.«

Stardi se u međuvremenu nagao da bi razgovarao s nekim u redu iza njih. Ono što je doista rekao, tihim glasom, jeste: »Kako ti je sada supruga? Da li je izašla iz bolnice?« Međutim, kad se ponovo okrenuo, saopštio je da su i oni iza njih istomišljenici. Predlog je suštinski prihvaćen. I tako se obrađivanje nastavlja po planu.

Dok suparnička strana užurbano priprema govore i uobličava amandmane, strana premoćne tehnike usredsrediće se da svakog pripadnika centra opkoli dvojicom proverenih pristalica. Kad kucne odsudni čas, podizanje ruke i s jedne i s druge strane primoraće kolebljivca da im se pridruži. Ukoliko je u međuvremenu zaspao, što se često događa s pripadnicima centra kategorija *d* i *e*, ruku će mu podići sused s desne strane. Ovo pravilo služi da bi se izbeglo podizanje njegovih obeju ruku, postupak za koji se iz iskustva zna da nije rado gledan. Kad blok centra bude ovako pridobijen, predlog će biti usvojen bezbednom većinom, ili odbačen ukoliko je to smatrano poželjnijim. Gotovo u svim spornim pitanjima odlučivanim voljom naroda možemo pretpostaviti da će ljudi koji će stvarno presuditi biti pripadnici bloka centra. Stoga je držanje govora gubljenje vremena. Protivničku stranu nećeš nikad ubediti, a tvoja je već unapred ubeđena. Preostaje blok centra, čiji pripadnici ili ne mogu čuti šta se govori ili ne mogu shvatiti čak i ako su čuli. Da bi se njihovi glasovi obezbedili, prvenstveno je potrebno pokazati im primerom kako glasaju njihovi susedi. Njihovi glasovi mogu biti pridobijeni slučajno. Koliko je bolje, nasuprot tome, pridobiti ih svesno!

VISOKE FINANSIJE
ili tačka gubljenja interesa

U visoke finansije razumeju se ljudi dvojake vrste: sopstvenici velikih bogatstava i puki siromasi. Za milionara suma od milion funti predstavlja nešto stvarno i pojmljivo. Za matematičara i ekonomistu (pod pretpostavkom da obojica gotovo gladuju) milion funti je isto toliko stvarno kao i hiljadu, jer nikad nisu posedovali nijednu od ove dve sume. Međutim, svet je pun ljudi smeštenih između ovih krajnosti; oni nemaju predstavu o milionima, ali su navikli da misle u hiljadama, a od takvih ljudi su uglavnom sastavljeni finansijski odbori. Posledica je pojava često zapažana, ali nikad proučavana, koju bismo mogli krstiti »zakon trivijalnosti.« Ovaj zakon, izražen najsažetije, kazuje da će vreme provedeno u raspravljanju jedne tačke dnevnog reda biti obrnuto srazmerno sumi o kojoj se odlučuje.

Prisetivši se bolje, nije potpuno tačno tvrđenje da ova zakonomernost nije nikad proučavana. Nešto je u ovoj oblasti učinjeno, ali su istraživači krenuli stramputicom; pretpostavili su da se najveći značaj mora pripisati redosledu tačaka dnevnog reda. Pretpostavili su, dalje, da će većina raspoloživog vremena biti utrošena na prvih sedam tačaka, a da će pustiti da ostale tačke prođu neobrađene. Posledice su dobro poznate. Ismevanje kojima je predavanje dr Gugenhajma dočekano na konferenciji u Glupogradu možda je u ono

vreme smatrano prekomernim, ali su sva docnija razmatranja ovog pitanja pokazivala da su njegovi kritičari bili u pravu. Godine su protraćene na istraživanje u kome su osnovne postavke bile pogrešne. Sada uviđamo da je mesto pojedine tačke dnevnog reda od manjeg značaja, bar ukoliko je reč o razmatranom pitanju. Smatramo takođe da je dr Gugenhajm bio srećan što je uspeo da umakne, makar to morao učiniti u donjem rublju. Da je svoje ćopave zaključke drsko izneo pred docniju konferenciju održanu u septembru, imao bi da se sučeli s nečim opasnijim od podsmeha. Onda bi se smatralo da namerno troši tuđe vreme.

Ako želimo da napredujemo u našem istraživanju, moramo zanemariti sve što je dosad preduzimano. Moramo krenuti od početka i u potpunosti proučiti način delovanja finansijskog odbora. Kako bi čitaocu bilo preglednije, iznećemo sve to u vidu dijaloga.

Predsednik: — Prelazimo na devetu tačku dnevnog reda. Izvestilac je naš blagajnik, g. Mak Trošak.

Mak Trošak: — Predračun za izgradnju atomskog reaktora nalazi se pred vama, kao apendiks H izveštaja pododbora. Videćete da je planove i položaj reaktora odobrio profesor Mak Fisija. Ukupan izdatak iznosiće 10,000.000 funti. Preduzimači, gospoda Mak Drp i Mak Zbrk, smatraju da bi rad mogao biti dovršen do aprila 1963. Gospodin Mak Dnevnica, inženjer konsultant, upozorava nas da ne bismo smeli računati na dovršenje izgradnje pre oktobra, i to u najboljem slučaju. U tom pogledu on uživa podršku doktora Mak Krtičnjaka, dobro poznatog geofizičara, koji ukazuje na verovatnu potrebu da građevina treba da se donjim krajem oslanja na potporne stubove. Plan glavne zgrade nalazi se pred vama — apendiks IX — a planovi uređaja raza-

strti su na stolu. Rado ću pružiti dalje informacije koje članovi odbora budu zatražili.

Predsednik: — Zahvaljujem vam, gospodine Mak-Trošak, na vrlo lucidnom objašnjenju predloženog plana. Pozivam članove da uzmu učešća u diskusiji.

Ovde moramo zastati i razmisliti kako bi članovi odbora mogli učestvovati u diskusiji. Pretpostavimo da ih je jedanaest na broju, uključujući predsednika ali izuzimajući sekretara. Od tih jedanaest članova, četvoro — uključujući predsednika — ne zna šta je to reaktor. Od ostalih, troje ne zna čemu on služi. Od onih koji mu znaju namenu, samo dvojica imaju bledu predstavu koliko bi mogao koštati. Jedan od njih je gospodin Isakson, drugi gospodin Brikvort. Obojica bi mogla nešto reći. Pretpostavimo da će g. Isakson prvi progovoriti.

G. Isakson: — Znate, gospodine predsedniče, voleo bih kad bih mogao imati više poverenja u građevinsko preduzeće i konsultanta. Da smo se najpre obratili profesoru Leviju, i da je izvođenje radova povereno firmi David i Golijat, bio bih uvereniji u potpuni uspeh. G. Lajon-Daniels ne bi trošio naše vreme nagađanjima o mogućem zakašnjavanju dovršenja, a dr Mojsije Balruš rekao bi nam kategorički da li je izrada potpornih stubova potrebna ili nije.

Predsednik: — Siguran sam da svi cenimo težnju g. Isaksona da se ovaj posao obavi na najbolji mogući način. Bojim se, ipak, da je i suviše kasno za pozivanje novih tehničkih savetnika. Glavni ugovor, doduše, još nije potpisan, ali smo već utrošili znatne sume. Ako bismo odbacili već plaćeni savet, morali bismo ponovo da plaćamo.

(Ostali članovi mrmljaju odobravajući.)

G. Isakson: — Molio bih da moja napomena bude uneta u zapisnik.

Predsednik: — Svakako. Možda bi g. Brikvort hteo da uzme reč?

G. Brikvort je gotovo jedini čovek koji zna ono o čemu govori. A imao bi dosta da kaže. Pre svega, nema poverenja u okruglu sumu od deset miliona funti. Otkud je brojka ispala baš tako zaokrugljena? Zašto je neophodno rušenje stare zgrade da bi se dobilo mesta za novi projekat? Zašto je tako visok iznos odvojen za »nepredviđene izdatke«? I ko je, najzad, Mak Krtičnjak. Zar njega prošle godine nije tužila Korporacija za naftu »Curka i Presušuje«? Međutim, Brikvort ne zna odakle da počne. Ostali članovi ne bi mogli da čitaju planove ukoliko bi se na njih pozvao. Morao bi početi s objašnjavanjem šta je to reaktor, a niko od prisutnih ne bi bio voljan priznati da to ne zna. Bolje ništa ne reći.

G. Brikvort: — Nemam nikakvih primedaba.

Predsednik: — Da li neko od drugih članova želi da uzme reč? Niko. Znači mogu zaključiti da su planovi i predračuni usvojeni. Hvala. Pretpostavljam da mogu u ime Odbora potpisati glavni ugovor? (Mrmljanje odobravanja.) Hvala. A sad možemo preći na desetu tačku dnevnog reda.

Dozvolivši nekoliko sekundi za prevrtanje hartija i razvijanje dijagrama, vreme provedeno za devetu tačku dnevnog reda iznosiće tačno dva i po minuta. Sastanak dobro odmiče. Međutim, neki članovi neće biti najzadovoljniji obradom tačke devet. Pitaće se u sebi da li su se pokazali kako valja. Dockan je preispitivati odluku o reaktoru, ali bi hteli istaći, pre završetka sednice, da živo sudeluju u svemu što se rešava.

Predsednik: — Tačka deset. Nadstrešnica za bicikle administrativnog osoblja. Primili smo ponudu od firme »Jazavac i Koštunjak«, koje su voljne da obave predviđeni posao za 350 funti. Planovi i specifikacije su pred vama, gospodo.

G. Mekušković: — Smatram, gospodine predsedniče, da je iznos previsok. Kako vidim, predviđen je krov od aluminijuma. Zar azbest ne bi bio jevtiniji?

G. Čvrstić: — Potpuno se slažem s kolegom Mekuškovićem u pogledu troškova, samo što bi nadstrešnica, po mom mišljenju, trebalo da bude od pocinkovanog lima. Sklon sam uverenju da bi mogla biti sagrađena za 300 funti, pa čak i manje.

G. Drznovački: — Išao bih i dalje, gospodine predsedniče. Pitam se da li je ova nadstrešnica uopšte potrebna. Mi previše ugađamo osoblju. A oni ničim nisu zadovoljni, u tome je nevolja. Još malo pa će tražiti i garaže.

G. Čvrstić: — Ovog puta ne bih se mogao složiti s kolegom Drznovačkim. Mislim da je nadstrešnica doista potrebna. Pitanje je samo materijala i troškova...

Diskusija je odlično usmerena. Suma od 350 funti svima je laka shvatljiva. Svako može zamisliti kako izgleda nadstrešnica za bicikle. Stoga diskusija odmiče punih četrdeset pet minuta, da bi se, možda, uštedelo nekih 50 funti. Članovi odbora mogu odahnuti zbog dobro obavljenog posla.

Predsednik: — Tačka jedanaest. Osveženja služena na sastancima Odbora za socijalno staranje naše sindikalne podružnice. Predviđen mesečni iznos od 35 šilinga.

G. Mekušković: — Kakva vrsta osveženja se služi tom prilikom?

Predsednik: — Ako sam tačno obavešten — kafa.

G. Čvrstić: — A to bi izneleo godišnje opterećenje od — ako se ne varam — 21 funtu?

Predsednik: — Sasvim tačno.

G. Drznovački: — Pa, ovaj, priznajem, gospodine predsedavajući, da nisam uveren u opravdanost ovog izdatka. Pre svega, koliko dugo traju ove sednice?

Sad se rasplamsava još žučnija debata. Možda ima članova odbora koji bi omanuli u razlikovanju azbesta i pocinkovanog lima, ali se svaki čovek razume u kafu — šta je, kako se kuva, gde je treba kupovati — i da li je uopšte treba kupovati. Ova tačka dnevnog reda zabaviće članove odbora pun sat i četvrt, i na kraju će zamoliti sekretara za dopunske informacije, odloživši donošenje odluke za sledeću sednicu.

Bilo bi prirodno zapitati se u ovom času da li bi jedna još manja suma — recimo 10 funti, ili svega 5 — učinila da se Odbor za finansije njome srazmerno još duže zabavi. Moramo priznati da ovde stupamo na teren nepotpuno istražen. Naš privremeni zaključak bio bi da postoji tačka kod koje nastupa obrtanje čitave tendencije, jer članovi odbora dolaze do zaključka da suviše mala suma nije vredna njihove pažnje. Istraživanja bi tek morala iznaći sumu na kojoj dolazi do ovog preokreta. Prelaz od debate o sumi od 20 funti (sat i četvrt) do debate oko sume od deset miliona funti (dva i po minuta) doista je nagao. Bilo bi veoma zanimljivo utvrditi preciznu tačku na kojoj dolazi do preokreta. Više od toga, nalaz bi bio od praktične koristi. Ako pretpostavimo, na primer, da je tačka nestajanja interesovanja predstavljena sumom od 15 funti, blagajnik bi mogao rešavanje sudbine sume od 26 funti da raspodeli i predstavi kao dve tačke dnevnog reda — jedna o sumi od 14, a druga od 12 funti — s očevidnom uštedom truda i vremena.

U ovom trenutku zaključci još ne mogu biti konačni, ali ima izvesnih razloga pretpostavci da tačka nestajanja interesovanja predstavlja sumu koju bi pojedinačni članovi odbora bili voljni da izgube na opkladi ili prilože u dobrotvorne svrhe. Odgovarajuća istraživanja sprovedena na trkalištima i u metodističkim kapelama mogla bi doprineti rešavanju problema. Na daleko veću teškoću može se naići pri pokušaju da se utvrdi tačan trenutak kad bi suma u pitanju postala i suviše krupna da bi se o njoj uopšte diskutovalo. Jedno je očigledno: vreme utrošeno na debatu od 10 miliona funti kao i na debatu o svega 10 funti moglo bi biti isto. Sadašnje procenjeno vreme od dva i po minuta nije niukoliko tačno, ali je jasno da postoji vremenski raspon — negde između dva i četiri i po minuta — koji bi bio dovoljno širok da obuhvati i najkrupnije i najsitnije sume.

Preostaje da se obavi još vrlo mnogo ispitivanja, ali će konačni rezultati, kad budu objavljeni, svakako privući pažnju i doneti neposredne koristi ljudskom rodu.

UPRAVLJAČI I ODBORI
ili koeficijent neefikasnosti

Životni ciklus odbora toliko je suštinski za naše poznavanje tekućih političkih pitanja da iznenađuje što više pažnje nije posvećeno nauci odborologije. Prvo i najosnovnije načelo te nauke glasi da je odbor više organske nego mehaničke prirode; on nije struktura, već biljka. Pušta koren i raste, cveta, vene i umire, rasipajući seme iz koga će docnije procvetati drugi odbori. Samo ako shvatimo ovo načelo, moći ćemo sve bolje razumevati ustrojstvo i istoriju savremene vladavine.

Danas je opšte priznato da se odbori, načelno, mogu razvrstati u dve kategorije: one, A, od kojih pojedinac ima neku korist, i one, B, kojima pojedinačni član ima samo nešto da doprinese. Primeri iz grupe B su, međutim, srazmerno nevažni za našu svrhu; u stvari, neki ljudi podozrevaju da su to uopšte odbori. Od one žilavije grupe A možemo vrlo lako naučiti načela zajednička svima (sa nešto odstupanja). Iz grupe A najdublje korenje i najbujnije lišće imaju oni odbori koji daju najviše moći i ugleda svojim članovima. U većini delova sveta ti odbori nazivaju se vladama ili »kabinetima«. Ovo poglavlje zasnovano je na obimnom izučavanju nacionalnih kabineta u prostoru i vremenu.

Na početku podrobnog proučavanja utvrdićemo da odborolozi, istoričari, pa čak i ljudi koji postavljaju kabinete, obično smatraju da je sastav od pet članova

najsavršenija veličina kabineta. S tim brojem biljka je životna, a dozvoljeno je da u bilo koje doba do dva člana budu odsutna ili bolesna. Pet članova lako je prikupiti; a kad se prikupe, mogu delati stručno, poverljivo i brzo. Od tih prvobitnih članova četvorica mogu biti stručni za finansije, spoljnu politiku, odbranu i pravosuđe. Peti, koji je obično zatajio u svim tim oblastima, postaje predsednik vlade.

Ma koliko bila očigledna preimućstva od zadržavanja članstva na petorici, primećujemo, posmatranjem, da će se ukupan broj uskoro popeti na sedam, ili devet. Uobičajeni izgovor za ovo gotovo neizbežno povećanje (izuzetaka, ipak, ima: u Luksemburgu i Hondurasu) jeste potreba za produbljenim poznavanjem više od četiri osnovne oblasti. Uistinu, međutim, postoji drugi i moćniji razlog umnožavanja odbora. Ispostaviće se da u kabinetu od devet članova politiku vode trojica, podatke pružaju dvojica, a finansijske savete daje jedan. S neutralnim predsednikom, to čini svega sedam, tako da preostala dvojica na prvi pogleg deluju isključivo ukrasno. Ovakva raspodela dužnosti najpre je zabeležena u Britaniji oko 1639. godine, ali nema nikakve sumnje da je ludost uključivanja više od tri sposobna i pričljiva čoveka u jedan odbor bila otkrivena davno pre toga. Zasad nam je malo poznato o nadležnosti tih dvaju nemih članova, ali imamo jakog razloga da verujemo da kabinet, u svom drugom stupnju razvoja, ne bi mogao dejstvovati bez njih.

Neki kabineti u svetu (primeri Kostarike, Ekvadora, Severne Irske, Liberije, Filipina, Urugvaja i Paname odmah nam padaju na pamet) ostali su na ovom drugom stupnju; znači: ograničili su broj članova na devet. Oni ipak predstavljaju manjinu. Svuda, a naročito u velikim zemljama, kabineti su obično bili podvrgnuti za-

konu razvoja. Primani su novi članovi, neki zbog stručnosti, ali uglavnom zato što bi ostajanjem van vlade mogli više da naškode. Njihova opozicija mogla se ućutkati samo tako što su bili umešani u svaku donesenu odluku. Kako su uvođeni (i smirivani) jedan po jedan, tako se ukupan broj članova peo od deset do dvadeset. U ovom trećem stupnju kabineti već trpe od osetnih mana.

Najočevidnija od tih mana je teškoća da se ljudi skupe na istom mestu, istog dana i časa. Jedan član odlazi na put osamnaestog, dok se drugi ne vraća pre dvadeset prvog. Treći nikad nije slobodan utorkom, a četvrti je zauzet sve do pet časova po podne. Međutim, ovo je samo početak nevolja, jer, kad se jednom sakupe, ispostavi se da su to većinom postariji ljudi, zamoreni, slaba glasa i nagluvi. Srazmerno mali broj njih je izabran zato što su korisni, ili mogu biti, ili su ikad bili korisni. Većina je, možda, uvedena samo zato da bi se primirila neka spoljna grupa. Oni su, stoga, skloni da o svemu izveštavaju grupu koju predstavljaju. Time je svaka tajnost izgubljena, a, što je najgore, članovi počinju pripremati govore. Oni se obraćaju zboru, a posle prepričavaju prijateljima šta zamišljaju da su rekli. Međutim, što ovi čisto počasni članovi dolaze više do izražaja, to glasnije druge spoljne grupe zahtevaju da budu zastupljene. Stvaraju se unutrašnje stranke u kabinetu i nastoje da se ojačaju uvođenjem što više vlastitih pristalica. Ukupan broj od dvadeset dostignut je i prevaziđen. Time, sasvim neočekivano, kabinet ulazi u četvrti i poslednji stupanj postojanja.

U ovom času razvoja kabineta (između 20 i 22 člana) čitavo telo trpi od nagle hemijske ili organske promene. Prirodu ove promene lako je sagledati i shvatiti. Pre svega, petorica doista značajnih članova mora-

će se sastati prethodno. Sa unapred donetim odlukama, malo posla preostaje nominalnoj izvršnoj vlasti. Kao posledica toga prestaje svaki otpor prema širenju kabineta. Više članova neće značiti traćenje više vremena, jer je celokupan sastanak, bilo kako bilo, traćenje vremena. Stoga se pritisak spoljnih grupa privremeno ublažava primanjem njihovih predstavnika, a mogu proteći decenije dok ne shvate koliko je njihov dobitak bio prividan. Otvorivši širom vrata, broj članova penje se od 20 do 30, i od 30 do 40. Može se uskoro zbiti i to da broj članova dostigne hiljadu. Međutim, to ništa ne smeta, jer kabinet je odavno prestao da bude pravi kabinet, a u njegovim starim dužnostima nasledilo ga je neko drugo telo.

Pet puta tokom engleske istorije biljka je prošla svoj puni životni ciklus. Bilo bi nesumnjivo teško dokazati da je prvo otelotvorenje kabineta — engleski Krunski savet, sad nazivan Dom lordova — ikada imao samo pet članova. Kad prvi put čujemo o njemu njegova prisnija priroda već se zaista bila izgubila, jer se nasledno članstvo kretalo između 29. i 50. Njegovo docnije širenje išlo je ukorak sa gubljenjem moći. Iskazano zaokruženim brojkama, imao je 60 članova u 1601, 140 — u 1661, 220 — u 1760, 400 — u 1850, 650 — u 1911. i 850 — u 1952. godini.

Na kome stupnju ovoga razvoja je došlo do javljanja unutrašnjeg odbora u utrobi plemstva? Pojavio se oko 1257. godine. Njegovi pripadnici su nazivani lordovima Kraljevog veća, a brojao je manje od 10 članova. Nije ih bilo više od 11 u 1378, a isto toliko malo još i 1410. godine. A onda, od vladavine Henrija V, počeli su da se množe. Dvadeset iz 1433. postalo je 41 u 1504. godini, a ukupan broj dostigao je 172, kad je Veće najzad prestalo da se sastaje.

U krilu Kraljevog veća razvilo se treće otelotvorenje kabineta: Državno veće; u početku je imalo devet članova. Broj članova se popeo na 20 u 1540, na 29 — u 1547. i na 44 — u 1558. godinu. Državno veće prestajalo je da bude delotvorno srazmerno porastu broja članova; imalo je 47 članova u 1679, 67 — u 1723, 200 u 1902. i 300 u 1951. godini.

U okviru Državnog veća obrazovalo se jezgro Kabinetskog saveta, a ovaj je suštinski nasledio svog roditelja oko 1615. godine. Brojeći osam članova kad smo prvi put čuli za njega, imao je 12 pripadnika oko 1700. i 20 u 1725. godini. Kabinetski savet je oko 1740. godine zamenjen jednom unutrašnjom grupom, otada jednostavno nazivanom *Kabinet*. Njegov razvoj najbolje se može pratiti izražen u vidu tabele.

ENGLESKI KABINET

Godina	*1740.*	*1784.*	*1801.*	*1851.*	
Broj članova	5	7	12	14	
Godina	*1885.*	*1900.*	*1915.*	*1935.*	
Broj članova	16	20	22	22	
Godina	*1939.*	*1945.*	*1945.*	*1949.*	*1954.*
Broj članova	23	16	20	17	18

Od 1939. godine vidljiv je napor da se spase ova ustanova; borba slična pokušajima da se očuva Državno veće za vreme vladavine kraljice Elizabete I. Činilo se da je kabinet u opadanju 1940. godine, kad je unutrašnji kabinet (od 5, 7 ili 9 članova) već bilo zauzeto njegovo mesto. Ishod, međutim, ostaje neizvestan. Moguće je da je britanski Kabinet još uvek značajno telo.

Uporeden s Kabinetom Britanije, Kabinet Sjedinjenih Američkih Država pokazao je iznenađujuću otpornost prema političkoj inflaciji. Imao je podesan broj od 5 članova u 1789, 1840. godine još uvek samo 7, 9 — u 1901, 10 — u 1913, 11 — u 1945. godini a onda se, nasuprot tradiciji, ponovo smanjio na 10 u 1953. godini. Da li će ovaj pokušaj (otpočet 1947) ograničenja broja članova još dugo opstati, neizvesno je. Celokupno dosadašnje iskustvo ukazuje na neizbežnost sklonosti prema širenju. U međuvremenu, Sjedinjene Američke Države uživaju (sa Gvatemalom i Salvadorom) ugled kabinetske isključivosti, jer doista imaju manje kabinetskih ministara nego Nikaragua ili Paragvaj.

Kakvo je u tom pogledu stanje drugih zemalja? Kabineti većine netotalitarističkih zemalja broje između 12 i 20 članova. Uzimajući prosek za preko 60 zemalja, utvrdićemo da nešto prelazi 16; najomiljenije brojke su 15 (sedam slučajeva) i 9 (takođe sedam). Svakako da je kabinet Novog Zelanda jedan od najčudnijih, jer je jedan njegov član najavljivan kao »ministar zemalja, ministar šuma, ministar za pitanja Maora, ministar zadužen za staranje o Maori-uredu i očuvanje prirodnih lepota«. Za vreme držanja zdravica na banketu u Novom Zelandu mora se takođe zatražiti tišina da bi se čula reč »ministar zdravlja, ministar pomoćnik predsednika vlade, ministar zadužen za državne korporacije, kao i ministar nadležan za odeljenje popisa, statistike, javnih zadužbina, publiciteta i informacija«. U drugim zemljama je ovakvo istočnjačko izobilje srećom retko.

Izučavanje britanskog primera ukazaće da se tačka neefikasnosti kabineta dostiže kad njegov ukupan broj premaši 20, ili možda 21. Krunski savet, Kraljevo veće i Državno veće prešli su međaš od 20 kad je počelo njihovo opadanje. Sadašnji britanski Kabinet nalazi se

sasvim blizu toga broja, pošto je uspeo da se iščupa iz ambisa. Možemo biti dovedeni u iskušenje i na osnovu ovoga zaključiti da kabineti — ili drugi odbori — sa članstvom brojnijim od 21 gube stvarnu moć, a da su je oni sa još brojnijim članstvom već izgubili. Nijedna ovakva teorija, međutim, ne bi mogla biti održiva bez statističkih dokaza. Sledeća tabela pokušaće da bar delimično obezbedi te dokaze.

VELIČINA KABINETA

Broj članova	*Zemlje*
6	Honduras, Luksemburg
7	Haiti, Island, Švajcarska
9	Kostarika, Ekvador, Severna Irska Liberija, Panama, Urugvaj
10	Gvatemala, Salvador, Sjedinjene Američke Države
11	Brazil, Nikaragua, Pakistan, Paragvaj
12	Bolivija, Čile, Peru
13	Kolumbija, Dominikanska Republika, Norveška, Tajland
14	Danska, Indija, Južna Afrika, Švedska
15	Austrija, Belgija, Finska, Iran, Novi Zeland, Portugal, Venecuela
16	Irak, Holandija, Turska
17	Irska, Izrael, Španija
18	Egipat, Velika Britanija, Meksiko
19	Zapadna Nemačka, Grčka, Indonezija, Italija
20	Australija, Formoza, Japan
21	Argentina, Burma, Kanada, Francuska
22	Kina
24	Istočna Nemačka
26	Bugarska
27	Kuba
29	Rumunija
32	Čehoslovačka
35	Jugoslavija
38	Sovjetski Savez

Da li ćemo imati opravdanje da u ovoj tablici podvučemo liniju ispod imena Francuske (21 član kabineta) s dopunskim tvrđenjem da vlade ne predstavljaju stvarnu moć u zemljama nabrojanim ispod te linije? Neki odborolozi prihvatili bi ovaj zaključak bez daljeg ispitivanja; drugi bi istakli potrebu brižljivijeg istraživanja, naročito u oblasti granične linije od 21. Međutim, da koeficijent neefikasnosti mora ležati negde između 19 i 22 sada je uglavnom opšte priznato.

Kakvo bismo objašnjenje mogli pokušati ponuditi za ovu hipotezu? Moramo učiniti oštru razliku između činjenice i teorije, između simptoma i bolesti. Oko najočevidnijeg simptoma postoji izvesno malo neslaganje. Poznato je da sa preko 20 prisutnih članova sastanak počinje da menja prirodu. Razgovor se podvojeno razvija na oba kraja stola. Da bi ga svi mogli čuti, član mora da ustane. Kad je već jednom na nogama, ne može se obuzdati da ne održi govor, makar to bilo samo po sili navike. »Gospodine predsedniče«, počeće, »mislim da mogu izjaviti bez straha od protivrečenja — a govorim na osnovu dvadeset pet (čak bih gotovo mogao reći dvadeset sedam) godina iskustva — da ovo pitanje moramo razmotriti najozbiljnije. Teška odgovornost počiva na našim plećima, gospodine, i ja među prvima . . . «

Usred čitavog ovog brbljanja prisutni korisni ljudi, ukoliko ih ima, razmenjuju ceduljice s porukom: »Uredićemo to za vreme sutrašnjeg ručka.«

Šta bi drugo i mogli? Glas zuji beskrajno. Besednik bi isto tako dobro mogao da govori i u snu. Odbor u kome je on najnekorisniji član prestao je da išta znači. Dokrajčen je. Beznadežan. Mrtav.

Toliko je sigurno. Međutim, koreni nevolje leže dublje, pa tek moraju da budu potpunije ispitani. I

suviše mnogo presudnih činilaca je nepoznato. Kakvi su oblik i veličina stola? Kolika je prosečna starost prisutnih? U koliko časova počinje sastanak odbora? U članku namenjenom nestručnjacima bilo bi besmisleno ponavljati proračune kojima smo došli do prvog pokušaja određivanja koeficijenta neefikasnosti. Trebalo bi se zadovoljiti izjavom da je dugotrajno istraživanje u Institutu za odborologiju dovelo do formule koju su vrlo rasprostranjeno (mada ne i sveopšte) usvojili stručnjaci iz ove oblasti. Trebalo bi, možda, objasniti da su izučavaoci uzeli kao pretpostavke: umereno podneblje, kožom presvučene naslonjače i visok stupanj trezvenosti. Na toj osnovi formula glasi:

$$x = \frac{m^{\circ}\ (a - d)}{u + p\ \sqrt{b}}$$

Ako je m=prosečan broj prisutnih članova; o=broj članova izvrgnutih uticaju spoljnih grupa; a=prosečna starost članova; d=razdaljina u santimetrima između dva člana koji međusobno sede najrazmaknutije; y=broj godina od osnivanja kabineta ili odbora; p=strpljivost predsedavajućeg merena po Pibodijevoj skali; b=prosečan krvni pritisak trojice najstarijih članova izmeren neposredno uoči početka sednice — onda x predstavlja broj članova stvarno prisutnih u času kad je uspešno osnivanje kabineta ili nekog drugog odbora postalo očigledno nemoguće. To je koeficijent neefikasnosti, a utvrđeno je da leži između 19,9 i 22,4. (Decimali predstavljaju delimično prisustvovanje; to su članovi odsutni za vreme jednog dela sednice.

Bilo bi pogrešno zaključiti, na osnovu površnog ispitivanja ove jednačine, da se nauka odborologije nalazi u uznapredovalom stanju razvoja. Odborolozi i

pomoćni odborolozi ne bi to nikad tvrdili, ako ni zbog čega drugog, ono iz straha da ne izgube zaposljenje. Oni radije ističu da su njihova izučavanja tek započela i da se nalaze na pragu zadivljujućeg napretka. Odobrivši netačnosti izazvane razlozima lične koristi — što znači odbacivši 90% onog što tvrde — možemo ipak bezbedno prihvatiti da preostaje da se obavi još vrlo mnogo posla.

Trebalo bi da uskoro nađemo način iznalaženja obrasca kojim bismo mogli utvrditi najpovoljniju brojnost jednog odbora. Negde između broja tri (kad je nemoguće skupiti kvorum) i približno 21 (kad čitav organizam počinje da truli) leži zlatni broj. Predložena je zanimljiva teorija: da bi taj broj morao biti osam. Zašto? Zato što je to jedini broj koji su sve postojeće države (vidi tabelu) složno izbegavale. Ma koliko ova teorija izgledala privlačna na prvi pogled, može joj se staviti ozbiljan prigovor. Osam je kao omiljeni broj odabrao za svoje državno veće kralj Čarls I. A pogledajte šta ga je snašlo!

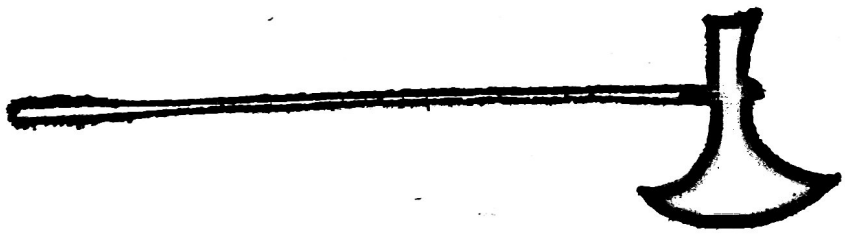

UŽI IZBOR
ili načela selekcije

Pred savremenom administracijom — bilo u javnoj službi, bilo privatnom sektoru — neprekidno stoji problem odbira osoblja. Neumoljivo delovanje Parkinsonovog zakona obezbeđuje da se neprekidno moraju vršiti postavljenja. Pri tome uvek iskrsava pitanje: kako između svih prijavljenih kandidata izabrati pravu osobu. Ispitujući načela po kojima se može vršiti odbir, postupićemo umesno ako posebno razmotrimo metode korišćene nekad i metode primenjivane danas.

Nekadašnji metodi, mada ne potpuno odbačeni, svrstavaju se u dve glavne kategorije, britanske i kineske. Oba metoda zaslužuju brižljivo razmatranje, makar i samo stoga što su bili očigledno uspešniji od današnjih omiljenih načina.

Britanski metod (stare škole) zasnivao se na ličnom razgovoru kojim je kandidat trebalo da pokaže svoju vrednost. Bio bi doveden pred nekolicinu džentlmena posađenih oko stola od mahagonija, i oni bi ga odmah zapitali za ime. Pretpostavimo da bi kandidat odgovorio: »Džon Sejmur«. Jedan od gospode bi tada rekao: »Da niste u srodstvu s vojvodom od Somerseta?« Na ovo bi kandidat najverovatnije odgovorio: »Nisam, gospodine.« Onda bi drugi džentlmen rekao: »Možda ste neki rod biskupu od Vatminstera?« Ako bi ponovio »Ne gospodine«, treći bi očajnički zapitao: »Pa s kim

ste onda uopšte u srodstvu?« U slučaju da kandidat odgovori: »Znate, moj otac je prodavac ribe u Čipsajdu«, intervju bi bio suštinski završen. Članovi odbora razmenjali bi značajne poglede, jedan bi zazvonio, a drugi rekao lakeju: »Izbacite ovu spodobu.« Tako bi jedno ime bilo izbrisano s liste bez ikakve izlišne diskusije. Ako bi sledeći kandidat bio Henri Moline i nećak erla od Seftona, onda bi njegove šanse bile odlične sve dok se ne bi pojavio Džordž Hauard i dokazao da je unuk vojvode od Norfolka. Odbor ne bi nailazio ni na kakve ozbiljne teškoće sve dok ne bi morao da uporedi pravo na zapošljenje trećeg sina jednog baroneta sa drugim (ali vanbračnim) sinom jednog vikonta. Međutim, i u tom slučaju mogao bi se osloniti na knjigu hijerarhije plemstva. Tako bi izbor bio izvršen, i često s najboljim rezultatom.

Verzija Admiraliteta ovog britanskog metoda (stare škole) razlikovala se samo u suženom domašaju. Admirali nisu bili impresionirani rođacima obdarenim titulama; oni su tražili povezanost s mornaricom. Idealni kandidat ovako bi odgovorio na drugo pitanje: »Da, admiral Parker mi je teča. Moj otac bio je kapetan Fouli, moj deda komodor Fouli. Deda po majci bio je admiral Hardi. Komander Hardi mi je ujak. Moj najstariji brat je poručnik u Ratnoj mornarici, moj drugi brat kadet u Dartmutu, a moj najmlađi brat nosi mornarsko odelce.« »Aha!« rekao bi admiral najstariji po činu. »A šta vama pade napamet da stupite u Ratnu mornaricu?« Odgovor na ovo pitanje bio bi od malog značaja, jer bi zapisničar već označio kandidata kao prihvatljivog. Ako bi trebalo odabrati između dvojice kandidata podjednako prihvatljivih po rođenju, jedan član komisije zapitao bi iznebuha: »Koji je broj imao taksi kojim ste došli?« Kandidat koji bi odgovorio:

»Došao sam autobusom«, bio bi izbačen. Kandidat koji bi, pošteno, rekao »Ne znam«, bio bi odbačen, a kandidat koji bi ispalio kao iz topa »Broj 2351« (lažući) bio bi odmah primljen u mornaricu kao mladić od inicijative. Ovaj metod često je davao izvrsne rezultate.

Britanski metod (nova škola) razrađen je krajem devetnaestog veka kao prikladniji za demokratsku zemlju. Komisija za prijem zapitala bi oštro: »Koju ste školu završili?« a odgovor bi, od slučaja do slučaja, bio: »Harou«, »Hejliberi« ili »Ragbi«. »Kojim ste se sportom bavili?« glasilo bi neumitno sledeće pitanje. Nadobudni kandidat bi odgovorio: »Igrao sam tenis za Englesku, kriket za Jorkšir, ragbi za Harlekine i ‚neka bije, neka bije' za Vinčester.« Sledeće pitanje glasilo bi: »A da li ste igrali polo?« (tek toliko da se kandidat ne bi previše uobrazio). Međutim, čak i ako nije igrao polo, bilo je očigledno da zaslužuje da ozbiljno bude uzet u razmatranje. Nasuprot ovome, malo vremena je protraćeno na mladića koji bi priznao da se školovao u Viglvortu. »Gde?« zapitao bi predsednik preneraženo i: »Gde li mu je to?« — pošto bi naziv škole bio ponovljen. »Oh, u Lankaširu!« najzad bi procedio kroz zube. Tek reda radi, neki član komisije zapitao bi: »Kojim ste se sportom bavili?« Međutim, odgovor: »Stoni tenis za Vigan, biciklizam za Blekpul i ‚školice' za Viglvort« konačno bi izbrisali njegovo ime sa liste. Čak bi došlo do poluglasnog kritikovanja zbog ljudi koji navlaš traće vreme komisije. I ovaj metod davao je dobre rezultate.

Kineski metod (stare škole) jedno vreme su toliko rasprostranjeno podražavale druge zemlje da malo ljudi uopšte uviđa njegovo kinesko poreklo. To je metod takmičarskih pismenih ispita. U Kini, pod dinastijom Ming, mladi školovani ljudi polagali su

prijemne ispite koji su održavani po provincijama svake treće godine. Ispit se sastojao od triput po tri radna dana. U toku prva tri dana kandidat bi napisao tri eseja i sastavio poemu od osam strofa. U toku sledeća tri dana napisao bi pet eseja na klasične teme. Najzad, za vreme trećeg dela ispita napisao bi pet eseja o veštini upravljanja. Najuspešniji kandidati (možda njih dva odsto) tada bi polagali završni ispit u carskoj prestonici, koji je trajao samo jedan dan, a kandidat je trebalo da napiše jedan esej na neku aktuelnu političku temu. Od onih koji bi ispit uspešno položili većina je primana u državnu službu, dok bi kandidat s najvišim ocenama bio postavljan na najviše zvanje. Sistem je prilično dobro funkcionisao.

Evropljani su upoznali kineski sistem između 1815. i 1830. godine, a Istočno-indijska kompanija ga usvaja 1832. godine. Efikasnost ovog metoda ispitao je 1854. godine odbor, s Makolijem kao predsednikom. Kao rezultat toga, sistem takmičarskog ispitivanja uveden je 1855. godine u javne službe. Bitna crta kineskog ispitivanja bio je njegov literarni karakter. Test se sastojao u poznavanju klasika, u sposobnosti otmenog pisanja (kako u prozi tako i u stihu) i u telesnoj izdržljivosti neophodnoj da se ispit do kraja savlada. Sve ove crte bile su verno preuzete u Trevelijan-Norkotov izveštaj, a docnije i u sistem stvoren na osnovu tog izveštaja. Smatralo se da će klasično obrazovanje i literarna sposobnost učiniti svakog kandidata podobnim za svako administrativno mesto. Pretpostavljalo se (nema sumnje, ispravno) da školska sprema iz oblasti nauke neće osposobiti kandidata ni za šta, izuzev, možda, za nauku. Uviđalo se, najzad, da bi bilo suštinski nemoguće izvršiti pravičan redosled između kandidata ispitivanih iz raznih oblasti. Kako je teško presuditi da li jedan

kandidat bolje zna geologiju nego neki drugi fiziku, bilo je bar praktično isključiti obojicu kao nepodobne. Kad su svi kandidati morali da pišu grčke ili latinske stihove, bilo je srazmerno lako odlučiti čiji su stihovi najbolji. Ljudi ovako odabrani na osnovu poznavanja klasike odašiljani su da upravljaju Indijom. Oni s nižim ocenama zadržavani su da upravljaju Engleskom, dok su oni sa još nižim ocenama potpuno odbacivani, ili su ih slali u kolonije. Mada bi bilo potpuno pogrešno opisati ovaj sistem kao promašaj, niko ne bi smeo tvrditi da je uspeo da premaši dotad korišćene sisteme. Na primer, nije se moglo sigurno jamčiti da čovek s najvišim ocenama nije potpuno ćaknut, što bi se ponekad naknadno utvrdilo. Osim toga, pisanje grčkih stihova mogla je biti jedina veština kojom su neki kandidati dotada, ili uopšte, ovladali. Događalo se povremeno da bi neko lažnim predstavljanjem položio ispit umesto drugoga, pa bi se docnije u praksi utvrdilo da ovaj ne ume da sastavlja čak ni stihove na grčkom. Stoga, odbir takmičarskim ispitom nije mogao pokazati više od osrednjeg uspeha.

Ma kakve bile mane takmičarskog pismenog ispita, on je ipak pokazao bolje uspehe nego bilo koje otada okušano sredstvo. Savremeni metodi usredsređuju se na proveravanje inteligencije i psihološko ispitivanje. Nedovoljnost testa inteligencije sastoji se u tome što visoke ocene dobijaju oni za koje se docnije utvrdi da su gotovo nepismeni. Toliko mnogo vremena je utrošeno na izučavanje veštine testiranja, da kandidat retko ima vremena za bilo šta drugo. Psihološko ispitivanje razvilo se danas u ono što je poznato kao mučenje u otmenom društvu. Pod budnim okom stručnjaka kandidati provode prijatan vikend. Ako se neko od njih saplete o brisač za noge i promumla: »Đavola!« —

ispitivači, koji vrebaju iz prikrajka, žurno otvaraju beležnice i upisuju: »Slaba fizička koordinacija« i: »Nedostatak samosavlađivanja!« Nema potrebe opisivati ovaj metod podrobno, ali smo svi svedoci njegovih žalosnih posledica. Osobe koje zadovoljavaju ovakvu vrstu ispitivača obično su oprezne i sumnjičave prirode, izveštačene i sitničave, koje malo govore, a ništa ne rade. Česta je pojava da čovek, izabran ovim metodom između pet stotina prijavljenih, bude posle nekoliko nedelja izbačen iz službe kao nekoristan, čak i po merilima tog odeljenja. Od različitih okušanih metoda odbira, ovaj poslednji je nesumnjivo najgori.

Kakav metod primeniti ubuduće? Ključ za mogući smer istraživanja nalazi se u jednom nedovoljno razglašenom vidu savremene selekcione tehnike. Doista, toliko se retko javlja potreba za imenovanjem prevodioca za kineski jezik u Ministarstvu spoljnih poslova, da je primenjivani metod malo poznat. Raspisan je konkurs i molbe za prijem dostavljene prijemnoj komisiji od pet članova. Tri člana su službenici ministarstva, a dva su kineski naučnici visokog ugleda. Nagomilana na stolu pred komisijom nalaze se 483 formulara prijava zajedno s priključenim uverenjima. Svi kandidati su Kinezi i svi su završili školovanje u Pekingu ili Amoju i stekli doktorat filozofije na univerzitetu Kornel ili Džons Hopkins. Većina kandidata imala je bar za neko vreme ministarsko zvanje na Formozi. Neki su priključili i fotografije, dok su se drugi (možda mudro) uzdržali od toga. Predsednik komisije obraća se najistaknutijem kineskom stručnjaku i kaže: »Možda bi nam dr Vu mogao reći koji bi od ovih kandidata došli u uži izbor.« Dr Vu se zagonetno smeši i pokazuje na gomilu. »Niko od njih ne vredi ni pišljiva boba«, odseca kratko. »Ali kako? Mislim, zašto?« —

pita iznenađeno predsednik. »Zato što se nijedan pravi naučnik ne bi prijavio. Plašio bi se da će se obrukati ako ne bude izabran.« — »Pa šta ćemo onda?« — pita predsednik. »Mislim,« — kaže dr Vu »da bismo mogli nagovoriti dr Lima da preuzme ovo mesto. Šta vi mislite, dr Li?« — »Da, mislim da bi odgovarao«, kaže Li, »ali, prirodno, ne dolazi u obzir da mu se lično obratimo. Mogli bismo zapitati dr Tana da li bi, po njegovom mišljenju, dr Lim bio zainteresovan.« — »Ne poznajem dr Tana,« kaže Vu, »ali znam njegovog prijatelja dr Vonga.« Dotle se predsedniku toliko zbrkalo da uopšte ne može shvatiti ko kome treba da se obrati. Međutim, suština je u tome što su sve prijave bačene u koš, a razmatra se samo jedan kandidat, i to čovek koji se uopšte nije prijavio.

Ne preporučujemo opšte usvajanje modernog kineskog metoda, ali iz njega možemo izvući koristan zaključak da je neuspeh mnogih metoda uglavnom u tome što se javilo previše kandidata. Postoje, nesumnjivo, neki početni koraci kojima se ukupan broj može smanjiti. Formula »Odbacite sve iznad 50 i ispod 20, plus Irce,« sad je sveopšte korišćena pa će njena primena donekle da suzi listu. Ipak preostala imena mogu biti suviše brojna. Izvršiti izbor između tri stotine ljudi, od kojih su svi kvalifikovani i imaju odlične preporuke, doista je nemoguće. Navedeni smo, stoga, na zaključak da se greška krije u prvobitnom oglasu; privukao je suviše mnogo prijava. Loše strane ovoga toliko su malo sagledane, da ljudi sastavljaju konkursne oglase terminima koji će neminovno privući hiljade. Odgovorno mesto oglašeno je upražnjenim jer je dotadašnji službenik prešao u Dom lordova. Plata je izobilna, penzija izdašna, dužnosti nominalne, povlastice ogromne, uzgredni prihodi unosni; pored toga, obezbe-

đena je i besplatna rezidencija, sa službenim kolima, a neograničene su mogućnosti putovanja. Kandidati treba da se jave, brzo ali brižljivo, prilažući kopije (ne originale) samo triju potvrda o dotadašnjem službovanju. Kakav je ishod? Poplava prijava, mnogo njih podneseno od ludaka i, opet, isto toliko mnogo od penzionisanih majora obdarenih (kako uvek tvrde) sposobnošću rukovođenja ljudima. Nema drugog leka osim: sve prijave spaliti i početi s razmišljanjem iznova. Jer, da se najpre temeljno promozgalo, uštedelo bi se i vreme i trud.

Potrebno je samo malo razmišljanja da bi nas ubedilo kako savršeni oglas treba da privuče samo jedan odziv, i to od pravog čoveka. Počnimo s jednim izuzetnim primerom.

> *Traži se* akrobat sposoban da hoda po žici razapetoj 200 stopa iznad razbuktale vatre. Dve predstave svake večeri, tri subotom. Ponuđena plata 25 funti nedeljno. U slučaju povrede ne pripada nikakva penzija niti odšteta. Prijaviti se lično u cirkus »Divlja mačka« između 9 i 10 časova pre podne.

Stilizacija možda nije savršena, ali je *cilj* da se tako uravnoteže primamljivost ponuđene plate nasuprot predviđenog mogućeg rizika kako bi se prijavio samo jedan kandidat. Nepotrebno je tražiti pojedinosti o kvalifikacijama i iskustvu. Niko ko nije vičan hodanju na žici ne bi smatrao ponudu privlačnom. Nepotrebno je podvlačiti da kandidati budu telesno zdravi, trezveni i lišeni nastupa vrtoglavice. Oni to sami znaju. Izlišno je isticati da se ne prijavljuju ljudi koji se plaše visine. I neće. Veština oglasivača sastoji se u tome da platu uravnoteži sa opasnošću. Ponuda od hiljadu funti nedeljno možda bi izazvala tuce prijava; ponuda od

15 funti možda ne bi privukla nikoga. Negde između ove dve sume leži poželjna tačna brojka, najniža plata dovoljna da privuče bar jednu osobu sposobnu da obavlja traženi posao. Ako bi bilo više od jednog kandidata, značilo bi da je iznos plate označen nešto previsoko.

Uzmimo sada, radi poređenja, jedan manje ekstreman primer:

> *Traži se* arheolog visoke školske spreme voljan da provede petnaest godina na iskopavanju grobova Inka u Đavoljem Kotlu na reci Aligatora. Obezbeđeno dodeljivanje titule viteza. Penzija je predviđena, ali dosad još nikada nije zatražena. Plata 2.000 funti godišnje. Prijave u tri primerka dostaviti direktoru Buši-ruši instituta, Bolesna dolina, Ilinois, SAD.

Ovde su dobre i loše strane uredno uravnotežene. Nema potrebe isticati da kandidati moraju biti strpljivi, otporni, neustrašivi i neženje. Uslovi konkursa odstraniće one koji to nisu. Nepotrebno je tražiti od kandidata da luduju za iskopavanjem grobova. Ako se uopšte prijave, svakako moraju biti ludi. Pošto je tako izbor mogućih interesenata sveden najviše na trojicu, uslovi konkursa postavili su platu taman toliko nisko da odbije dvojicu, a obećanu počast taman dovoljno visoku da privuče trećeg. Možemo pretpostaviti da bi ponuda dodeljivanja zvanja viteza komandira ordena Mihajla i Đorđa izazvala dve prijave, dok ponuda ordena Oficira Britanske imperije ne bi proizvela nijednu prijavu. Ishod je: jedan jedini kandidat. Čaknut je, ali šta mari! Taj čovek nam je potreban.

Može se pomisliti da svet pruža srazmerno malo prilika za imenovanje hodača po žici i kopača grobova i da se teškoća češće javlja kod kandidata za manje egzotična zapošljenja. To je tačno, ali se mogu prime-

niti ista načela. Jedino što njihova primena, očevidno, zahteva veći stupanj spretnosti.

Pretpostavimo da treba popuniti mesto predsednika vlade. Danas se izbor uglavnom vrši raznim načinima glasanja, sa gotovo uvek poraznim ishodom. Ako bismo se, umesto toga, obratili bajkama koje smo čitali u detinjstvu, videli bismo da se u razdoblju opisivanom u narodnim pričama raspolagalo uspešnijim metodima nego što je danas slučaj. Kad je trebalo da kralj izabere čoveka za koga će udati svoju najstariju, ili jedinu, kćerku da bi mu predao kraljevinu u nasleđe, obično bi smislio neku vrstu trke s preponama iz koje bi samo najbolji kandidat izašao ovenčan slavom, ili, tačnije (u mnogim slučajevima), iz koje bi samo jedan kandidat uopšte proizišao. Za nametanje ovakvog iskušavanja kraljevi tog prilično maglovitog razdoblja bili su izobilno snabdeveni ljudstvom i opremom. Carstvo je obilovalo čarobnjacima, demonima, vilama, vukodlacima, džinovima i patuljcima. Carski posedi bili su snabdeveni čarobnim planinama, vatrenim rekama, skrivenim riznicama i začaranim šumama. Moglo bi se tvrditi da su savremene vlade u ovom pogledu manje sretne. To, međutim, ne mora biti tačno. Vladar sposoban da zapoveda uslugama psihologa, psihijatara, alijenista, statističara i stručnjaka za merenje radne sposobnosti možda nije u gorem (ili boljem) položaju od kralja koji se oslanjao na krezube babuskere ili kumice vile. Državna vlast opremljena filmskim i televizijskim kamerama, radio-mrežom i rendgenskim aparatima ne bi trebalo da je u gorem (ili boljem) položaju od one koja je primenjivala čarobne zidove, kristalne lopte, bunare željâ i kape nevidimke. I jedna i druga sredstva procenjivanja izgledaju, u svakom slučaju, sasvim uporediva. Jedino se traži da se tehnika bajki prenese

u oblik koji bi bio primenjiv u savremenom svetu. U tome, kao što ćemo videti, nema nikakvih nepremostivih prepreka.

Što se tiče postupka, treba najpre odlučiti kakve bi sve osobine trebalo da ima predsednik vlade. Te osobine ne moraju biti iste u svim slučajevima, ali je potrebno da budu nabrojane i o njima postignut dogovor. Pretpostavimo da se kao suštinske vrline traže: 1) vrednoća, 2) hrabrost, 3) rodoljublje, 4) iskustvo, 5) omiljenost, 6) rečitost. Zapazite da su to opšta svojstva, pa će svi prijavljeni kandidati smatrati da ih poseduju. Oblast bi, prirodno, mogla lako biti sužena ako bi se propisalo: 4) iskustvo u *kroćenju lavova,* ili 6) rečitost u *mandarinskom dijalektu kineskog jezika.* Međutim, ne bismo želeli da tako sužavamo polje. Ne želimo da propisujemo neki posebni oblik traženoj vrlini, već da svaku vrlinu tražimo u izuzetnom stupnju. Drugim rečima, odabrani kandidat mora biti najvredniji, najhrabriji, najrodoljubiviji, najiskusniji, najomiljeniji i najrečitiji čovek u zemlji. Samo jedan čovek može odgovoriti tome opisu, i samo njegovu prijavu hoćemo. Uslovi konkursa moraju biti tako uobličeni da isključe sve druge. Stoga bismo oglas ovako sročili:

> *Traži se* predsednik vlade Ruritanije. Radno vreme od 4 izjutra do 11,59 uveče. Kandidati moraju biti spremni da se bore u tri runde s bokserskim šampionom teške kategorije (uz primenu propisanih rukavica). Kandidati će umreti za otadžbinu, bezbolnim sredstvima, dostizanjem doba za penziju (65). Moraće da polažu ispit iz poznavanja parlamentarnog postupka i biće pogubljeni ukoliko osvoje manje od 95% mogućih bodova. Biće takođe pogubljeni ako osvoje manje od 75% glasova na opštenarodnom referendumu omiljenosti održanom po Galupovim načelima. Najzad, biće obavezni da rečitost okušaju na kongresu baptista, s ciljem da prisutne verske

zanesenjake navedu na igranje rok-end-rola. Ako ne uspeju, biće pogubljeni. Svi kandidati prijaviće se u Sportskom klubu (sporedni ulaz) u 11,15 časova pre podne 19. septembra. Klub obezbeđuje rukavice, ali kandidati moraju doneti sopstvene sportske patike, majice i gaćice.

Zapazićete da ovaj oglas ušteđuje trud oko formulara za prijave, preporukâ, fotografijâ, recenzijâ i pravljenja užeg izbora. Ako oglas bude tačno sročen, javiće se samo jedan kandidat, pa može odmah da preuzme zvanje — dobro, gotovo odmah. Međutim, šta onda ako se niko ne javi? Znači da bi oglas trebalo nešto drukčije sročiti. Tražili smo očigledno više nego što postoji. I tako bi isti oglas (koji, najzad, nije prekomeran po obimu) mogao ponovo biti objavljen sa nešto malo promena. Prelazna ocena u poznavanju parlamentarnog postupka može biti spuštena na 85 bodova, u referendumu omiljenosti zadovoljićemo se sa samo 65% glasova, a trajanje borbe sa šampionom teške kategorije neka bude svedeno na dve runde. Uslovi tako mogu biti postupno ublažavani, dok se najzad ne pojavi samo jedan kandidat.

Uzmimo, ipak, u obzir, mogućnost da se pojave dva ili tri kandidata. U tom slučaju ćemo uvideti da smo bili nedovoljno naučni. Možda je prelazna ocena bila suviše naglo snižena; možda je trebalo tražiti prikupljenih 87 odsto bodova i 66% glasova na referendumu omiljenosti. Ma kakav bio uzrok, šteta je učinjena. Sada se dva, ili čak tri kandidata nalaze u čekaonici. Moramo izvršiti izbor, i ne smemo na to protraćiti celo pre podne. Moglo bi se započeti sa čitavim ispitnim postupkom i odstraniti kandidate koji pokažu slab uspeh. Postoji, međutim, i brži način. Pretpostavimo da sva tri kandidata poseduju vrline

koje se smatraju suštinskim. Jedino što je potrebno jeste to da dodamo još jednu vrlinu i isprobamo je najjednostavnijom proverom. Da bismo to obavili, zamolićemo najbližu mladu damu (sekretaricu ili daktilografkinju, već koja se tu zatekne): »Koga biste odabrali?« Ona će pokazati na jednog od kandidata, i tako okončati izbor. Može se prigovoriti da je ovaj postupak isto što i bacanje novčića ili neki drugi način odlučivanja na sreću. Ovde, međutim, nema elementa sreće. To samo znači da je u poslednjem času uključeno još jedno svojstvo koje dotad nije uzimano u obzir: seksepil.

PLANOVI I BILJKE
ili administrativni blok

Ko god proučava ljudske odnose upoznat je s proverenim merilom za utvrđivanje značaja nekog službenika. Broj vrsta koje treba proći do njegove kancelarije, broj njegovih ličnih pomoćnika, broj telefonskih prijemnika na njegovom stolu — te tri brojke, zajedno s debljinom njegovog ćilima izraženoj u santimetrima, daju nam jednostavnu formulu primenjivu za najveći deo sveta. Manje je poznato da se ista vrsta merenja, *samo obrnuto,* može iskoristiti i za samu ustanovu.

Uzmimo, na primer, jedno izdavačko preduzeće. Izdavači pokazuju snažnu naklonost, kao što znamo, da žive u stanju haotične bede. Kad se posetilac pojavi na glavnom ulazu, izvedu ga napolje, sprovedu iza ugla, u tesnu uličicu, a zatim povedu uz stepenice do potkrovlja. Istraživački instituti po pravilu su slično smešteni, u prizemlju nekadašnje stambene zgrade, a sklepani drveni hodnik odatle vodi do barake od talasavog lima na mestu gde se nekad nalazio vrt. Nismo li svi upoznati, najzad, sa izgledom međunarodnog aerodroma? Dok izlazimo iz aviona, vidimo (desno ili levo) dostojanstvenu građevinu okruženu skelama. Onda nas stjuardesa odvodi u baraku s krovom od azbesta. Nismo ni za časak pretpostavili da bi moglo biti drukčije U času kad građevina bude dovršena, aerodrom će biti preseljen na neko drugo mesto.

Pomenute institucije — vrlo živahne i stvaralačke — cvetaju u tako dronjavoj i nadohvat opremljenoj sredini, da bismo s olakšanjem odahnuli kad bismo ugledali ustanovu od početka smeštenu udobno i dostojanstveno. Ulazna vrata, od bronze i stakla, postavljena su u središtu skladno raspoređenog pročelja. Izglancane cipele neosetno klize preko podatljive gume do blistavog i nečujnog lifta. Izuzetno uglađena dama na prijavnici promrmljaće karminisanim usnama u slušalicu ledeno-plave boje. Uputiće vas da se uvalite u hromiranu naslonjaču, utešivši vas bleštavim osmehom zbog neznatnog, mada neizbežnog čekanja. Podigavši pogled sa raskošnog ilustrovanog časopisa, zapazićete kako zrakasti hodnici vode prema odeljenjima A, B i C. Iza zatvorenih vrata dopiraće prigušeni šum osmišljene delatnosti. Minut docnije utonućete do članaka u direktorov tepih, brodeći uporno prema njegovom dalekom, urednom pisaćem stolu. Opčinjeni šefovim prodornim zurenjem, posmatrajući sa strahopoštovanjem Matisa okačenog na zid, osetićete da ste najzad naišli na istinsku efikasnost.

U stvari, ništa slično niste otkrili. Sada je poznato da su savršenstvo u planiranom unutrašnjem rasporedu prostorija ostvarile samo ustanove na rubu propasti. Ovaj prividno paradoksalni zaključak zasnovan je na prebogatom arheološkom i istorijskom istraživanju, čije ezoteričnije pojedinosti ne moramo uzimati u obzir. Načelno, međutim, korišćeni metod sastojao se u tome da se odaberu i datiraju građevine naizgled savršeno prilagođene svojoj nameni. Ovo izučavanje i upoređivanje došlo je do činjenice da je savršenstvo planiranja simbol opadanja. Za vreme razdoblja razbuktalog stvaralaštva i napredovanja nema se vremena za izgrađivanje savršenog administrativnog sedišta. Dokolica za to

dolazi docnije, kad je sav značajan rad obavljen. Znamo da je savršenstvo konačnost, a konačnost smrt.

Tako, dok običan turist sa strahopoštovanjem posmatra pročelje Crkve svetog Petra u Rimu, Baziliku i Vatikan moraju mu izgledati savršeno mesto za papsku monarhiju na najvišem vrhuncu ugleda i moći. Ovde je, razmišlja on, Inoćentije III grmeo svoje anateme. Ovde je Grgur VII proglašavao svoje zakone. Međutim, pogled na turistički vodič ubediće putnika da su odistinske moćne pape vladale davno pre nego što je ova kupola podignuta, i to su, ne tako retko, stolovale u drugom mestu. Više od toga, docnije pape su izgubile pola svoje moći dok je izgradnja još trajala. Julije II, koji je odlučio izgradnju, i Lav X, koji je odobrio Rafaelove nacrte, bili su mrtvi davno pre no što su te građevine stekle svoj današnji oblik. Bramanteova palata građena je od 1565, velika crkva nije osvećena pre 1626, niti su kolonade na trgu dovršene pre 1667. godine. Veliki dani papstva bili su prošli pre nego što je njegovo savršeno sedište čak bilo i zamišljeno. Ti dani bili su gotovo zaboravljeni u vreme njegovog dovršenja.

Da ovakav tok događaja nije ni u kom pogledu izuzetak, lako je dokazati. Isti takav redosled može se naći u istorijatu Društva naroda. Velike nade polagane su u Društvo naroda od njegovog osnivanja 1920, pa do približno 1930. godine. Najdocnije 1933. uvidelo se da je eksperiment omanuo. Njegovo fizičko otelotvorenje, međutim, Palata nacija, nije otvorena pre 1937. Ta građevina je ulivala nesumnjivo opravdano divljenje. Duboka misaonost uložena je u razmeštaj i izgradnju prostorija sekretarijata i dvorana za većanje, odborskih prostorija i kafeterije. Sve se tu sjatilo što je domišljatost mogla smisliti — izuzev, doduše, samog Društva

naroda. One godine kad je Palata zvanično bila otvorena, Društvo je stvarno prestalo da postoji.

Moglo bi se tvrditi da je Versajski dvorac potpuno suprotan slučaj; arhitektonsko otelotvorenje monarhije Luja XIV na njenom vrhuncu. Međutim, i ovde činjenice odbijaju da potvrde teoriju. Jer, mada je neosporno da Versaj može dočarati trijumfalni duh tog stoleća, ipak je pretežno dovršen vrlo dockan za vreme vladavine Luja XIV, a neki delovi čak i za vreme sledećeg vladara. Građenje Versaja uglavnom je obavljeno između 1669. i 1685. godine. Kralj se tamo nije uselio pre 1682, a i onda su još radovi nastavljani. Čuvena kraljevska spavaća soba nije korišćena pre 1701, a kapela je završena tek devet godina docnije. Uzimajući ga pre kao sedište vladavine nego kao kraljevsku rezidenciju, Versaj je potpuno korišćen tek od 1756. godine. S druge strane, istinski trijumfi Luja XIV ostvareni su većinom pre 1679, vrhunac njegovog uspona dostignut je u 1682, dok njegova moć već opada od 1685. godine pa nadalje. Prema jednom istoričaru, Luj je, dolazeći u Versaj, »već zapečatio sudbinu svoje loze«. Drugi za Versaj kaže da je »u celini dovršen baš onda kad je počelo opadanje Lujeve moći«. Treći prećutno podržava ovu teoriju označavajući razdoblje između 1685. i 1713. kao »godine opadanja«. Drugim rečima, posetilac koji zamišlja Versaj kao mesto odakle je Tiren odjahao u pobedu suštinski je u zabludi. Bilo bi istorijski poštenije prikazati zbunjenost, u tom dvorcu, prilikom dolaska glasonošâ s vestima o porazu kod Blenhajma. Tada u palati blistavoj od amblema pobede jedva da su znali kuda da svrnu pogled.

Pominjanje Blenhajma mora prirodno dozvati u sećanje istoimenu palatu sagrađenu za pobedonosnog vojvodu od Marlboroa. I ovde imamo građevinu savr-

šeno planiranu, ovog puta kao mesto odmora jednog narodnog junaka. Njene razmere su možda više grandiozne nego udobne, ali je opšti utisak baš onakav kakav je arhitekt nameravao da joj dâ. Nijedna pozornica ne bi mogla poslužiti kao prikladniji ćivot za legendu. Nijedna palata ne bi mogla biti podesnija za susretanje starih drugova na dan godišnjice bitke. Naše zadovoljstvo, međutim, u slikanju ovog prizora pomućeno je saznanjem da se on nije mogao dogoditi. Vojvoda tamo nikad nije živeo i uopšte nije video palatu dovršenu. Njegova stvarna rezidencija bila je u Holivelu, blizu Sen Albansa, i (kad bi bio u gradu) Marlboro palata. Umro je u Vindzor-Lodžu, a za njegove stare ratne drugove, kad bi se okupili, zna se da su obedovali pod šatorom. Blenhajm je vrlo dugo građen, ne zbog složenosti građevine — mada je ona nesumnjivo vrlo složena — već stoga što je vojvoda bio u nemilosti i čak, dve godine, u izgnanstvu u vreme koje bi inače moglo posvedočiti dovršenje građevine.

Šta je s monarhijom kojoj je vojvoda od Marlboroa služio? Kao što turisti danas lutaju, s vodičem u ruci, kroz Oranžeriju ili Dvoranu ogledala, isto tako će i budući arheolog jednog dana razgledati mesto gde je nekad bio London. I doista će dospeti u iskušenje da u ruševinama Bakingemske palate sagleda istinski izraz britanske monarhije. Pronaći će veliku aveniju od Luka Admiraliteta do kapija Palate. Rekonstruisaće prednje dvorište i središnji balkon, misleći celo vreme kako je on morao biti prikladan za moćnog vladara čija se vlast protezala do najudaljenijih oblasti sveta. Čak bi i današnji Amerikanac zapao u iskušenje da ne zameri nadmenosti Đorđa III, posađenog na ovako upečatljivom prestolu. Međutim, ponovo utvrđujemo da su svi stvarno moćni monarsi živeli negde drugde, u

građevinama koje su već odavno nestale — u Grinviču ili Nonsaču, Kenilvortu ili Vajtholu. Graditelj Bakingemske palate bio je Đorđe IV, čiji je dvorski arhitekt Džon Neš, odgovoran za tvorevinu koja je u ono vreme opisana kao »opšta slabost i trivijalnost ukusa«. Međutim, sâm Đorđe IV, koji je živeo u Karlton-palati ili Brajtonu, nikad nije video dovršeno delo; a nije ga video ni Vilijam IV, koji je naredio njegovo dovršenje. Kraljica Viktorija prva je tamo stanovala od 1837, a iz nove palate pošla je 1840. i na venčanje. Međutim, njeno prvo oduševljenje za Bakingemsku palatu bilo je srazmerno kratkog daha. Njen suprug je mnogo više cenio Vindzor, a ona sama je docnije uvek davala prednost Balmoralu ili Osbornu. Stoga, ako želimo biti tačni, onda raskoši Bakingemske palate moraju biti pridružene docnijoj i strogo ustavnoj monarhiji. Bilo je to razdoblje kad je moć bila oličena u Parlamentu.

Prirodno je, stoga, zapitati se u ovom času da li je Vestminsterska palata, mesto sastajanja Donjeg doma, kao građevina istinski izraz parlamentarne vladavine. Ona bez ikakve sumnje predstavlja izvrsno zamišljenu zgradu, spretno podešenu za skupštinske debate, a ipak snabdevenu izobilnim prostorom za sve drugo: za sastanke odbora, za tiho proučavanje, za osveženje i (na terasi) za čaj. Raspolaže svime što bi zakonodavac mogao poželeti, a sve je to otelotvoreno u građevini vrhunskog dostojanstva i udobnosti. Trebalo bi da vodi poreklo — ali se teško usuđujemo da to pretpostavimo — iz doba kad je parlamentarna vladavina bila na vrhuncu. Međutim, još jednom datumi odbijaju da se uklope u obrazac. Prvobitni Donji dom, gde su se Pit i Foks nadmetali u rečitosti, požar je slučajno uništio 1834. godine. Pokazalo bi se da je bio podjednako čuven po svojoj neudobnosti kao i po bli-

stavom besedništvu. Sadašnja građevina započeta je 1840, delimično počela da se koristi u 1852, a bila je još nedovršena kad je njen arhitekt umro 1860. godine. Konačno je stekla svoj sadašnji izgled u 1868. godini. Međutim, po onome što više ne možemo smatrati slučajnošću, opadanje Parlamenta može se utvrditi, bez mnogo osporavanja, od Zakona o reformi iz 1867. Sledeće godine sva zakonodavna inicijativa oduzeta je od Parlamenta i preneta na Kabinet. Prestiž nekad vezan uz zvanje člana Parlamenta počeo je da oštro opada, i otada, najviše što se može reći jeste da je preostala »uloga, mada skromna, pojedinačnih poslanika«. Slavni dani su prohujali.

Međutim, to se ne bi moglo reći i za razna ministarstva koja su zadobijala značaj u srazmeri s opadanjem Parlamenta. Istraživanja mogu otkriti da je Ministarstvo za Indiju dostiglo svoj vrhunac u uspešnosti poslovanja dok se nalazilo smešteno u Vestminster Palas-hotelu. Još značajniji je, međutim, nedavni razvoj Ministarstva kolonija. Dok je Britansko carstvo uglavnom stvarano u vreme kad je Ministarstvo kolonija (ukoliko je uopšte postojalo) zauzimalo privremene prostorije u Dauning stritu, novo razdoblje kolonijalne politike počelo je kad se Ministarstvo preselilo u zgradu stvarno namenjenu za tu svrhu. Bilo je to 1875, a građevina je taman poslužila kao pozadina za nesreće burskog rata. Ministarstvo kolonija steklo je novi životni polet za vreme drugog svetskog rata. Preseljenjem u privremene i vrlo neudobne prostorije u Smit-ulici — prostorije iznajmljene od Engleske crkve i namenjene za sasvim drugu svrhu — britanska kolonijalna politika ušla je u fazu prosvećene aktivnosti, koja će se, nema sumnje, završiti dovršenjem nove zgrade predviđene na mestu nekadašnje Vestminsterske

bolnice. Ohrabruje čuti da radovi na gradilištu još nisu započeti.

Međutim, nijedan britanski primer ne može se po značaju izjednačiti s povešću Nju Delhija. Nigde drugde nije britanskim arhitektima postavljen zadatak planiranja tako velikog glavnog grada namenjenog da bude sedište upravljanja nad tako brojnim stanovništvom. Namera izgradnje Nju Delhija objavljena je na Carskom Durbaru 1911. godine, a kralj Đorđe V bio je u to vreme Mogulov naslednik na nekadašnjem Paunovom prestolu. Ser Edvin Lutjens dao se na posao izrade planova britanskog Versaja, blistavog u zamisli, smišljenog u pojedinostima, majstorskog u arhitekturi i grandioznog u razmerama. Avaj! — stupnjevi dovršenja podudaraju se sa isto toliko stepenica političkog propadanja. Zakon o upravljanju Indijom od 1909. bio je predigra svega što je usledilo — pokušaj ubistva vicekralja u 1912, Deklaracije od 1917, Montegju-Čelmsfordovog izveštaja iz 1918. i njegovih posledica u 1920. godini. Lord Irvin se stvarno uselio u svoju novu palatu 1929. godine kad je indijski Kongres zatražio nezavisnost, godine kad je započela Konferencija okruglog stola, godine uoči započinjanja kampanje »građanske neposlušnosti«. Bilo bi moguće, mada zamorno, slediti čitavu istoriju sve do dana kad su se Britanci konačno povukli, pokazujući kako je svaka faza odstupanja imala svoju tačnu paralelu u dovršavanju još jednog trijumfa administrativne arhitekture. Ono što je najzad ostvareno bilo je, ni manje ni više, već mauzolej.

Opadanje britanskog imperijalizma stvarno je počelo opštim izborima iz 1906. godine i pobedom liberalnih i polusocijalističkih ideja ostvarenom tom prilikom. Stoga nikoga ne mora iznenaditi zapažanje

da je 1906. godina, uklesana u neuništivi granit iznad ulaznih vrata, godina dovršenja zgrade Ministarstva vojnog. Bitka za Vaterlo usmeravana je iz skučenih prostorija smeštenih pored vežbališta konjičke garde. Nasuprot tome, u dostojanstvenim dvoranama odobreni su planovi za napadanje Dardanela. Možda složeni lavirint prostorija Pentagona u Arlingtonu (u Virdžiniji) pruža još jednu značajnu pouku planerima? Postavljanju Pentagona pored Nacionalnog groblja, bilo bi nepravično pripisati svesnu nameru povezivanja, ali pojava bar zaslužuje ozbiljnije razmatranje.

Nije nipošto pouzdano da bi neki uticajni čitalac ovog poglavlja mogao da produži život neke ustanove na umoru time što bi je lišio njenih aerodinamično oblikovanih prostorija, ono što može učiniti, s više pouzdanja, jeste sprečiti da bilo kakva organizacija uguši sebe pri rođenju. Mnogobrojne nove ustanove stupaju u život s kompletnom garniturom zamenika direktora, savetnika i visokog osoblja, a svi se nalaze na okupu u građevini posebno namenjenoj za predviđenu svrhu. Iskustvo dokazuje da će takva ustanova umreti. Zagušiće se sopstvenim savršenstvom. Biće joj onemogućeno da pusti koren zbog nedostatka zemlje. Neće moći rasti prirodno, jer je već izrasla. Jalova po samoj prirodi, neće uspeti ni da procveta. Kad vide primer takvog planiranja — kad se suoče, recimo, s građevinama namenjenim Ujedinjenim nacijama — stručnjaci tužno vrte glavom, prebacuju pokrov preko leša, i, na prstima, tiho odlaze pod vedro nebo.

VREDNOVANJE LIČNOSTI
ili koktel formula

Koktel-partije su suštinske za odvijanje savremenog života. Na njih se oslanjaju međunarodni, naučni i industrijski kongresi. Poznato je da bi ovakvi skupovi bili nezamislivi bez bar jedne koktel-partije. Međutim, dosad su njihova uloga i primena vrlo malo naučno proučavane. Kucnuo je čas da ovo pitanje podrobnije razmotrimo. Pripremajući koktel-partiju, šta tačno želimo da postignemo?

Na ovo pitanje mogu se dati različiti odgovori, jer jedan isti prijem može poslužiti u raznovrsne svrhe. Odaberimo nadohvat jedan od mogućih ciljeva i uverimo se koliko se može potpunije i brže ostvariti primenom naučnog metoda. Uzmimo, na primer, problem otkrivanja značaja prisutnih gostiju. Možemo pretpostaviti da su njihov zvanični status i rang u hijerarhiji već poznati. Međutim, kakav je njihov stvarni značaj u odnosu na predviđeni posao? Često se događa da ključni ljudi i žene nisu oni koji imaju najviši službeni položaj. Da su ti drugi uticajni, postaće vidljivo na kraju konferencije. A koliko bi nam bilo korisnije da smo njihov značaj mogli ustanoviti još na početku! U ovom procenjivanju jedna koktel-partija, držana drugog dana kongresa, može pružiti neprocenjivu pomoć.

Za svrhe ovog ispitivanja pretpostavićemo da prostorija u kojoj se održava prijem ima samo jedan ulaz za goste. Pretpostavićemo, dalje, da ceo prijem, sudeći

prema pozivnicama, treba da traje dva časa, ali će uistinu trajati dva časa i dvadeset minuta. Pretpostavićemo, najzad, da će se piće pronositi ravnomerno kroz čitav prostor na kome se odvija prijem, jer, ukoliko bi bio postavljen sto za točenje pića, onda bi se problem potpuno drukčije postavio. Imajući u vidu pomenute pretpostavke, kako da utvrdimo stvarni značaj, nasuprot teoretskom, prisutnih gostiju?

Prva poznata činjenica na kojoj možemo zasnivati svoju teoriju jeste smer kretanja ljudske matice. Znamo da će se gosti prilikom dolaska spontano upravljati na levu stranu prostorije za prijem. Ovo levo usmeravanje matice ima zanimljivo i delom biološko objašnjenje. Srce se nalazi (ili bar izgleda da se nalazi) na levoj strani tela. Stoga je u drevnim oblicima ratovanja korišćen štit radi zaštite leve strane tela, prepuštajući da ofanzivno oružje bude držano u desnoj ruci. Uobičajeno napadačko oružje bilo je mač, nošen u kanijama. Ako je trebalo mačem vitlati desnom rukom, onda su kasnije morale visiti o levom boku. A s kanijama obešenim levo postalo je fizički nemoguće pojahati konja s njegove desne strane ukoliko niste nameravali da svoju glavu okrenete u smeru njegovog repa, što nije bio uobičajen postupak. Međutim, ako hoćete da uzjašite konja s njegove leve strane, onda ga morate postaviti na levu stranu druma, tako da vam prilikom uzjahavanja ne bi smetao saobraćaj. Stoga je prirodno i umesno držati se leve strane druma, jer je suprotno postupanje (usvojeno u nekim zaostalim zemljama) suštinski suprotstavljeno svim najdubljim istorijskim nagonima. Slobodan od proizvoljnih saobraćajnih propisa, trezven čovek počinje da skreće ulevo.

Druga poznata činjenica jeste da ljudi više vole ivice prostorije od sredine. Ovo je očevidno po načinu

punjenja restorana. Najpre se zaposedaju stolovi duž levog zida, zatim oni duž zida nasuprot ulaza, onda oni duž desnog i najzad (i to vrlo nerado) stolovi u sredini. Tolika je ljudska odbojnost prema središnjem prostoru, da uprave često sumnjaju da će se uopšte moći ispuniti, pa stoga tu postavljaju podijum za igru. Mora se uzeti u obzir da se ovakav obrazac može poremetiti pod uticajem nekog spoljašnjeg činioca, kao što je, recimo, pogled na vodopad s prozora u dnu sale. Međutim, ako isključimo pogled na katedrale i glečere, restoran će se puniti iznetim redom, s leva na desno. Ustručavanje zauzimanja središnjeg prostora vodi poreklo od praistorijskih nagona. Kad bi pećinski čovek stigao u tuđu pećinu, nije bio siguran kako će biti primljen, pa je stoga težio da bude leđima okrenut zidu, a da ipak ima dovoljno prostora za manevrisanje. U sredini pećine osećao bi se odviše lako ranjiv; stoga se vukao duž zidova pećine, mumlajući i stežući topuzinu. Savremeni čovek čini isto, mrmljajući za svoj račun, stežući, umesto topuza, mašnu. Osnovna težnja kretanja na koktel-partiji je ista kao i u restoranu. Ljudska matica ide prema zidovima prostorije, ali ne sasvim do zida.

Ako spojimo ove dve poznate činjenice, usmeravanje kretanja ulevo i težnju izbegavanja sredine, imamo biološko objašnjenje pojave zapažene u stvarnosti; znači: ljudska reka se kreće u smeru kazaljke na časovniku. Može doći do mestimičnih vrtloga i kovitlaca (žene će zaobilaziti da bi izbegle ljude koje preziru, ili će poleteti vičući: »Draga!« prema osobama koje preziru još više), ali opšti smer matice neumoljivo kôla ôkol prostorije. Značajni ljudi, osobe doista u »struji« zbivanja, drže se kanala gde matica snažno teče; oni se kreću zajedno sa opštim kretanjem i uglavnom prosečnom brzinom. Zvanice koje stoje kao

prikovane za zid, obično duboko utonule u razgovor s ljudima s kojima se sreću bar jednom nedeljno, nisu niko i ništa. Gosti zavučeni po uglovima prostorije — to su plašljivci i slabići. Uzvanici skloni da zalaze u sredinu prostorije — nastrani su, ili su naprosto, luckasti.

Sledeći predmet izučavanja je vreme pristizanja pojedinih zvanica. Možemo slobodno pretpostaviti da će ljudi od značaja stići u vreme procenjeno povoljnim; neće spadati među zvanice koje su pogrešno procenile razdaljinu i tako stigle deset minuta pre početka prijema; neće zapasti ni među goste čiji su časovnici zatajili, pa stižu zadihani pred sâm kraj prijema. Ne, ljudi željni da budu zapaženi odabraće pravi trenutak. A koji će to trenutak biti? Očigledno, biće to vreme određeno dvema suštinskim postavkama. Oni neće stići pre nego što bude dovoljno drugih zvanica koje će moći da zapaze njihov dolazak. Međutim, neće hteti da stignu ni pošto su drugi značajni ljudi već otišli (kao što uvek čine) na drugi prijem. Oni će, stoga, stići bar pola časa pošto je prijem počeo i bar jedan čas pre nego što je predviđeno da se završi. Time dobijamo okvirno vremensko razdoblje i nagovešten obrazac da bi najpogodnije vreme stizanja bilo tačno tri četvrti časa od vremena početka prijema navedenog na pozivnici: na primer, 19,15, ako je za početak prijema određeno 18,30. Sad zapadamo u iskušenje da donesemo brzoplet zaključak da je otkrivanje najpovoljnijeg vremena stizanja istovremeno i rešenje čitavog pitanja. Neki naučnici bi čak rekli: »Nije važno šta će docnije biti. Motrite na ulazna vrata sa štopericom u ruci, i dobićete odgovor.« Iskusniji istraživač odnosiće se prema ovoj preporuci s blagim podsmehom. Jer, ko može znati da li je zvanica koja je stigla u 19,15 časova baš proračunala da stigne tačno u taj čas? Neki

gosti su možda stigli u to vreme jer su nameravali da dođu u 18,30 ali nisu mogli da pronađu zgradu. Drugi su možda upravo tada stigli verujući da je docnije nego što jeste. Moguće je da su neki stigli čak i nepozvani, ili pozvani za drugi dan i drugo mesto. I tako, mada možemo bezbedno zaključiti da će uticajni ljudi stići između 19,10 i 19,20, ipak bismo suštinski pogrešili ako bismo smatrali značajnim svakoga ko bi se u tom trenutku pojavio.

Na ovom stupnju istraživanja neophodno je postavke proveriti i dopuniti oglednim sredstvima. Da bismo mogli sasvim shvatiti društvenu maticu, moramo pribeći tehnici korišćenoj u hidrauličnoj laboratoriji. U takvoj ustanovi naučnik željan da utvrdi kako će voda proticati oko stuba mosta određenog oblika obojiće vodu koju će pustiti da teče preko staklene ploče. Na staklo će postaviti model stuba. Onda će odozgo snimati oblike koje stvaraju obojene pruge vode. Ono što bismo mi želeli da učinimo bilo bi da označimo ljude od *znanog* ugleda na koktel-partiji, obojimo ih, i sa galerije snimamo njihovo odmicanje. Može se naslutiti da će prilikom ostvarivanja ove vrste ispitivanja biti teškoća. Na sreću, dobro će nam doći podaci prikupljeni u jednoj britanskoj koloniji gde je »bojenje« izvesnih uzoraka već sprovedeno.

Ovo se dogodilo tako što je neki davnašnji guverner, možda pre jednog veka, pokušao da ubedi uvažene pripadnike muškog pola da i u tropskim predelima nose crnu večernju odeću umesto bele. Njegovo nagovaranje i primer potpuno su omanuli kod ljudi slobodnih profesija: trgovaca, bankara i advokata, ali su ga morali poslušati javni službenici, jer njih niko ne pita za mišljenje. Kao posledica razvila se tradicija zadržana sve do dana današnjeg. Visoki vladini činovnici nose

crna odela, a svi drugi bela. Kako su činovnici još uvek uticajni u tom društvu, to je istraživačima bilo lako da s galerije prate njihovo kretanje. Bilo je moguće snimiti način njihovog panašanja u raznim prilikama, čime su potvrđene ranije iznete teorije, a došlo se i do konačnog otkrića, sada spremnog za obelodanjivanje. Brižljivo ispitivanje dokazalo je, bez senke sumnje, da su »crni kaputi« stizali u vremenu između 19,10 i 19,20; da su se upućivali levo i tako obilazili prostoriju; da su izbegavali uglove i zidove i da su se klonili sredine. U svemu ovome, njihovo ponašanje je potpuno potvrdilo našu teoriju. Međutim, zapazili smo jednu novu i neočekivanu pojavu. Naime, pošto bi stigli do jedne tačke u krajnjem desnom delu prostorije (a za to im je trebalo pola časa vremena), zadržali bi se tu nekih desetak minuta ili više. Posle toga su odlazili prilično naglo. Tek posle dugotrajnog i brižljivog proučavanja snimljenih filmova shvatili smo šta znači njihovo ponašanje. Ovaj predah, konačno smo zaključili, imao je za svrhu da dozvoli drugim značajnim ljudima da pristignu do tog mesta, pa su tako gosti koji su stigli u 19,10 sačekivali zvanice prispele u 19,20. Stvarno prikupljanje značajnih ljudi nije trajalo dugo. Hteli su samo da budu međusobno zapaženi i primećeni kao dokaz da su doista bili. Pošto bi to bilo obavljeno, počinjalo bi odlaženje i uvek se završilo pre 20,15.

Ono što smo naučili posmatranjem u jednom društvu verujemo da važi i za svako drugo, a formulu je lako primeniti. Da biste našli ljude od istinskog uticaja, podelite čitav prostor u kome se održava prijem na kvadrate. Označite ih s leva na desno, počinjući od ulaza, sa A, B, C, D, E i F. Numerišite kvadrate počinjući od ulaska pa idući do naspramnog zida brojevima od 1 do 8. Čas kad prijem počinje označićemo sa H.

Trenutak kad poslednji gost ode biće približno dva časa i dvadeset minuta posle stizanja prvih gostiju. Ovaj trenutak označićemo sa H + 140. Sad je savršeno lako pronaći uticajne ljude. To su osobe grupisane u kvadratu E/7 između H + 75 i H + 90. Najznačajnija ličnost biće u samom središtu ove grupe.

Naučnici će shvatiti da važnost ovog pravila mora zavisiti od toga da ne postane sveopšte poznato. Stoga se sadržaj ovog poglavlja mora smatrati poverljivim i držati strogo pod ključem. Stručnjaci društvenih nauka moraju čuvati ove informacije u tajnosti, a pripadnici široke čitalačke publike ne smeju ih ni po koju cenu pročitati.

NESUTITIS
ili kostoboljna paraliza

Svuda možemo naći ustanove (administrativne, trgovačke ili akademske) u kojima su viši službenici tromi i tupi, dok su njihovi potčinjeni preduzetni samo u međusobnom spletkarenju, a najmlađi službenici su obeshrabreni i lakomisleni. Malo se pokušava. Ništa se ne postiže. Posmatrajući ovu žalosnu sliku, zaključujemo da su upravljači učinili što su najbolje mogli; borili su se protiv nedaća i, najzad, priznali poraz. Na osnovu podataka nedavnih istraživanja proizlazi da ne bi trebalo prihvatiti poraz. U visokom postotku ustanova na samrti, koje su sad ispitane do konačnog stanja izdisanja došlo je posle dugog razvoja. To je, priznato je, posledica bolesti, ali bolesti nastale uglavnom spontano. Od prvih znakova stanja, napredovanje bolesti je podsticano, uzroci pogoršavani, a simptomi pozdravljani dobrodošlicom. To je bolest izazvane inferiornosti, nazvana Nesutitis. Ova boljka je češća nego što se pretpostavlja, i mnogo je lakše postaviti dijagnozu nego postići isceljenje.

Naše izučavanje organizacione paralize počinje, prirodno, opisivanjem toka bolesti, od prvih znakova pa do završne kome. Druga faza našeg izučavanja bavi se simptomima i dijagnozom. Treća faza trebalo bi dosledno da iznese neke predloge lečenja, ali je o tome malo poznato. Nema mnogo izgleda ni da će lečenje biti otkriveno u bliskoj budućnosti, jer je tradi-

cija britanske medicinske nauke veoma nesklona bilo kakvom produbljivanju ove oblasti rada. Britanski medicinski stručnjaci su obično savršeno zadovoljni ako opišu simptome i imenuju uzročnike. Nasuprot ovome, Francuzi počinju opisom lečenja, a o dijagnozi raspravljaju docnije, ukoliko to uopšte učine. Osećamo se obaveznim da se u ovom pitanju držimo britanskog metoda, koji možda, ne može pomoći pacijentu, ali je nesumnjivo mnogo naučniji. Putovati s puno nade bolje je nego stići.

Prvi znak opasnosti ispoljava se prisustvom u hijerarhiji organizacije pojedinca koji u sebi spaja visoku koncentraciju nestručnosti i surevnjivosti. Nijedno od ova dva svojstva nije presudno samo za sebe, a većina ljudi imaju izvesnu srazmeru i jednog i drugog. Međutim, kad ova dva svojstva dostignu određeni stupanj zasićenosti — prikazan formulom Ne_3 Su_5 — dolazi do hemijske reakcije. Dva elementa se stapaju, stvarajući novu supstancu koju smo krstili »nesutal«. Prisustvo ove supstance može se pouzdano izvesti na osnovu postupaka pojedinca koji, pošto ništa nije uspeo da postigne u svom odeljenju, uporno pokušava da se upliće u rad drugih odeljenja i zadobije vlast nad posredišnom upravom. Kad stručnjak posmatra ovu posebnu mešavinu nesposobnosti i ambicije, odmah će zavrteti glavom i promrmljati: »Primarni ili idiopatski nesutal.« Simptomi su, kao što ćemo videti, savršeno jasni.

Sledeći, ili drugi stupanj u napredovanju bolesti dostignut je kad je zaraženi pojedinac stekao punu ili delimičnu vlast u rukovodstvu organizacije. U mnogo slučajeva ovaj stupanj postignut je bez ikakve pretkodne primarne infekcije, jer je pojedinac već postavljen u dotičnu organizaciju na najviši položaj. Na tom

stupnju nesutalni pojedinac lako se može prepoznati po upornosti s kojom se bori da istisne sve sposobnije od sebe, a takođe i po opiranju da se postave ili unapredе oni službenici koji bi ga docnije mogli premašiti sposobnošću. On ne sme reći: »Mister Zvezdica je i suviše sposoban«, stoga kaže: »Zvezdica? Bistar, možda, ali da li je poverljiv? Radije bih pretpostavio mister Brojčicu.« Ne usuđuje se reći: »Zvezdica me nadmašuje«, stoga kaže: »Čini mi se da mister Brojčica pokazuje bolje rasuđivanje.« Rasuđivanje je zanimljiva reč koja u ovom slučaju znači suprotnost od inteligencije; ona u suštini znači: učiniti ono što je učinjeno i poslednji put. I tako je mister Brojčica unapređen, a mister Zvezdica nekud otposlat. Uprava ustanove postepeno se puni ljudima glupljim nego što su predsednik, direktor ili poslovođa. Ako je glava ustanove drugorazredna, onda će se on potruditi da njegovo neposredno osoblje bude trećerazredno, a oni će se, opet, postarati da njihovi podređeni budu četvrtorazredni. Uskoro će doći do pravog takmičenja u gluposti, pa će se ljudi čak pretvarati da imaju manje mozga nego što ga uistinu imaju.

Sledeći ili tercijarni stupanj razvoja bolesti dostignut je kad ni iskra inteligencije nije preostala u čitavoj ustanovi od vrha do dna. To stanje je opisano u prvom pasusu. Kad je to stanje dostignuto, ustanova je za sve korisne svrhe mrtva. Može ostati u komi dvadeset godina. Može se nečujno raspasti. Može, čak, najzad i ozdraviti. Međutim, slučajevi ozdravljenja su retki. Moglo bi se smatrati čudnim da je moguće ozdravljenje bez lečenja. Proces je, ipak, sasvim prirodan i liči na preobražaj kojim razni živi organizmi razvijaju otpornost prema otrovima za njih u prvom naletu kobnim. Slučaj je isti kao da je čitava

ustanova bila posuta rastvorom »diditija« koji zajamčeno uklanja svaku sposobnost na koju naiđe. Godinama ovaj postupak postiže željeni ishod. Docnije se dogodi da pojedinci postignu imunost. Oni prikrivaju svoju vrednost pod maskom glupave dobroćudnosti. Posledica je da službenici određeni da vrše odstranjivanje sposobnosti zataje (zbog gluposti) i ne prepoznaju vrlinu. Tako neki vrsni pojedinac probija spoljnu odbranu i počinje da se penje prema vrhu. Napreduje, brbljajući o golfu i usiljeno se smejuckajući, gubeći dokumenta i zaboravljajući imena, tako da izgleda kao svi drugi. Tek kad postigne visoki rang, iznenada zbacuje obrazinu i pojavljuje se kao kralj demona usred pantomime vilâ. Sa piskavim kricima užasa visoki službenici odjednom su ugledali sposobnost u svojoj sredini. Već je suviše dockan da se nešto preduzme. Šteta je učinjena, bolest odstupa, a potpuno ozdravljenje moguće je u toku sledećih deset godina. Međutim, ovakvi slučajevi prirodnog iscelenja su sasvim retki. Obično se događaji razvijaju tako da bolest prolazi kroz opisane stupnjeve i postaje, kao što se može očekivati, neizlečiva.

Videli smo kako izgleda bolest. Preostaje nam da pokažemo kojim se simptomima njeno prisustvo može otkriti. Jedno je podrobno opisati širenje infekcije kod zamišljenog slučaja, klasifikovanog od samog početka, a sasvim je drugo ući u fabriku, kasarnu, kancelariju ili koledž i jednim pogledom prepoznati simptome. Svi znamo kako će se ponašati agent za prodaju nekretnina kad ide kroz praznu kuću zastupajući kupca. Samo je pitanje vremena kad će otvoriti neki plakar ili udariti sims i uzviknuti: »Čista truležl« (dok će, ako zastupa prodavca, zaturiti ključ od plakara skrećući pažnju na pogled koji se ukazuje s prozora). Na isti

način stručnjak političkih nauka može prepoznati simptome »nesutitisa« čak i u njegovom primarnom stupnju. Zastaće, onjušiti i mudro klimnuti glavom, pa će odjednom biti jasno da *zna*. Ali kako zna? Da je prvobitni izvor zaraze prisutan, dijagnoza bi bila lakša, ali je sasvim moguće da klica bolesti u to vreme bude na godišnjem odmoru. Ali njegov uticaj se može otkriti po atmosferi. Može se prepoznati, pre svega, po izvesnim opaskama koje će drugi učiniti, kao što su: »Bila bi greška kad bismo pokušavali suviše. Ne možemo se meriti sa »vrhunskim rangom«. Ovde, na »Nižem stupnju«, obavljamo koristan posao, jer zadovoljavamo potrebe zemlje. Budimo zadovoljni time.« Ili: »Ne tvrdimo da smo prvoklasni. Besmisleno je kako ljudi iz »Mnogo upinjanja« govore o svome radu, kao da su u klasi »Vrhovnog ranga«. Ili, najzad: »Neki od naših mlađih ljudi premešteni su u »Vrhunski rang«, a dvoje u »Mnogo upinjanja«. Verovatno su to mudro smislili. Rado ih puštamo da napreduju. Razmena ideja i osoblja je dobra zamisao, mada je nekoliko službenika koji su došli kod nas iz »Vrhovnog ranga« prilično razočaralo. Naravno, odande možemo očekivati samo škartirano ljudstvo. Ipak, ne gunđamo. Kad god je moguće, izbegavamo trvenja. I tako, makar i u skromnom obimu, možemo tvrditi da dobro obavljamo posao.«

Šta ove napomene nagoveštavaju? Nagoveštavaju — ili, pre, jasno ukazuju — da je standard posla postavljen prenisko. Traži se samo nizak standard, a i još niži je prihvatljiv. Direktive potekle od drugorazrednog šefa, a upućene njegovom trećerazrednom osoblju, govore samo o najskromnijim ciljevima i nepodobnim sredstvima. Viši stupanj stručnosti nije poželjan, jer bi se uspešnija organizacija otrgla šefovoj

moći upravljanja. Moto: »Uvek trećerazredni« ispisan je zlatnim slovima iznad glavnog ulaza. Trećerazrednost je postala načelo politike. Treba zapaziti, međutim, da se još uvek uviđa postojanje viših standarda. Na ovom stupnju još se oseća izvestan nagoveštaj izvinjavanja, osećanje nelagodnosti kad se pomene »Vrhunski rang«. Ni ova nelagodnost ni ovo izvinjavanje ne traju dugo. Drugi stupanj bolesti nastupa brzo, a njega sad moramo opisati.

Drugi stupanj prepoznaje se po svom glavnom simptomu: samozadovoljstvu. Pošto su određeni skromni zadaci, to su uglavnom ostvareni. Meta je postavljena na deset koraka od strelišta, pa je postotak pogodaka visok. Rukovodioci su postigli što su naumili. To ih ubrzo puni samozadovoljstvom. Predvideli su da nešto učine i to su i ostvarili. Ubrzo su zaboravili da se tražio mali napor da bi se postigao mali rezultat. Oni samo zapažaju da su uspeli — za razliku od ljudi u »Mnogo upinjanja«. Stoga postaju sve zadovoljniji, a samozadovoljstvo se izražava u sledećim opaskama: »Naš šef je trezven čovek i vrlo mudar, kad ga samo bolje upoznate. Nikad ne govori mnogo — to mu nije osobina — ali retko greši.« (Ove poslednje reči mogu opravdano biti rečene o nekome ko nikad ništa ne radi.) — Ili ovo: »Prilično smo nepoverljivi prema blistavim ljudima. Ti mudrijaši mogu biti grozna smetnja, jer remete ustaljeni način rada i predlažu svakovrsne novotarije, koje i ne pomišljamo da okušavamo. Ostvarujemo sjajne rezultate jednostavnim zdravim razumom i kolektivnim radom.« I najzad ovo: »Našom menzom doista se ponosimo. Naprosto ne znamo kako upravnik uspeva da po tako niskoj ceni pruži tako dobar obrok. Srećni smo što ga imamo!« Ova poslednja opaska je učinjena dok smo sedeli za

stolom prekrivenim prljavom mušemom, gledali u nesvarljivu, bezimenu »mandžu« na tanjiru i drhtali pred izgledom i mirisom napitka nazivanog kafa. Uistinu, menza može više pokazati nego kancelarija. Kao što možete doneti brzu presudu o privatnom stanu pregledom klozeta (radi provere da li je predviđena rezervna rolna toalet papira), kao što procenjujemo hotel po stanju u kome se nalazi karafindl, isto tako prosuđujemo i veće ustanove po izgledu menze. Ako su zidovi obojeni tamnosmeđe i bledozeleno, ako su zavese purpurne (ili ako ih uopšte nema), ako nema cveća na vidiku, ako je geršla u supi (sa ili bez uginule muve), ako se meni sastoji od mlevenog mesa, a slatkiši od majcene; ako su službenici ipak svime oduševljeni — e, onda se može zaključiti da se ustanova nalazi na doista lošem putu. Samozadovoljstvo je u takvom slučaju došlo do tačke kad odgovorni ne mogu da uvide razliku između hrane i đubreta. Time je samozadovoljstvo dostiglo vrhunac.

U tercijarnom i poslednjem stupnju bolesti samozadovoljstvo je ustupilo mesto ravnodušnosti. Viši službenici više se ne hvališu svojom poslovnom sposobnošću u poređenju s nekom drugom ustanovom. Zaboravili su da druge ustanove uopšte postoje. Prestali su da se hrane u menzi i radije donose sendviče zasipajući pisaće stolove mrvicama. Na oglasnoj ploči visi već četiri godine obaveštenje o nekom davno održanom koncertu. Na vratima kancelarije mister Brauna nalazi se pločica s natpisom »Smit«. Vrata mister Smita označena su sa »Robinson«, izbledelim mastilom, na komadiću pakpapira zalepljenog selotejpom. Slomljena prozorska okna zamenjena su komadima kartona. Prekidači električne svetlosti daju na doticaj lak ali mučan potres. Kreč se kruni sa tavanica, dok se boja na

zidovima podklobučila. Dizalica ne radi, a česma u garderobi ne može da se zatvori. Voda se sliva niz razbijenu staklenu nadstrešnicu i prikuplja u podmetnute kofe, dok negde iz podruma dopire maukanje izgladnele mačke. Poslednji stupanj bolesti doveo je čitavu ustanovu na rub propasti. Znaci bolesti u ovom akutnom obliku toliko su mnogobrojni i očevidni, da iskusniji istraživač može da ih otkrije čak i preko telefona, uopšte ne posetivši ustanovu. Ako se umorni glas odazove sa: »Ulo!« (najnekorisnijim odzivom), stručnjak je već dovoljno čuo. Tužno vrti glavom dok spušta slušalicu: »Odmakli tercijarni stupanj«, promrmljaće za sebe, »i gotovo neoperativan«. Suviše je dockan pokušavati bilo kakvo lečenje. Ustanova je mrtva.

Opisali smo bolest sagledavajući je i iznutra i spolja. Znamo poreklo, razvoj i posledice zaraze, kao i simptome kojima se njeno prisustvo može ustanoviti. Britanska medicinska veština retko ide dalje u istraživanju. Pošto je bolest utvrđena, imenovana, opisana i objašnjena, Britanci su obično sasvim zadovoljni i spremni da pređu na proučavanje sledećeg iskrslog pitanja. Ako biste ih zapitali za lečenje, izgledali bi iznenađeni i predložili upotrebu penicilina s prethodnim ili naknadnim vađenjem svih pacijentovih zuba. Odmah postaje jasno da ih ovaj vid pitanja ne zanima. Da li bi trebalo da naš stav bude isti? Ili bi mi, kao politikolozi, morali razmotriti šta bi se moglo učiniti? Bilo bi preuranjeno, nema sumnje, zalaziti u pojedinosti, ali bi možda bilo korisno ukazati veoma uopšteno na smernice gde bi se moglo pokušati traženje rešenja. Bar se izvesna načela mogu postaviti. Od tih načela, prvo bi moralo da glasi: obolela ustanova ne može preobraziti samu sebe. Postoje slučajevi,

znamo, da se bolest povuče bez lečenja, kao što je i izbila bez upozorenja; međutim, ovakvi slučajevi su retki, a stručnjak ih smatra neredovnim i nepoželjnim. Lečenje, ma kakva bila njegova priroda, mora doći spolja. Da bolesnik sebi izvadi slepo crevo služeći se lokalnom anestezijom, bilo bi fizički izvodljivo; međutim, na ovakvu delatnost gleda se neblagonaklono i ona trpi mnoge prigovore. Druge operacije još manje su pristupačne sopstvenoj bolesnikovoj spretnosti. Prvo načelo koje možemo slobodno izneti jeste da pacijent i hirurg ne mogu biti jedna ista ličnost. Kad se neka ustanova nađe u poodmaklom stanju bolesti, traže se usluge specijaliste, a u nekim slučajevima čak i intervencija najvećeg živog autoriteta: lično Parkinsona. Iznos honorara može biti vrlo visok, ali se u slučajevima ove vrste pitanje troškova ne postavlja. Najzad, radi se o životu i smrti.

Drugo načelo koje možemo postaviti jeste da se primarni stupanj bolesti može lečiti običnom injekcijom, da se drugi stupanj u nekim slučajevima može izlečiti hirurškim zahvatom, a da se treći stupanj zasad mora smatrati neizlečivim. Nekada su lekari imali običaj da brbljaju o bočicama i pilulama, ali to je uglavnom zastarelo. Bilo je i razdoblje kad su maglovito pričali o psihologiji; međutim, i to je prevaziđeno, jer je većina psihoanalitičara otada proglašena za nenormalne. Sadašnje doba je vreme injekcija i operacija, a politikolozi moraju ići ukorak s medicinskim fakultetom. Suočeni sa slučajem primarne infekcije, pripremamo spontano špric i samo se predomišljamo šta ćemo, pored vode, unutra staviti. U načelu, injekcija bi trebalo da sadrži neku delotvornu supstancu — ali iz koje grupe je odabrati? Injekcija koja će ili ubiti ili izlečiti mora sadržavati visoku

srazmeru »nemalabavosti«, međutim, ovu drogu teško je dobaviti, a ponekad je ona suviše jaka da bi bila korišćena. »Nemalabavost« se dobija iz krvotoka pešadijskih narednika stručnih za obuku regruta, a utvrđeno je da sadrži dva hemijska sastojka, naime: a) »I najbolje je jedva dovoljno dobro« (GG^n) i b) »Nikakva pravdanja ne pomažu« (NE^n). Ubrizgan u obolelu ustanovu, nemalabavo-pojedinac« izaziva tonične posledice i može postići da se organizam okrene protiv prvobitnog izvora zaraze. Mada ovo lečenje može postići dobre rezultate, nije uopšte pouzdano da će iscelenje biti trajno. Neizvesno je, naime, da li će zaražena supstanca biti doista izbačena iz organizma. Prikupljeni podaci pre nas navode na zaključak da je ovo lečenje samo palijativno u prvom stupnju, jer bolest ostaje, mada povremeno pritajena. Neki stručnjaci veruju da bi se ponavljanjem injekcije došlo do potpunog ozdravljenja, dok se drugi plaše da bi nastavljanje lečenja prouzrokovalo nove nadražaje, jedva manje opasne od izvorne bolesti. »Nemalabavost«, kao lek, mora se stoga obazrivo primenjivati.

Postoji i znatno blaža droga zvana »podsmeh«, ali je njeno delovanje nepouzdano, priroda varljiva, a dejstvo premalo poznato. Ima malo razloga strahovanju da bi se injekcijom podsmeha mogla izazvati bilo kakva šteta, ali nije sigurno ni to da bi došlo do izlečenja. Načelno se smatra da je pojedinac oboleo od nesutitisa izgradio debelu zaštitnu kožu, neosetljivu za ismevanje. Moguće je da će podsmeh izolovati izvor zaraze; međutim, to je najviše što se može očekivati, a više nego što se zahtevalo.

Možemo najzad zapaziti da je u ovakvim slučajevima okušano i kažnjavanje i da nije ostalo bez ikakvog dejstva. Međutim, i ovde se javljaju teškoće. Ovaj

lek neposredno deluje, ali može proizvesti ishod tačno suprotan od onog koji stručnjak namerava. Posle trenutnog grča preduzimljivosti, pojedinac oboleo od nesutitisa pokazaće se pokornijim nego ranije, ali će ostati isto onako štetan izvor zaraze. Ukoliko se kažnjavanje uopšte koristi, onda bi to gotovo bezuslovno moralo biti kao sastavni deo smeše sačinjene od »nemalabavosti« i »podsmeha«, s primesom, možda, i drugih dosad neispitanih droga. Preostaje jedino ukazati da ovakva smeša zasad ne postoji.

Za drugi stupanj bolesti smatramo da se može lečiti operacijom. Stručnjaci su svakako čuli za hirurški zahvat zvani »rešetanje«, i doprinos vezan u ovoj oblasti uz ime hirurga »Glavoseka«. Operacija koju je prvi put izveo ovaj veliki vidar, sastojala se, jednostavno, u odsecanju zaraženih delova i istovremenom uvođenju nove krvi uzete iz sličnog organizma. Ova operacija ponekad uspe. Ipak, pošteno je dodati da ponekad i ne uspe. Sok može biti prejak za organizam. Može se dogoditi da se nova krv ne pronađe, ili, čak i ako bude data, može odbiti da se pomeša sa krvlju u krvotoku. S druge strane, ovaj surovi način nesumnjivo pruža najbolje izglede za potpuno izlečenje.

Tercijarni stupanj ne pruža nam priliku da bilo šta preduzmemo. Ustanova je, suštinski posmatrano, mrtva. Može se osnovati iznova, ali samo uz promenu imena, sedišta i osoblja. Ljudi skloni štednji padaju u iskušenje da prevedu deo postojećeg osoblja u novu ustanovu obrazlažući to, na primer, potrebom kontinuiteta. Ovakvo prebacivanje bilo bi u svakom slučaju kobno, a baš kontinuitet valja izbeći. Nijedan deo stare i obolele ustanove ne može se smatrati slobodnim od zaraze. Nikakvo osoblje, nikakva oprema,

nikakva tradicija — ne smeju se pomicati sa prvobitnog mesta. Posle strogog karantina mora uslediti potpuna dezinfekcija. Zaraženi personal valja uputiti s toplim preporukama onim konkurentskim ustanovama na koje gledamo s naročitim neprijateljstvom. Sva oprema i arhiva moraju biti uništeni bez oklevanja. Što se tiče zgrade, najbolje je osigurati je na visoki iznos, a zatim potpaliti; tek onda kad se ona pretvori u pocrnelo zgarište, možemo biti sigurni da su uginule klice bolesti.

OD KROVINJARE DO PAKARDA
ili formula uspeha

Čitaoci koji su upoznati s popularnim člancima iz oblasti antropologije sa zanimanjem će saznati da su neka nedavna istraživanja dovela do potpuno novog pristupa ovoj nauci. Običan antropolog je čovek koji provede šest nedelja ili šest meseci (ili ponekad čak i šest godina) u, recimo, ratničkom plemenu Gnjavi-Davi, u njihovom naselju na reci Gornjoj Blatnjavici, oblast Prašnopust. Onda se vraća u civilizaciju s fotografijama, magnetofonskim trakama i beležnicama, spreman da napiše knjigu o domorodačkom seksualnom životu i praznoverju. Za plemena kao što su Gnjavi-Davi život je postao neizdržljiv od njegovog piljenja i zapitkivanja. Često prelaze u prezbiterijanstvo uvereni da će time prestati da budu zanimljivi za antropologe. I, doista, ovo sredstvo nikad nije omanulo. Međutim, pretiče dovoljno domorodačkih plemena za svrhe nauke. Knjige se i dalje umnožavaju, a kad je i poslednje pleme naterano da u samoodbrani započne pojanje crkvenih himni, još uvek pretiču besprizorni iz siromašnih gradskih četvrti. Njih neprekidno proganjaju upitnici, kamere i diktafoni, a pisani rezultati poznati su svima nama. Ono što je novo u sada pokušavanom pristupu nije tehnika ispitivanja, već izbor obrađivanog društva. Antropolozi najnovije škole prenebregavaju primitivne i nemaju vremena za

sirotinju. Oni radije svoj istraživački posao obavljaju među bogatašima.

Naučna grupa, čiju ćemo delatnost sada opisati, a kojoj i pisac pripada, izvršila je izvesna prethodna izučavanja među grčkim brodovlasničkim magnatima i pripremala se da podrobnije izuči arapske šeike, vlasnike izvora nafte. Kad je ovo istraživanje moralo biti napušteno, zbog političkih i drugih razloga, grupa se prebacila u Singapur na proučavanje tamošnjih kineskih milionara. Tamo smo naišli na »Lakejsku zagonetku«. Tamo smo prvi put čuli za »kinesku pseću barijeru«. Za vreme početnih stupnjeva istraživanja čak nismo ni znali tačno značenje ovih izraza. Nismo čak ni bili sigurni da to nisu dva naziva za jednu istu pojavu. Ono što danas možemo izjaviti to je da smo bar bili dovoljno istrajni i uspeli da ukažemo na prvi trag ka razrešenju zagonetke.

Ovaj trag pronašli smo za vreme posete palati mister Bo-Ga-Toga u Singapuru. Obrativši se domoupravitelju koji nam je pokazivao milionarevu zbirku skupocenih predmeta od žada, dr Medlton je uzviknuo: »Vidi, molim te, a kažu da je počeo kao kuli!« Na ovo je nedokučivi Kinez odgovorio: »Samo kuli može postati milionar. Samo kuli može izgledati kao kuli. Samo vrlo bogati ljudi mogu sebi dozvoliti da izgledaju bogati.« Na ovim malobrojnim i zagonetnim rečima (uz koje nije pruženo nikakvo dodatno objašnjenje) zasnovali smo čitavu shemu istraživanja. Razrađeni rezultati obuhvaćeni su izveštajem iz 1956. godine, čiji su sastavljači Virić i Njuškovski. Međutim, nema razloga zašto ti rezultati ne bi bili izneti i širokoj čitalačkoj publici u pojednostavljenom obliku. Ono što sledi su glavni obrisi, dok su tehničke pojedinosti uglavnom izostavljene.

Sve do izvesne tačke, kako smo uvideli, problem kuli-milionara ne predstavlja nikakve teškoće. Kinez kuli živi u kolibi prekrivenoj palmovim lišćem, a celokupni njegov dnevni obrok sastoji se od ćase pirinča. Kad se uspne na viši položaj — recimo, postane ulični prodavac kikirikija — još uvek živi na pirinču i u krovinjari. Kad se uspne još više, preprodaje, možda ukradene, delove bicikla — drži se i dalje svoje krovinjare i pirinča. Kao posledica, preteče mu novac za investicije. Od deset kulija u takvom položaju devetorica će izgubiti novac nerasudnim špekulisanjem. Deseti će biti mudar, ili srećan. Ipak će on i dalje živeti u svojoj krovinjari. Ješće, kao i dotad, ćasu pirinča dnevno. Kao tehnika uspeha, ovo zaslužuje pažnju.

Kod američkih priča o uspehu u životu, ubrzo se dolazi do prekretnice kad budući milionar mora da veže mašnu. On objašnjava da drukčije ne može steći poslovno poverenje. Mora takođe stanovati u boljem delu grada, isključivo (kako kaže) radi prestiža. U stvari, mašna je za to da bi ugodio ženi, a ugledniji stan da bi zadovoljio kćerku. Kinezi svoj ženski narod drže čvršće na uzici. I tako kuli kome ide od ruke ne ostavlja svoju krovinjaru i pirinač. To je poznata činjenica, koja ima dva objašnjenja. Prvo, njegov dom (bez obzira na druge nedostatke) doneo mu je nesumnjivo sreću. Drugo, bolja kuća bi nesumnjivo privukla pažnju poreznika. Stoga mudro ostaje gde je. Često će zadržati prvobitnu krovinjaru, bar kao kancelariju, do kraja života. Napušta je toliko nerado, da odluka o preseljenju predstavlja veliku krizu u njegovoj karijeri.

Kad se seli, on to u prvom redu čini da bi izmakao iznuđivanjima tajnih društava, ucenjivača i gangsterskih bandi. Sakriti naraslo bogatstvo od poreznika

srazmerno je lako. Međutim, sakriti ga od poslovnih ortaka doista je nemoguće. A kad se jednom pronese glas da se zaimao, vrše se tačni proračuni o visini sume kojom može da bude »oporezovan«. Sve je to dobro poznato, ali su prethodni istraživači i suviše lako prigrljivali zaključak da se radi samo o jednoj sumi. U stvari, ima ih tri: suma koju bi žrtva platila na ime otkupa u slučaju kidnapovanja, suma koju bi platila da se pogrdni članak o njoj ne pojavi u kineskim novinama i, najzad, suma koju bi radije dala u dobrotvorne svrhe nego da se obruka.

Naš zadatak bio je da utvrdimo iznos koji će prva brojka dostići (u proseku) u času kad se vrši selidba iz prvobitne krovinjare u kuću koja je ograđena visokom ogradom, a čuva je vučjak. Taj postupak nazvali smo »probijanje pseće barijere«. Sociolozi veruju da će do takvog postupka doći čim tražena ucena bude premašila iznos troškova obezbeđenja.

U vreme kad obogaćeni Kinez menja kuću, takođe mora da nabavi »ševrolet« ili »pakard«. Ovakva nabavka, međutim, često vremenski prethodi preseljenju. Tako je prizor skupocenih kola ispred kancelarije smeštene u straćaru suviše prisan da bi izazvao mnogo čuđenja. Nikakvo potpuno objašnjenje dosad nije ponuđeno. Priznavši, kao što možemo, potrebu držanja kola, mogli bismo pre očekivati da će biti prilagođena okolnoj bedi. Iz razloga nedovoljno ispitanih, kinesko blagostanje se najpre i najtačnije meri hromiranim delovima, tapacirungom, markom kola i godinom njihove proizvodnje. A »pakard« će ubrzo zahtevati žičanu ogradu, rešetke na prozorima, zidanu garažu i psa čuvara. Odigrala se revolucionarna promena. Ako vlasnik vučjaka još nije došao dotle da plaća porez, bar mora znati objasniti kako to da dosad

nije stekao nikakvu imovinu na koju se plaća porez. A pretpostavivši da je uspeo izbeći da plati 100.000 dolara gangsterima, ipak teško može otkloniti plaćanje bar neke od mnogobrojnih vrsta ucena. Mora očekivati uslužne novinare koji će sebi pripisati u zaslugu što su u svojim petparačkim listovima odbili štampanje članaka neprijateljskih po njega. Mora očekivati da iste novinare ponovo ugleda nedelju dana docnije, ovog puta kako prikupljaju priloge za neko maglovito opisano sirotište. Mora se privići na posete sindikalnih funkcionera koji će mu predložiti uslove pod kojima će biti sprečeni radnički nemiri podobni da ugroze njegove prihode. Jednom rečju, mora se pomiriti na gubitak izvesnog postotka imovine.

Jedan od naših ciljeva bio je upotpunjavanje podrobnih podataka o razdoblju posedovanja vučjaka u karijeri kineskog poslovnog čoveka. A to je u izvesnom smislu najteži deo čitavog istraživanja. Neka od takvih saznanja mogla su se zadobiti samo po cenu iscepanih pantalona i izujedanih nožnih članaka. Sećamo se s ponosom da smo se rizicima, tamo gde su oni bili neophodni, izlagali ne trepnuvši okom. Nikakvo terensko istraživanje, međutim, nije bilo potrebno da bi se otkrila visina iznosa plaćanih na ime otkupa kidnapovanih milionara. Te brojke su opštepoznate i često navođene u lokalnoj štampi sa izvesnim pozivanjem na tačnost. Ono što je u vezi s tim značajno to je srazmerno uzan raspon između najnižih i najviših navedenih suma. Iznosi variraju između 5.000 i 200.000 dolara — ali nikad ne idu niže od 2.000 niti više od 500.000 dolara. Nema nikakve sumnje da najveći deo ucena spada u još tešnji raspon po visini iznosa. Dalja istraživanja će, nema sumnje, utvrditi koji bi se iznos mogao uzeti kao prosek.

Ako pretpostavimo da najmanja ucena predstavlja iznos dovoljno visok da omogući otmičarima bar minimalnu zaradu, onda ćemo spremno zaključiti da maksimalna ucena predstavlja sve što se moglo iznuditi od najvećeg bogataša koji je ikada bio kidnapovan. Očigledno je, međutim, da najbogatiji ljudi nikad nisu ni kidnapovani. Reklo bi se da postoji izvesna tačka bogatstva posle čijeg prevaljivanja Kinez stiče imunost od ucene. U ovoj poslednjoj fazi, povrh svega, milionari se pre trude da istaknu svoje bogatstvo nego da ga prikriju, pokazujući javno da su dostigli stupanj imunosti. Dosad nijedan sociolog iz naše grupe nije uspeo da otkrije kako se postiže ta završna imunost. Nekolicina su izbačeni iz Kluba milionara kad su pokušali da prikupe potrebnu građu. Zaključivši da je to na neki način povezano sa brojem osoblja, pomoćnika, ličnih sekretarica i slugu (a svi su na ovom stupnju vidno prikazivani) označili su problem terminom »lakejska zagonetka« i na tome ostali.

Ipak ne pretpostavljamo da će nas ovaj problem još dugo zbunjivati. U stvari, već znamo da moramo načiniti izbor, govoreći načelno, između dva alternativna objašnjenja, uz dopunu da ćemo možda morati da ih prihvatimo oba. Jedno naslućivanje je da su lakeji u stvari revolveraši, pripadnici neprobojne telesne garde. Drugo nagađanje je da je milionar potkupio jedno celokupno tajno društvo, i to ono na koje se nijedna gangsterska banda ne usuđuje da udari. Proveriti prvu pretpostavku — brižljivo pripremljenom otmicom — bilo bi srazmerno jednostavno. Uz cenu jednog ili dva života istina bi se mogla nepokolebljivo obelodaniti. Testiranje druge teorije zahtevalo bi mnogo više domišljatosti, a možda i više hrabrosti. Pošto je nekoliko smelijih članova naše grupe već bilo ozle-

đeno ujedima pasa, nismo imali hrabrosti da nastavimo dalja istraživanja u ovom pravcu. Zaključili smo da nemamo ni dovoljno ljudi ni novčanih sredstava da bismo mogli dovršiti istraživanja. Pošto nam je velika dobrotvorka mis Parako Blata u međuvremenu dodelila blagovremenu pomoć, nadamo se da je odgovor vrlo blizu.

Preostali problem, čak i posle objavljivanja našeg izveštaja, jeste zagonetka kineskog izbegavanja plaćanja poreza. Sve što smo u tom pogledu mogli da utvrdimo jeste da zapadnjački metodi nemaju široku primenu u otkrivanju ove zagonetke. Kao što je dobro poznato, zapadnjačka tehnika zasniva se na otkrivanju vremena standardnog odugovlačenja (ili S. O., kako nazivamo među stručnjacima) u ministarstvu s kojim imamo posla. Standardno odugovlačenje je uobičajeni protek vremena između časa prijema pisma i njegovog uzimanja u postupak. Izraženo jasnije, to je vreme potrebno da najnoviji dosije, određen za rešavanje i uložen na dno gomile nerešenih predmeta, dospe do vrha, kada će biti uzet u postupak. Ako pretpostavimo da ovo iznosi dvadeset sedam dana, zapadnjački izvrdavalac poreza počinje kampanju time što upućuje pismo kojim se raspituje zašto još nije primio razrez poreza. U stvari, uopšte nije bitno šta piše u pismu. Jedino što on želi to je da se njegov dosije nađe u hrpi namenjenoj za rešavanje, a kako je vremenski poslednji, to je stavljen na dno gomile. *Dvadeset pet dana* docnije uputiće novo pismo, pitajući zašto mu na prvo pismo nije odgovoreno. Ovim će njegov dosije, baš u času kad se bio opasno približio vrhu, ponovo pasti na dno. Dvadeset pet dana docnije on će ponovo pisati .... I tako njegov dosije nikad neće biti obrađen, jer nikad neće dospeti na svetlo dana. Pošto je

ovaj metod svima nama poznat, i to kao uspešan, prirodno smo zaključili da je poznat i Kinezima. Ipak smo utvrdili da na Istoku nema S. O. Usled razlika u podneblju i razboritosti, tamošnjoj javnoj upravi nedostaje onaj određeni ritam, neophodan za primenu ovog metoda. Ma koji metod Kinezi primenjivali, ne može se oslanjati na poznati S. O.

Za ovaj problem nemamo, to moramo istaći, konačnog rešenja. Jedino raspolažemo teorijom o čijoj tačnosti bi zasad bilo preuranjeno govoriti. Izneo ju je jedan od naših najdarovitijih istraživača, ali se može opisati samo kao nadahnuto nagađanje. Prema ovoj pretpostavci, kineski milionar ne čeka na razrez poreza, već radije unapred šalje poreskoj upravi ček na, recimo, 329 dolara i 83 centa. Propratno pismo poziva se ukratko na prethodnu prepisku i neki raniji iznos plaćen u gotovu novcu. Cilj ovog manevra je da celokupnu mašinu za ubiranje poreza izbaci iz stroja. Pometnja se pretvara u haos stizanjem kasnijeg pisma, u kome se pošiljalac izvinjava zbog greške i traži da mu se vrate dvadeset i tri centa. Službenici su toliko zbunjeni i zapanjeni da se uopšte ne odazivaju sledećih osamnaest meseci, a pre isteka tog vremena stiže još jedan ček, sada na sumu od 167,42 dolara. I tako, po teoriji, milionar ne plaća gotovo ništa, a šef poreske uprave završava u ćeliji ludnice. Ma koliko ova teorija bila nedokazana, u svakom slučaju zaslužuje brižljivo izučavanje. Ako ništa drugo, oprobajmo je.

PENZIONA TAČKA
ili doba povlačenja

Od mnogih pitanja razmatranih i rešavanih u ovoj knjizi, umesno je da odlazak u penziju bude ostavljen za kraj. Mnoge komisije razmatrale su ovaj problem, ali su prikupljeni dokazi uvek bili međusobno beznadežno protivrečni, a konačne preporuke maglovite, neuverljive i rasplinute. Raznim propisima vreme odlaska u penziju određeno je različito — od 55 do 75 godina — ali svi ti rokovi podjednako su proizvoljni i nenaučni. Ma koje doba bilo određeno slučajem i običajem može se braniti istim razlozima. Tamo gde je za odlazak u penziju predviđeno 65 godina starosti branioci tog sistema uvek će naći, proverom, da umne moći i radna sposobnost pokazuju znake opadanja u 62 godini. Ovo bi bio neobično koristan zaključak, da jedna druga pojava nije zapažena u ustanovama gde je vreme odlaska u penziju utvrđeno na 60 godina. Tamo je, kako čujemo, zapaženo da ljudi gube radni polet kad navrše 57 godina. Ispitujući dalje utvrđujemo da su službenici koji odlaze u penziju sa 55 godina premašili svoj vrhunac u 52 godini. Reklo bi se, ukratko, da radna sposobnost opada u doba P minus 3, gde P označava penzionisanje, ali je sasvim svejedno za koju je godinu života predviđeno. Samo po sebi, ovo je zanimljiva činjenica, ali ne može neposredno pomoći u određivanju u koju godinu treba staviti P.

Međutim, iako formula P — 3 nije neposredno korisna, može nam poslužiti kao pokazatelj da su dosadašnja istraživanja išla pogrešnim kolosekom. Zapažanja pokazuju da se ljudi razlikuju, jer su neki stari sa 50, a drugi još krepki sa 80 ili 90, ali nas ni ova činjenica nikuda ne vodi. Istina je da vreme penzionisanja ne bi trebalo ni u kom pogledu da bude povezano s čovekom čije penzionisanje razmatramo. Moramo motriti na njegovog naslednika: čovek (Y) predviđen je da zameni službenika (X) kad ovaj ode u penziju. A on će proći, kao što dobro znamo, sledeće stupnjeve uspešne karijere:

1. Doba kvalifikovanosti	K
2. Doba priučavanja	PR= K+3
3. Doba unapređenja	U =PR+7
4. Doba odgovornosti	O = U+5
5. Doba autoriteta	A = O+3
6. Doba ostvarenja	OO= A+7
7. Doba ugleda	UU=OO+9
8. Doba dostojanstva	D =UU+6
9. Doba mudrosti	M = D+3
10. Doba kočenja	KK= M+7

Cela gornja skala stoji pod uticajem brojne vrednosti K. Međutim, K valja razumeti kao tehnički termin. To ne znači da čovek u doba označeno sa K zna bilo što o poslu koji će obavljati. Arhitekti, na primer, prolaze kroz neku vrstu ispita, ali se retko ispostavlja da znaju bilo što korisno u to doba (niti u bilo koje drugo) svoje karijere. Termin K označava godine života u kojima se počinje profesionalna ili poslovna karijera, obično posle složenog školovanja korisnog samo za one kojima je plaćeno za organizovanje školovanja. Vide-

ćemo da, ako je K=22, X neće dostići KK (Doba kočenja) pre 72. godine. Ukoliko je reč o njenoj radnoj sposobnsti, nema punovažnog razloga zašto bi ga trebalo zameniti pre navršene 71. godine. Međutim, suština pitanja ne usredsređuje se na njega, već na njegovog predviđenog naslednika, označenog sa Y. Kakvo je poređenje između starosti X i Y? Još tačnije, koliko je godina bilo X-u kad je Y prvi put stupio u ministarstvo ili firmu?

Ovo pitanje bilo je predmet dugotrajnog izučavanja. Naša istraživanja pokazuju da je starosni razmak između X i Y tačno petnaest godina. (Kao što smo utvrdili, nije uobičajeno da sin neposredno nasleđuje oca.) Uzimajući prosek od petnaest godina i pretpostavivši da je K=22, nalazimo da će Y dostići 00 (Godine ostvarenja) u 47, kad X ima samo 62 godine. A tu, očigledno, izbija kriza. Jer Y — ako je u svojim težnjama za napredovanjem potiskivan time što X i dalje zadržava vlast — kreće, kako je dokazano, drukčijim redosledom karijere. Ti stupnjevi su sledeći:

6. Doba razočaranja	R = A+7
7. Doba surevnjivosti	S = R+9
8. Doba mirenja sa sudbinom	MM= S+4
9. Doba zaborava	Z =MM+5

Kad X, prema tome, ima 72 godine, Y ima 57 i upravo stupa u Doba mirenja sa sudbinom. Ako bi se X tada najzad povukao, Y bi bio sasvim nepogodan da zauzme njegovo mesto jer se već pomirio (posle decenije razočarenja i surevnjivosti) s karijerom osrednjosti. Za Y se, znači, prilika ukazala deset godina prekasno.

Doba mirenja sa sudbinom neće uvek biti isto posmatrano po godinama starosti, jer zavisi od činioca K,

ali je njegove simptome uvek lako prepoznati. Čovek kome je uskraćena mogućnost da donosi značajne odluke počinje da smatra značajnim one odluke koje mu je dopušteno da donosi. Postaje sitničav u pogledu održavanja arhive, pomno motri da olovke uvek budu oštro zašiljene, usrdno se brine o tome da prozori budu otvoreni (ili zatvoreni), i sklon je korišćenju mastila raznih boja. Doba surevnjivosti iskazuje se u polaganju značaja na mesto u hijerarhiji. »Najzad, još uvek sam neko«, »Niko me nije pitao za mišljenje«, »Z ima vrlo malo iskustva«. Međutim, to razdoblje ustupa mesto Dobu mirenja sa sudbinom. »Nisam od onih slavoljubivih tipova«. »Neka Z slobodno ide u Upravni odbor; više brige nego koristi, rekao bih«. »Unapređenje bi mi samo smanjilo vreme raspoloživo za golf.« Izneta je i teorija da je Doba razočaranja takođe označeno pojačanim posvećivanjem lokalnoj politici. Sad je ipak dokazano da ljudi počinju da se bave lokalnom politikom isključivo kao posledicom nesrećnih brakova. U svakom slučaju, na osnovu svih opisanih simptoma je očevidno da čovek koji se u svojoj 47. godini (ili približno) još nalazi na potčinjenom položaju nikad neće biti pogodan za išta drugo.

Problem je, sada je jasno, kako naterati da X sa 60 godina ide u penziju kad je još uvek sposoban da bolje obavlja posao nego bilo ko drugi. Neposredna posledica promene može doneti štetu, ali je i to bolje nego u času kad X konačno ode u penziju nemati nikakvog pogodnog naslednika. A što se X pokazao isaknutijim i što je duže njegovo službovanje, to će beznadežniji biti zadatak da se on zameni. Oni najbliži njemu po starešinstvu već su i suviše stari, a bili su podređeni i suviše dugo; sve što oni mogu učiniti jeste to da zapreče put mlađima od sebe; zadatak u kome

svakako neće podbaciti. Nikakav pogodan naslednik neće se pojaviti godinama, niti uopšte, ukoliko neka kriza ne istakne novog vođu. Stoga se mora doneti teška odluka. Ako X ne ode na vreme, čitava ustanova će uskoro zbog toga trpeti. Ali šta učiniti da X bude uklonjen?

Na ovo pitanje, kao i na mnoga druga, savremena nauka nije nas ostavila bez odgovora. Sirovi metodi prošlosti su prevaziđeni. U prohujalim danima bila je praksa da članovi upravnog odbora govore nečujno na sednicama, tako što bi jedan samo otvarao i zatvarao usta, a drugi klimao glavom navodno slušajući, pa bi time ubedili predsednika da je doista ogluveo. Međutim, savremena tehnika je mnogo uspešnija i pouzdanija. Metod se isključivo oslanja na putovanje avionima i popunjavanje formulara. Istraživanja su pokazala da je potpuna iscrpljenost u današnjem životu posledica mešavine ovih dveju delatnosti. Visoki službenik koji je izložen velikom broju ovih zadataka počeće uskoro da govori o povlačenju. U primitivnim afričkim plemenima je vladao običaj da ubiju kralja ili poglavicu u datom trenutku, bilo kada ovaj dostigne izvesnu starost ili u času kad se ustanovi da su mu životne snage presahnule. Današnja tehnika podnosi velikom čoveku program konferencije zakazane za mesec juni u Helsinkiju, kongresa u Adelaidi zakazanog za juli i konvencije u Otavi zakazane za avgust; svaki skup treba da traje oko tri nedelje. Nagovoren je da ugled ministarstva ili preduzeća zavisi od njegovog ličnog prisustva i da bi prenošenje ovlašćenja na nekog zamenika ostali učesnici smatrali uvredom. Program putovanja dozvoliće mu da se između jedne i druge konferencije zadrži u svojoj kancelariji tri do četiri dana. Za to vreme naći će na pisaćem stolu hrpu formulara za

popunjavanje, od kojih se jedni odnose na njegovo putovanje, drugi na traženje i dobijanje raznih dozvola, a ostali će biti označeni sa »Porez na dohodak«. Pošto ispuni farmulare koji sačekaju njegov potpis posle konvencije u Otavi, dobiće program niza novih konferencija: jedne u Manili (u septembru), druge u Meksiko-Sitiju (u oktobru) i treće u Kvibeku (u novembru). U decembru će priznati da oseća breme starosti, a u januaru će objaviti odluku o svom povlačenju.

Suština ove tehnike sastoji se u tome da konferencije budu raspoređene na što je moguće većem međusobnom rastojanju i u podnebljima koja pružaju najoštriju suprotnost između žege i mraza. Ne sme se dozvoliti mogućnost okrepljujućeg putovanja brodom u bilo kom delu putnog rasporeda. Mora biti vazdušno putovanje od početka do kraja. Nema potrebe birati između jednog pravca letenja i drugog; svi su oni podjednako planirani za povoljni prevoz pošte, a ne putnika. Može se bezbedno pretpostaviti, gotovo bez pitanja, da većina letova predviđaju uzletanje u 2,50 izjutra, s tim da se na aerodrom valja javiti u 1,30, dok se premeravanje prtljaga na početnoj stanici vrši u 0,45. Dolazak će biti predviđen za 3,10 sutradan. Avion će ipak neumitno ponešto zakasniti, i tako sleteti u 3,57 izjutra, pa će putnici završiti sa iskrcavanjem i carinskim pregledom do 4,35. Ako se leti oko sveta, moguće je (i čak uobičajeno) da se triput doručkuje. Ako lete u obrnutom smeru, putnici satima neće ništa dobiti za jelo, a kad najzad budu na ivici nesvesti od gladi, biće im ponuđena čašica šerija. Veći deo vremena letenja biće, naravno, proveden u popunjavanju raznoraznih deklaracija o valuti i zdravlju. Koliko imate u dolarima (SAD), funtama (sterlinga), francima, markama, guldenima, jenima, lirama i funtama (australijskim); koliko

imate u kreditnim pismima, putničkim čekovima, poštanskim markama i poštanskim akreditivima? Gde ste spavali prošle i pretprošle noći? (Ovo poslednje je lako pitanje, jer će vazdušni putnik obično biti u stanju da izjavi, iskreno, da uopšte nije spavao poslednje nedelje.) Kad ste rođeni i kako glasi devojačko prezime vaše babe? Koliko imate dece i zašto? Koliko dugo ćete boraviti u zemlji koju posećujete i gde? Kakav je cilj vaše posete, ukoliko ga uopšte imate? Kao da se toga još uvek možete prisetiti.) Da li ste bolovali od malih boginja, i zašto niste? Imate li ulaznu vizu za Patagoniju i povratnu vizu za Hong-Kong? Kazna za netačnu izjavu je doživotna tamnica. Privežite pojaseve, molim vas! Sletećemo u Rangunu. Po lokalnom vremenu sada je 2,47 izjutra. Spoljna temperatura je 44 stepena. Zadržaćemo se približno jedan čas. Doručak će biti poslužen u avionu pet časova posle uzletanja. Hvala. (Na čemu, za ime sveta?) Molim, ne pušite!

Može se zapaziti da avionsko putovanje, posmatrano kao ubrzivač odlaska u penziju, ima preimućstvo što obuhvata podobru količinu popunjavanja formulara. Međutim, popunjavanje formulara je posebno mučenje, koje ne mora neophodno biti povezano s putovanjem. Umetnost izrade formulara koristi za svoj temelj tri elementa: maglovitost, nedostatak prostora i najteže kazne za greške. U odeljenju za izradu formulara maglovitost obezbeđuju različiti odseci nadležni za staranje o dvosmislenosti, beznačajnosti i žargonu. Neka jednostavnija sredstva već se unose silom navike. Tako je omiljeni gambit otvaranja pitanje, obično u desni gornji ugao i ovako sročeno:

Datum prijema popunjenog formulara.

Ovaj datum znaće onaj ko formular bude primio, ali ipak pitaju vas. Sad formular preuzima stručnjak za dvosmislenost, u tesnoj saradnji s prostornim konsultantom, a ovo je rezultat:

Precrtati što ne odgovara	Ime i prezime	Adresa	Domicil	Kad je naturalizovan i zašto	Status
G. Gdja Gdjica					

Ovakav tesno skrojeni formular kao da je posebno smišljen za nekog pukovnika, lorda, profesora ili doktora po imenu Aleksandar Vintrop Persival Blenkinsop-Foteringej od Batlaks Tauera, Lejer-de-la-Hej, blizu Njukasla—ispod Lima, Linkolnšir, područje Kesteven. Sledi reč »domicil« razumljiva samo stručnjaku međunarodnog prava, a posle dolazi tajanstveni nagoveštaj o naturalizaciji. Najzad, reč »status« ostavlja popunjivača u nedoumici da li da stavi »admiral u penziji«, »ženjen«, »američki građanin« ili »zamenik direktora«.

Sad stručnjak za dvosmislenost predaje formular specijalisti za beznačajnosti, koji poziva novog prostornog planera i s njim u saradnji izrađuje novi odeljak:

Broj lične karte ili pasoša	Dedino ime i prezime	Babino devojačko prezime	Da li ste vakcinisani, pelcovani, kada i protiv čega	Unesite sve pojedinosti

Napomena: Kazna za unošenje netačnih podataka može biti novčana globa u iznosu od 5.000 funti, ili godina dana robije, ili i jedno i drugo.

Onda se upola dovršeno umetničko delo šalje stručnjaku za žargon, koji proizvodi približno sledeći biser:

> Kakve se posebne okolnosti[253] mogu navesti da bi se opravdalo traženje u smislu postavljenog zahteva a u vezi rečenog razdoblja odnosiće se prethodne prijave[143], da li je prethodna odluka bila revidirana ili nije i u kom smislu i u koju svrhu i da li je bilo koja prethodna prijava ove ili druge strane odbačena od strane nadležnih organa kao nepodobna propisima podsekcije VII[35] ili zbog bilo kojih drugih meritornih razloga, kao i da li je na ovu rečenu poslednju odluku zainteresovana stranka uložila blagovremeni priziv i s kakvim ishodom.

Najzad formular odlazi tehničaru, koji dodaje odeljak za potpis, a ovom finesom kruniše se čitavo delo.

> Ja/mi (štampanim slovima) . . . . . izjavljujem(o) pod krivičnom odgovornošću da su svi podaci koje sam(smo) pružio(li) tačni po mom(našem) najboljem znanju, što posvedočujem(o) mojim(našim) potpisom stavljenim . . . . . dana meseca . . . . . .19 . .
>
> *Potpis* . . . . . .
>
> Svedok:
>
> *Ime* .....
>
> *Adresa* .....
>
> *Zanimanje* .....
>
> Fotografija pasoške veličine
>
> *Pečat* .....
>
> *Otisak palca*

Sve je vrlo jasno izuzev završne nedoumice čija se fotografija, odnosno otisak palca, traži, ja (mi) osobe ili svedoka. Verovatno da je to, uostalom, sasvim svejedno.

Ogledi su pokazali da će postariji čovek na odgovornom položaju, ako bude suočen sa dovoljno avionskih putovanja i formulara, ubrzo biti prinuđen da se povuče. Povrh toga, česti su slučajevi da su takvi postariji ljudi odlučili da se povuku u penziju još pre nego što je postupak započet. Na prvo pominjanje konferencije u Štokholmu ili Vankuveru uviđaju da im je odzvonilo. Danas je vrlo retko potrebno primenjivati najstroža sredstva. Poslednja zabeležena primena bila je u razdoblju neposredno posle svršetka drugog svetskog rata. Izvestan visok činovnik smatran je naročito otpornim, pa je, kao jedini lek, odlučeno da bude poslat na Malaju u obilazak rudnika kalaja i plantaža gume. Ovaj metod najbolje deluje u januaru, i to s primenom mlaznog aviona, kako bi klimatski preokret bio što odsečniji. Posle sletanja u 17,52 (malajsko vreme) taj činovnik je odmah bio odveden na koktel partiju, odatle na drugu koktel partiju (držanu u kući na petnaest milja udaljenosti od hotela gde je bila priređena prva), a odatle na večeru (jedanaest milja u suprotnom smeru). Legao je u postelju oko 2,30 izjutra, dok se na avion ukrcao istog jutra u sedam časova. Pošto je iskrcan u Ipohu na vreme za zadocneli doručak, odveden je da poseti dve plantaže gume, jedan rudnik kalaja, jednu plantažu uljanih palmi i jedno postrojenje za pakovanje ananasa u limenke. Posle ručka, držanog u Rotari klubu, odveden je u jednu školu, jednu kliniku i jedan kulturni centar. Usledile su dve koktel partije i jedan kineski banket od dvadeset jela, a mnogobrojne zdravice napijane su čistim konjakom točenim u čaše đurovače. Zvanični politički razgovori počeli su sledećeg jutra i trajali tri dana, a sednice su bile pročešljane prijemima i noćnim banketima na kojima su služeni specijaliteti iz Indije i sa Sumatre. Da je postupak bio

preoštar bilo je jasno vidljivo petog dana, kad ugledni posetilac posle podne nije mogao da korača bez podrške sekretarice s jedne strane i svog prvog pomoćnika s druge. Šestog dana je umro, čime je potvrdio opšti utisak da je možda bio premoren ili bolešljiv. Ovakvi metodi su danas odbačeni, a pokazali su se čak i kao nepotrebni. Ljudi su naučili da na vreme odstupe.

Međutim, ostaje jedan ozbiljan problem: kako ćemo sami postupiti kad dođu penzijske godine koje smo drugima propisali? Biće odmah jasno da je naš slučaj iz temelja drukčiji od svih drugih slučajeva dotad razmatranih. Ne tvrdimo da smo u bilo kom pogledu nešto izuzetno, ali se ipak nekako događa da mogućeg naslednika nigde nema na vidiku. Uz iskreno snebivanje pristaćemo da odložimo odlazak u penziju za nekoliko godina, isključivo radi opšteg dobra. A kad neko od pomoćnika priđe da nas upozna s pojedinostima konferencije u Teheranu ili Hobartu, spremno ćemo odbaciti predlog, s obrazloženjem da su sve te konferencije gubljenje vremena. »Osim toga«, nastavićemo umiljato »već sam izvršio raspored. Pecaću lososе sledeća dva meseca i vratiti se u kancelariju krajem oktobra, pa se nadam da će dotle svi formulari biti popunjeni. Doviđenja.« Znamo kako ćemo navesti svoje prethodnike da se povuku. Kad bude došlo do iznuđivanja našeg odstupanja, naši naslednici moraće samostalno iznaći najprikladniji metod.